

Reg. 1149

Vysokomýtsko.

Vlastivědné čtení

== o okrese vysokomýtském a skutečském.

*Obecný
návod
na přednášku*

Vydáno péčí Vlastivědné komise
školního okresu vysokomýtského.
Nákladem vlastním. Vysoké Mýto, 1931.

Tiskem Aloise Bočka ve Vysokém Mýtě.

11.6. 1949.
MĚSTSKÉ MUZEUM
539 73 Skuteč

Poté se zdá, že zboží knířovské jako odumřelé připadlo král. koruně, neboť král Jiří dal je Petrovi Kdulinci z Ostroměře jako zboží manské za prokázané služby.

Na počátku XV. století na místě, kde je nyní skupina stavení pod Knířovem na cestě k Vys. Mýtu, stál tak zvaný Pucíkovský dvůr, patřící Vys. Mýtu.

Kde nyní stojí věž kostela, stávala dřív tvrz pánů vládyk Knířovských z Knířova. V XVIII. stol. vystavěna zvonice z bývalé tvrze, ale jenom z dřev sroubená.

Roku 1557 koupena Lhůta, Stříhanov a podací kostelní v Knířově městem Vys. Mýtem za 689 kop 54 grošů. V té době se činí zmínka o 3 rybnících pod Knířovem směrem ke Lhůtě, kde dosud jsou patrný hráze rybníků. R. 1784 zboží městské prodáno na tak zvané familie, což bylo příčinou vzrůstu osad.

Frant. Broulík.

Libecina s osadou Javorníček.

Libecina má 347 obyv., 75 domů, obecní úřad. Vyšívání je domácím průmyslem, obecní knihovna čítá 125 svazků. — Ze spolků jest jmenovati organ. republikán. strany zeměděl. a malorol. lidu, strany lidové a sbor dobrovol. hasičů.

K Libecině náleží osada Javorníček se 126 obyvateli a 28 domy. V osadě je mlýn, z dom. průmyslu možno uvést vyšívání. Knihovna osady této čítá 250 svazků. Ze spolků je činným sbor dobrovolných hasičů.

J. Jetmar.

Loučky.

Loučky mají 109 obyvatelů, 26 domovních čísel. Obecní knihovna má 53 svazky. V obci je Sbor dobrovolných hasičů. Ves Loučky vznikla asi ve XIII. století. Jméno ukazuje, že zde byla luka, ves se původně jmenovala Loučka. Také všechny osudy (změny majitelů) sdílela se Svatým Jiřím, původně Prostřední Lhotou.

J. Bílek.

Lozice.

Obec má 336 obyvatelů a 62 domy. Je tu farní úřad církve čsbr.-evang., menší mlýn a zbytkový statek (1 šafář, 6 deputátníků). Obyvatelstvo zaměstnává se polním hospodářstvím, několik rodin ručním vyšíváním. Obecní knihovna má 420 svazků. V obci je Sbor dobrovolných hasičů. Ves připomíná se již r. 1167, kdy ji z části daroval král Vladislav klášteru litomyšlskému. V obci je kostel a fara evangelického, nyní československo-evangelického vyznání.

Kostel evangelický byl vystavěn roku 1784. Obdélná budova se štítem, ukončená 3 stranami, osvětlená pěti okny, se šindelovou mansardou. Z původního zařízení zbyla kazatelna a část varhan.

Nová zvonice zděná má zvonek z r. 1814, koupený z církevního musea rychmburského zámku.

Poplužní dvůr, náležející dříve panství rodu Thurn-Taxisů, pochází z XVIII. století. Hlavní brána ozdobena nad štítkem úseky segmentové římsy a dvojnáskem rodu Kinských, korunovaným ve středu. Původní výměra dvora byla: 182 ha 21 a 17 m² a pozemky ty byly v katastrech obcí Lozic, Mentouru, Jenišovic a Dolů. Do parcelace bylo celkem ode dvora dáno 103 ha 76 a 40 m². Nynější majitel dvora pan Adolf Vyskočil koupil dvůr a pozemky ve výměře 78 ha 54 a 77 m² od tehdejšího vlastníka knížete Thurn-Taxisa dne 1. října 1924 za cenu 406.000 Kč.

Luže.

Pod historicky památným hradem Košumberkem v romantickém koutku východních Čech rozkládá se město Luže. Leží na hranicích okresu vysokomýtského a chrudimského při toku říčky Olšinky na přechodu z Českomoravské vysočiny do úrodné roviny ve výši 300 m nad mořem. Podle sčítání roku 1930 žijí tu 1634 obyvatelé, z nichž jsou 743 muži a 891 žena. Až na 2 Němce a 1 Rusa hlásí se všichni k národnosti českosl. Římskokatolického vyznání je 678 lidí, československého 524, československo-evang. 100, bez vyznání 281, židů 32, adventistů 15, pravoslavní 3 a 1 je náboženství neznámého. Ve 280 obývaných domech bydlí 423 bytové strany. V Luži jsou městský a poštovní úřad, ředitelství obecné a měšťanské školy, četnická stanice, římsko-katol. farní úřad (děkanství), rada starších církve českosloven. a rabinát obce židovské.

Obyvatelé zaměstnávají se nejvíce ručním vyšíváním, obuvnictvím, drobným obchodem a řemeslem, méně rolnictvím. Tovární výroba šití prádla a ručního vyšívání provozuje se v největším místním závodě pana Aschermanna a Schwarze, který zaměstnává v továrně 60 lidí a v domácnostech na 300 vyšivaček. V podobném závodě p. Leopolda Vielguta je zaměstnáno 25 osob a v rodinách pracuje pro tuto firmu asi 100 vyšivaček. Kromě těchto továrních závodů je tu ještě několik faktorů s menšími dílnami ručního vyšívání o malém počtu sil. Domácký průmysl zastoupen je všemi druhy ručního vyšívání. Lužské výrobky vynikají úpravou i původností vzorů. Zasílají se do velkých měst a světových lázní naší republiky, ale též do Německa, Maďarska, Rakouska, Jugoslavie, Švédska a Ame-

Luže.

Celkový pohled.

riky. Průmysl obuvnický, zaměstnávající v dřívějších dobách mnoho místních dělníků, trpí nedostatkem práce. Odvětví mlynářské využívá levné vodní síly řeky Olšinky, která v Luži uvádí v pohyb 4 mlýny.

Ve městě jsou dva peněžní ústavy: Občanská záložna a katolický Spořitelní a záložní spolek pro Luži a okolí.

Zdrojem ušlechtilé zábavy i poučení je veřejná městská knihovna, umístěná v jedné místnosti radnice a čítající celkem 1800 svazků. Lidovýchovné přednášky a příležitostné oslavy pořádá městská osvětová komise za součinnosti místních pokrokových spolků. V místě je též biograf. Tělesnou výchovu pěstují: Tělocvičná jednota Sokol, D. T. J. a Orel. Jednota divadelních ochotníků pořádá divadelní představení, zpěvácký spolek »Diviš« pečuje o zpěv a umění hudební, turistiku vede odbor KČST, o bezpečnost se stará Sbor dobrovolných hasičů Štít, Místní spolek Čsl. Cerveného kříže propaguje zdraví i mír a podle svých možností poskytuje pomoci bližním, zájmy školy a mládeže hájí Spolek přátel obecné a měšťanské školy, ozdobu a úpravu města má na starosti místní okrašlovací spolek.

Historie města je spjata s dějinami blízkého hradu Košumberka. Luže byla starým poddanským městečkem pánů z Ko-

šumberka, z nichž dva nejznamenitější spí věčný sen v nynějším bartolomějském kostelíku, který býval kdysi českobratrský, jako většina lužských občanů i s pány košumberskými. Dodnes ukazují v kostelíku náhrobní kameny, s nichž se dovídáme, že r. 1575 pochován byl v Luži Diviš Slavata z Košumberka, znalec věcí soudních i politických, hejtman kraje chrudimského a přisedící zemského soudu pražského, jeden z potrestaných odbojných direktorů v letech 1546—47, a r. 1623 byl pohřben v témže kostelíku jeho vnuk, šlechtný a k poddaným milostivý Diviš Lacembok Slavata, vládoucí ve zdejší kraji od r. 1603 do r. 1623, který byl dobrodincem obce lužské, darovav jí radnici, dům a výsady. Zle vedlo se však lužským občanům, přiznávajícím se skoro vesměs k víře českobratrské, v době pobělohorské persekuce za císaře Ferdinanda II., když panství košumberské koupil místodržící pražský Vilém hrabě Slavata, zastánce katolické protireformace. Byli týráni, vězněni, vyháněni. R. 1634 převzal zeslabené panství košumberské původní dědic Jindřich Vilém (syn Divíše Lacemboka), po jehož brzké smrti vdova Marie Maxmiliána Eva ze Žďáru (která se provdala za F. K. Hieserleho z Chodů a záhy po druhé ovdověla) založila r. 1669 na návrší Chlumku (337 m nad mořem) v Luži kapli a residenci se 4 jezuity. Kaple byla později rozšířena v chrám Panny Marie Pomocné na Chlumku se 7 jezuity. Dokončení velkolepé stavby chrámové se zakladatelka nedočkala, neboť zemřela roku 1690, odkázavši všecken majetek řádu jezuitskému. Tato poslední Slavatovna byla pochovávána do prosté hrobky v chrámě na Chlumku, kde dodnes je její náhrobek.

Také školství lužské bylo založeno již před rokem 1620. Správce školy býval zároveň obecním písařem. Nejstarší zpráva o lužském učiteli datuje se z roku 1629, kdy purkmistr a rada potvrzuje učiteli Danielu Kafkovi, že zde 2¹/₂ roku k plné spokojenosti působil. Po Bílé hoře dostala se ovšem škola do područí jezuitů, kteří hned na počátku své činnosti měli mnoho sporů s Luží, kterou neohroženě zastával měšťan Martin Rabas. Též po stránce svědomí nastal po bitvě bělohorské úplný obrat. Košumberští páni byli horliví Čeští bratři, nelze se proto divit, že Luže byla hodně českobratrská. Později pan Vilém Slavata žádal, aby obyvatelstvo přestoupilo ke katolictví, a za tím účelem povolal sem kněze katolického, Adama z Kravař. Lužští skutečně přestoupili, když ne upřímně, aspoň »na oko«. Velmi horlivě šířili katolictví jezuité, kteří již před svým usazením se na Chlumku přicházeli sem velmi často. Podezřelí občané zažili od nich mnoho příkoří. Jezuité jali se hned hlásati návrat ke katolictví, prohledávali příbytky, páliili české knihy, žalářovali a mučili podezřelé kacíře. R. 1746 zavítal sem i známý Antonín Koniáš na misie. Jezuité dovedli lákat lid pořádáním různých

Luže.

Kostel.

slavností a velkých divadel v přírodě rázu církevního. Mnohých těchto podniků zúčastnili se biskupové hradečtí i arcibiskup pražský. O obraze Panny Marie na Chlumku šířily se zázračné pověsti, takže význam Chlumku vzrůstal a putovalo k němu velké množství lidu. Tak roku 1694 přišlo ku přijímání přes 13.000 osob a r. 1709 již 30.000 návštěvníků, mezi nimi mnoho církevních i světských hodnostářů. Základ k pověstnému Chlumku dala hraběnka Hieserlová, která původně vystavěla kapli roku 1668; později se rozhodla vystavěti velký chrám (r. 1690). Po své smrti odkázala většinu svého jmění řádu jezuitskému, jehož vlivu úplně podlehla. Po smrti své byla slavně pohřbena a uložena v hrobce chrámové a hrobka opatřena velkou kamennou deskou. Pod chrámem nalézá se též hrobka jezuitská. Tak Luže byla dlouhou dobu pod vlivem jezuitů chlumeckých a osud jejího obyvatelstva byl s nimi úzce spjat. Teprve když

r. 1773 byl řád jezuitský zrušen, opustili jezuité zdejší krajinu a nastalo kýžené uvolnění. Jejich majetek připadl náboženskému fondu. Konečně r. 1850 přestala být Luže poddána panství košumberskému a připojena i s okolím k okresu vysokomýtskému.

Příznivé podnebí, zdravý vzduch, blízkost lesů a vody byly r. 1901 velkorysému, podnikavému, obětavému a nadšenému vědci: městskému lékaři v Luži MUDru Františku Hamzovi, spisovateli a pozdějšímu profesorovi Masarykovy university v Brně, podmínkou k založení léčebného ústavu pro děti tuberkulózní a skrofulózní na náhorní rovině mezi Chlumkem a Košumberkem. Hamzův ústav, přeměněný v r. 1908 v zemské sanatorium, je dnes svou rozlohou, výstavností, zařízením a počtem lůžek jedinečným ústavem toho druhu v Československé republice, ano ve Střední Evropě. Je chloubou nejen našeho města a kraje, ale i našeho státu.

Vhodných klimatických poměrů krajiny využilo i hlavní město Praha a postavilo r. 1903 v Luži pro prázdninové osvětlení nemajetné pražské mládeže Mellanův dům českých feriálních osad. Okresní péče o mládež ve Vysokém Mýtě umístila v Luži r. 1922 okresní sirotčinec, který má nyní 7 dětí. Dosud vystřídal se v něm 26 chovanců. Dobrodcem obce lužské je pan Vilém Hess, továrník z Lublína (rodák vysokomýtský), který dal městu vystavěti pěkný dům pro zestárlé a zchudlé místní občany, známý pod jménem »Hessův starobinec«. Luže je též rodištěm vynikajícího českého národohospodáře a bývalého československého ministra sociální péče, zemřelého pana JUDra Josefa Grubera. Jeho rodný dům na náměstí č. 147 bude v nejbližší době opatřen pamětní deskou.

V malebném zákoutí pod obecním lesem je židovský hřbitov, jehož staré pomníky jsou popsány hebrejskými nápisy. Ve městě je židovská synagoga. Na náměstí Svobody konají se šestkrát do roka dobytčí trhy a každou sobotu trhy týdenní. Na městské radnici jest jednou měsíčně soudní a notářský úřední den.

Luže má výhodné autobusové spojení s Vysokým Mýtem, Skutčí, Chrastí a Uherskem. Rok od roku roste v ní turistický ruch a přibývající letní hostům i výletníkům je příjemným letoviskem.

Pro hygienické prostředí, čistý, volný vzduch, záplavu sluneční a romantiku dostává se Luže lichotivého titulu Český Meran.

V. Santholzer.

Mentour.

Obec má 214 obyvatelů a 42 domy. Obyvatelstvo zaměstnává se vesměs polním hospodářstvím, jen několik rodin pracuje na ručním vyšívání. Obecní knihovna má 16 svazků. Je tu Sbor dobrovolných hasičů. Ves patřila k hradu Košumberku.

Bělá.

Škola s okolím.

Okres skutečský.

Bělá.

Obec má 519 obyvatel, bydlících v 88 domech. V katastru obce jsou malé lomy opukové, v nichž se láme občas kámen pro místní potřebu stavební. Obyvatelstvo zabývá se většinou zemědělstvím. Někteří dělníci pracují v žulových lomech u Skutče. Ženy domkářů vyšívaly prádlo. V obci je Spořitelni a záložni spolek (kampelička), Sbor dobrovolných hasičů, Spolek čtenářsko-ochotnický a veřejná knihovna, jež má 204 svazky. Škola byla založena r. 1784. Nová školní budova byla postavena r. 1879.

O Bělé činí se zmínka r. 1392, kdy Smil z Rychmburka prodal ji ještě s jinými osadami Ottovi z Běliny, jinak z Bergova, a Ročkovi z Poděbrad. Dále připomíná se r. 1454, kdy bylo tu 8 dvorců kmetských, patřících k panství rychmburskému. Od XVI. století patřila část Bělé panství slepotického, později rosického, část panství košumberského a jiná část panství rychmburskému, na kterýchž třech panstvích obyvatelstvo také robotovalo.

J. Kučera.

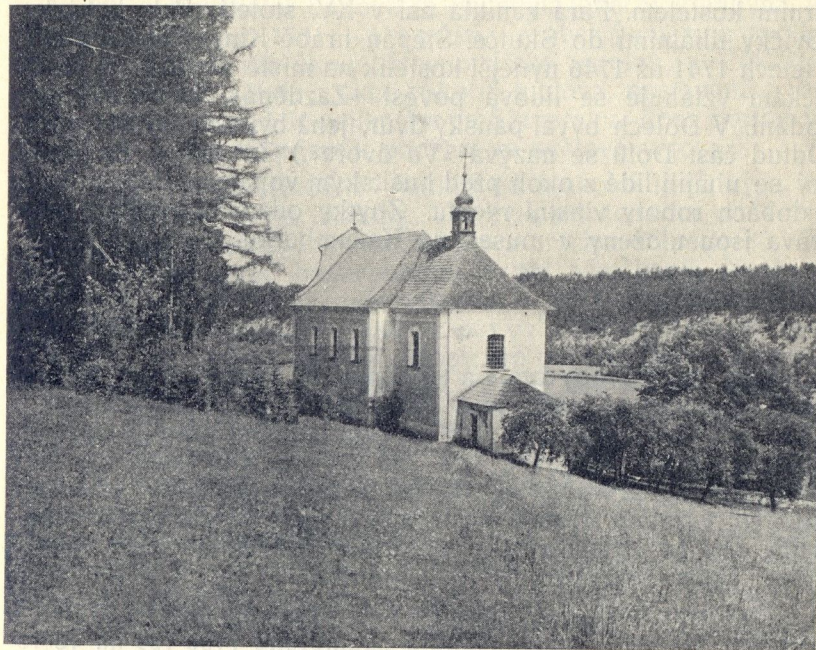
Bor.

Bor leží při silnici do Nových Hradů. Čítá dnes 388 obyvatelů a 80 domků. Obyvatelé se živí většinou zemědělstvím,

z části obuvnictvím, ač toto v poslední době upadá, ženy vyšívaly. Na katastru borském má velkostatek novohradský 111 ha 41 a a velkostatek prosečský 7 ha. Obec je přiškolená k Proseči. Obecní knihovna čítá 120 svazků. V místě je Sbor dobrovolných hasičů a ochotnický divadelní spolek.

Borové lesíky obklopují vesnici téměř se všech stran. Z Boru vede cesta do Pískovcových skal Karálek, Všivického údolí a Toulouvcových skal i Městských maštálí.

Fr. Ondryáš.

Kostel v Janovičkách v údolí dolském.

Doly.

Obec (osady Brdo, Doly, Dolany, Hlubočice, Chlum, Rabouň a Rvasice) má 592 obyvatel a 128 obytných domů. Brdo má dvojtřídní obecnou školu, k níž jsou přiškoleny všechny osady mimo Dolany. Na potoce Novohradce, který má stálou vodu, je pět mlýnů a dílna na výrobu cementového zboží. Asi 20 dělníků je zaměstnáno v lomech a při drtiči v osadě Dolích. Z ostatního zaměstnání sluší uvést ruční vyšívalí, tlučení šterku při Krounce a dobývání písku při Krounce a v Novohradce. Obecní veřejná knihovna má 172 svazků a je v Brdě. V Brdě je také sídlo Tělocv. jednoty Sokol, v osadě Dolích je ustaven

Sbor dobrovolných hasičů. Kostelíček v Janovičkách je známý pověstí »O zazdění«, »Žižkovy šance« u Rabouně bývají často turisty hledány. V osadě Dolích bylo podniknuto celkem sedm pokusů hledání uhlí.

Většina osad této obce se připomíná již r. 1392 na panství rychmburském. Také v odhadu panství rychmburského z r. 1456 jsou všechny vyjmenovány, jen u Rvasic poznamenáno »vše pusté«. Nejvíce dějinných záznamů víže se na osadu Doly a kostel. Zv. P. Marie v Janovičkách, který býval ve XIV. století farním kostelem. Fara zanikla asi v XV. století. Pak byly Janovičky filiálními do Skutče. Štěpán hrabě Kinský dal vystavět v letech 1741 až 1746 nynější kostelík na místě starého. K Janovičkám vztahuje se lidová pověst »Zazdění«, která má dvě podání. V Dolech býval panský dvůr, jenž byl po r. 1780 zrušen. (Odtud část Dolů se nazývá »Ve dvoře«.) Za valy u Rabouně prý se uhájili lidé z okolí před husitským vojskem. Brdo mívalo v dobách roboty vlastní rychtu. Zbytky odznaků rychtářského práva jsou uloženy v museu na Košumberku.

Fr. Peřina.

Františky.

Obec má 482 obyvatelů a 86 domů. Je tu dvoutřídní obecná škola. Farní úřad katol. je v Pusté Kamenici, českobr. evang. v Krouně. Místní poštovna patří pod správu pošt. úřadu v Krouně. Obecní veřejná knihovna čítá 250 svazků. Obyvatelé se živí zemědělstvím, dřevařstvím, tkaním jutového předdílá, jutových koberců, výrobou dýmek, vyšíváním a pletením dámských střevíků. Les na katastru obce ve výměře asi 80 ha patří velkostatku Thurn-Taxiskému v Rychmburku.

Františky jsou obcí nejvýše položenou na okrese vysokomyštském. Nejvyšší bod dosahuje nadmořské výše 709 m. Je to též triangulační bod prvního řádu jako Spalava na Chotěbořsku a Perničky u Křižánek. Rozhledna zde stojící byla zřízena katastrálním měřickým úřadem min. financí. Kámen, označující polohu triangulačního bodu, je označen latinským nápisem: C. R. OPER. ASTR. TRIG. PRO MENS. GRAG. MED. EUROP. 1867, t. j. C. k. astronomicko trigonometrické práce pro středoevropské stupňové měření.

Triangulační body byly označeny kameny po vydání patentu z 23. XII. 1817. V Čechách se podle nich měřilo r. 1831—33, pak bylo měření přerušeno a pokračováno r. 1861.

Rozhledna ve Františkách byla postavena roku 1877, pak zbořena a postavena znovu. Nynější rozhledna stojí od r. 1929.

Jan Sedlák.

Hluboká s osadou Střítež.

Ve středu cesty mezi Luží a Prosečí, Skutčí a Nov. Hradu leží obec Hluboká, s níž tvoří politickou obec též osada Střítež. Místní obec Hluboká má 365 obyvatelů a 80 čísel. Obyvatelé jsou zemědělci (85 %), dělníci v žulových lomech (10 %) a různí řemeslníci (5 %). Většina žen ztráví dlouhý čas při namáhavém a špatně placeném ručním vyšívání. V zimním období starší chalupníci pletou z kořenů opálky. Průmysl obuvnický nadobro vymizel. — Ve školní budově je umístěna obecní knihovna, jež čítá na počátku r. 1931 105 svazků. V obci jsou tyto spolky: Skupina přátel čsl. školy, Hospodářský spolek a Včelařský spolek pro Hlubokou a okolí. Školní budova, postavená v roce 1905 řadí se dosud k nejlepším na Skutečsku. Před školou byl v r. 1924 postaven pomník padlým ve světové válce.

Jméno obce Hluboké vzniklo od hluboké kotlinky, v níž byly postaveny první chalupy. Ves byla založena na půdě panství košumberského, rychmburského a hrochovotýneckého. Zde býval panský dvůr košumberský a při něm kaple jesuit. sv. Kříže. V r. 1784 byla kaple zrušena a oltář přenesen do Perálce. V době raabisace (1780—1788) byl dvůr rozdělen na malé usedlosti za účelem většího výnosu pro panství. Stával na místě, kde dodnes se říká »Ve dvoře«, což je patrno ze seskupení chalup, jež dříve náležely ke dvoru. V Hluboké bývala sušárna lnu. Rychta byla v Hněveticích.

Osada Střítež má 93 obyvatele a 19 čísel. Veškerý život kulturní a spolkový sdílí s obcí Hlubokou. Osada Střítež má jméno od služby strážné (střici) a byla založena na panských pozemcích hrochovotýneckých. Ve Stříteži bývala rychta. Školní mládež z blízkých škol navštěvuje v létě údolíčko »Pivnice«, jež svojí romantikou připomíná »Městské maštale«.

O. Müller.

Hněvěte s osadou Zhoř.

Obec má 412 obyvatel a 81 domů. Obyvatelstvo zaměstnává se polním hospodářstvím, část také ručním vyšíváním. V obci je obecní knihovna o 104 svazcích a Sbor dobrovolných hasičů.

Z historie je známo, že při odevzdávání panství rychmburského Janu Pardusovi r. 1456 uvádějí se Hněvěte jako ves celá (t. j. válkou nezpustošená). V r. 1651 měly 29 obyvatel (od 12 let starší), z nich byli 4 katolíci. Při revisitaci 1664 uvádí se 10 hospodářů se 154 strychy polí (půda rolí prostřední). Měli 12 koní, 31 krav, 4 svině. Jeden grunt selský byl zkažený, jeden měl sešlé stavení. Robotní seznam z r. 1777 vykazuje 6 sedláků, 6 chalupníků a 6 domkářů. Výměra robotní jako v Lažanech.

Osada Zhoř (patří k Hněveticům) připomíná se již r. 1392 na panství rychmburském a také v odhadu téhož panství z roku 1456 je uvedena. Zajímavé jsou některé údaje z pozdějších dob, tak r. 1651 měla 10 hospodářů a 32 obyvatel od 12 let starší, z toho 5 katolíků, ostatní nekatolíci, v roce 1664 měla 10 hospodářů, kteří obhospodařovali 130¹/₂ strychu polí. Roku 1777 bylo ve vsi 7 sedláků, 3 chalupníci a 10 domkářů.

Původ jména Zhoř se vysvětluje od mýceného, »zhořelého« lesa, upraveného na pole.

Dnes má osada Zhoř 172 obyvatel a obytných domů 35. Přiškolena je do Brda. Z domáckého průmyslu je zastoupeno hlavně ruční vyšívání, v zimě se pletou opálky, koše, ale jen nepatrně. Dříve byla hojně provozována ostrácká práce obuvnická pro továrny ve Skutči. Obecní knihovna má 48 svazků. Hospodářsko-vzdělávací beseda pro Zhoř-Lhotu a okolí se sídlem ve Zhoři jest jediným spolkem v obci. Zhoř patří mezi obce, které nemají dosud okresní silnice. *Fr. Hrouzek a F. Peřina.*

Pustá Kamenice.

Rozloha obce činí 1531 ha 44 a, počet obyvatel 993, domů 136. Je tu obecní úřad, farní úřad katol., lesní revírní správa, dva mlýny, pila (vodní), tírna lnu. Z domácího průmyslu zastoupeno je tkalcovství jutových koberců a vyšívání bílého prádla. Velkostatek Thurn-Taxisa má v katastru obce lesy v rozloze 1030 ha. Spořitelni a záložní spolek pro Pustou Kamenici a okolí (Kampelička), obecní knihovna o 330 svazcích, knihovna Hosp. čten. spolku o 160 svazcích a Spolek divad. ochotníků pečují o další sebevzdělání občanů.

Fr. Černý.

Košumberk.

Košumberk vznikl r. 1778 rozparcelováním dvora košumberského, náležejícího pánům na hradě Košumberce. R. 1776 v září totiž královská komise skoro veškerá panská role rozdělila za příslušnou částku mezi obyvatelstvo. Podobně učinila se dvory a dobytčím. R. 1777 zrušena robota a sedláci místo prací musili panství platit nějaký poplatek. Veliká změna nastala počátkem XX. století, kdy v roce 1906 počal Dr. Frant. Hamza na pozemcích pod hradem stavěti budovy svého soukromého sanatoria pro děti skrofulosní. V r. 1908 koupil tento ústav Zemský výbor v Praze a jeho nákladem vybudován zde moderní léčebný ústav, který sám čítá 24 popisných čísel se 717 obyvateli.

Celá obec čítá v roce 1930 976 obyvatel. Popisných čísel čítá obec 65. Školou, farou a poštou přináleží k městu Luži;

Košumberk.

Zříceniny hradu.

ústav má svoji pětiletou školu. Obyvatelstvo živí se polním hospodářstvím a provozuje též po domácku ruční vyšívání, které odvádí faktorům nebo závodům v Luži. V obci je bývalý panský pivovar, založený asi v XVI. století; pozemkovou reformou byl přidělen nynějšímu majiteli Fr. Kašparovi. Zaměstnává asi šest osob. Obecní knihovna čítá 292 svazky. V obci má sídlo Družstvo pro záchranu hradu Košumberka a Družstvo pro rozvod elektrické energie. Z památek vynikají zříceniny Slavatovského hradu Košumberka, pocházejícího ze XIV. stol., kteréž darovány byly r. 1922 majitelem Thurn-Taxisem družstvu, jež je nákladem 197.961 Kč opravilo a zachránilo. V hradě umístěno jest vzorné upravené museum Slavatovské. Hrad navštěvován jest v letní době značným počtem turistů (v r. 1930 12.000 návštěvníků).

Pod hradem u pivovaru stojí památný strom, zvaný »Lin-duše«. Proti ní jsou budovy pivovaru s nápisy z prvních státoprávních táborů. Na cestě k Bílému Koně jest kaple Paletínská a nedaleko Bílého Koně umělý pahorek, zvaný Žižkův stůl. Na jihozápadním svahu pod hradem jsou zbytky terasovitých vinic, býv. panských a v údolí pod hradem jest bývalá panská, nyní zemskému ústavu patřící vodárna, která nejen ústav, ale

i obec Košumberk, pivovar a část Luže zásobuje pitnou vodou. Na prostranství mezi hradem a Luží rozkládá se zemský ústav pro tuberkulosní děti.

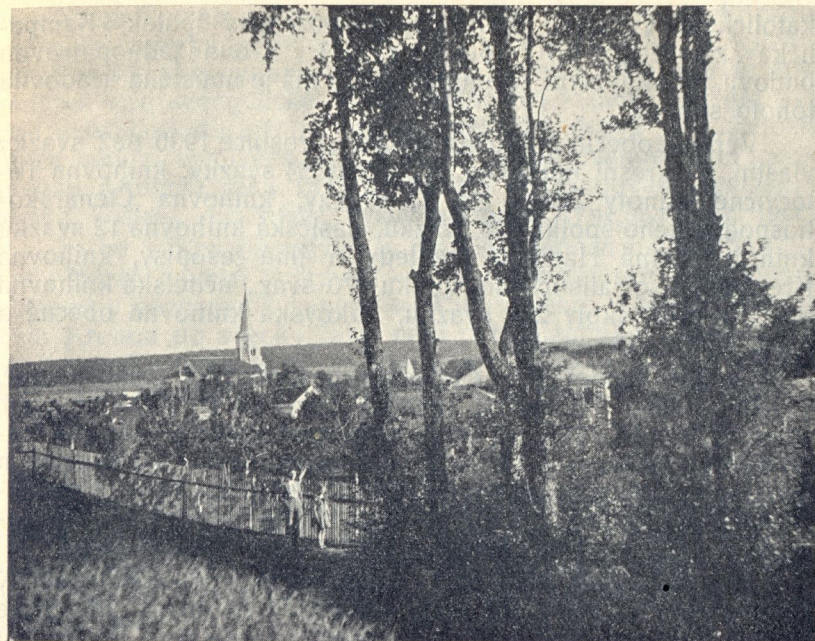
Krásná krajinná poloha, četné historické památky a příjemný pobyt v letní době mnoho cizinců k letnímu pobytu a k návštěvě tohoto kraje.

Krouna.

Obec starého původu: uvádí se již ve století XIII. Má dnes 1515 obyvatel, bydlících ve 281 domech. V místě je obecní úřad, farní úřad církve českob. evangelické. Krouna je sídlem i seniorátního úřadu církve čsbr. evangelické, jenž je úřadem 11.000 evangeliků poličského seniorátu. Farní úřad církve římsko-katolické má od 1. ledna 1922 1232 věřících. Ke Krouně je přifařen Otradov. Nynější fara byla vystavěna v době 1737—1739. Patronát kostela a fary má kníže Albert Thurn-Taxis v Řezně, majitel rychmburského panství. Poštovní úřad v Krouně zřízen byl v r. 1865. Dnešní poštovní úřad je třídy II/5. Počet vypravených jednotek je 39.000, oběh peněz 9 milionů Kč ročně. Četnická stanice v Krouně zřízena byla dne 1. července 1901 o 3 mužích. Železniční úřad v Krouně je podružnější, patří do skupiny D a je na lokální trati Svitavy—Polička—Skuteč. Je tu dále místní školní rada a ředitelství obecné a měšťanské školy smíšené.

Hojnost lesů v okolí Krouny podporuje hlavně obrábění dřeva. Skácené kmeny se vozí na pilu J. Zvěřiny, kdež se zpracují na prkna. Zaměstnáno bývá celkem asi 40 lidí s denní mzdou 20 Kč i více. Také kůra z lesních stromů se zužitkuje na tříslo. Obchod tříslem je čilý. Mlýny jsou v Krouně tři. — V poslední době začaly se v Krouně vyrábět i cihly. Pracuje se ponejvíce v létě a vyrobí se denně přes 1000 cihel. V sobotu vypaluje se v peci přes 8000 cihel. Výrobou obuvi zaměstnávalo se dříve více lidí. Nedávno byla zde zřízena filiálka Bafova a domácí výroba obuvi upadá.

Krouna jest hlavním sídlem lidového průmyslu hračkářského. Vyrábějí se tu na ručním soustruhu různé druhy »krounských hraček«: panen, husarů, vojáků, veverek, foukaček, píšťal, čápků a j. Také »škrabáním« rákosových špiček na cigarety se živí mnoho lidí. Za oškrabání 1000 rákosových špiček platí se 3—9 Kč. Při pilné práci lze denně oškrabat jedné osobě 1000 špiček. Důležitá je domácí výroba jutových koberců, kterou se v zimě zabývá mnoho lidí. V mnohých chalupách je zaměstnána výrobou koberců celá rodina. Hotové dílo vozí faktoři do Hlinska. Výdělek tkalce není velký; pomáhá-li mu žena neb děti soukat, činí 15—18 Kč denně. Ženy hodně se živí vyšíváním bílého prádla, vydělávající dle své zručnosti 3

Pohled na Krounu s „Poufky“.

až 20 Kč denně. Pracují pro místní faktory. Vyšívá se na plátně včebě, batistu, tusoru, ale i na hedvábí ve všech existujících vazbách a jménech i všemi technikami. V poslední době se zde hojně vyšívají na tylu malá i velká »milieu«, story do oken, ložní pokrývky a j.

Majitelem místního velkostatku je Albert Marie Lamoral, kníže z Thurnu a Taxisu, vévoda Werthský a Donaustaufský, velkostatkář v Řezně (Bavory). Rozloha panských lesů v katastru obce Krouny činí 798'5998 ha. Ústředí lesní správy je v zámku rychmburském, nejbližší lesní úřad je v Čachnově. Rozsáhlý dvůr panský, ležící v severní části obce Krouny, byl v r. 1798 rozdělen po 10 měrách a rozprodán. Louka, zvaná »panská«, mezi Krounou a Otradovem byla po převratu pozemkovým úřadem vyvlastněna a rozprodána krounským a otradovským domkářům. Z panské půdy, zabírající před provedením parcelace 59'7336 ha, zbývá v katastru obce Krouny jen 8'36 ha při hájenkách v Čachnově a na Humperkách.

Peněžní ústavy v Krouně jsou dva: Spořitelní a záloženský spolek »Kampelička« a »Raiffeisenka«. Starší »Raiffeisenka« založena byla již r. 1903. V stanovách tohoto peněžního ústavu jest výslovně uvedeno, že členy jejími mohou být pouze občané

katolického vyznání. Spořitelní a záloženský spolek »Kampelička«, založený r. 1910, koupil v r. 1927 v Krouně jednopatrovou budovu, zvanou nyní »Kampelička«, v níž je umístěna úřadovna tohoto spolku.

Veřejná obecní knihovna měla 31. prosince 1930 482 svazky vlastní, z okresní knihovny vypůjčeny 54 svazky, knihovna Tělocvičné jednoty Sokol má 83 svazky, knihovna Čtenářsko-hospodářského spolku 130 svazků, hasičská knihovna 12 svazků knih a vázané Hasičské rozhledy a jiné časopisy, knihovna Křesťansko-socialistického spolku 170 svaz., učitelská knihovna obec. a měšť. školy 228 svazků, žakovská knihovna obecné a měšť. školy 428 svazků.

Čelnější spolky jsou: Čtenářsko-hospodářská beseda, založ. 1. ledna 1894; Tělocvičná jednotka Sokol s 96 členy činnými, založená 1. září 1912, má koncesi biografickou; tělocvičná jednotka Orel založena r. 1912; sbor dobrovolných hasičů založen usnesením obecního zastupitelstva 12. listopadu 1884; křesťan.-socialistický spolek čili Spolek katolických jinochů a mužů založen r. 1902 a Místní skupina Masarykovy letecké ligy.

Mezi znamenitějšími budovami zdejšími vyniká evangelický kostel, jehož základy položeny roku 1871 na místě, kde dříve stávala nedostatečná modlitebna z doby toleranční. Slohu jest románského, se zevními pilíři, s okny o jednom poschodí, z nichž spodnější jsou nižší, hoření vyšší. Věž je 52 m vysoká, osmihranná, se střechou pyramidální. Vnitřek má pět akustických klenutí, spočívajících na dvou řadách štíhlých, kamenných sloupů, jež se nahoře rozbíhají v klenbová žebra.

Severněji, též na východní straně obce a na místě vyvýšeném stojí katolický kostel sv. Michala archanděla. Nynější barokní budova jeho byla vystavěna v letech 1770—1773 na místě starého kostela, jenž byl zbudován ve slohu gotickém a byl již velmi sešlý. Starý kostel byl zbourán r. 1768, pouze věž jeho zůstala zachována. K ní přistavěli loď nynějšího kostela. Na štítu zdi kostelní zavěšena jest pěticípá veliká železná koruna, o níž se vypravuje, že jest krále Vladislava.

Fara katolická jest z roku 1737; má podobiznu Filipa hraběte Kinského, jenž zbudoval nový kostel.

Krouna patřila k panství rychmburskému a je to osada starého původu, neboť kostel v Krouně připomíná se již ve stol. XIV. Z tohoto kostela zachovala se věž až do roku 1844, kdy byla původní dřevěná věž s podsebitím vyžděna. Až do r. 1620 byl kostel utrakvistický, potom byla fara delší čas neobsazena a teprve r. 1737 zřízena fara katolická.

Ve století XVIII. bylo v Krouně středisko »kacířů«, kteří tajně vyznávali svou víru a pobožnosti v okolních rozsáhlých lesích konali. V archivu rychmburském jsou četné doklady toho,

že v Krouně nejen panoval odboj ve víře, ale že poddaní i proti vrchnosti světské se bouřili a často v bouřích selských hlavní slovo vedli. Po vydání tolerančního patentu přihlásilo se 107 rodin k víře evangelické a tito evangelíci žádali, aby jim byl dán v užívání dosavadní kostel katolický. Když pak žádosti jejich nebylo vyhověno, zřídili si v Krouně evangelickou modlitebnu a teprve roku 1871 přistoupili ke zbudování nynějšího evang. kostela, při němž vystavěna byla nynější fara r. 1900.

Že by v Krouně stávala v starších dobách nějaká tvrz — jak některé pověsti vypravují — nezdá se býti pravděpodobné, alespoň v záznamech panství rychmburského, v jehož majetku byla Krouna po všechny časy, není o tom zmínky. Býval tu jen větší panský dvůr, jehož existence potvrzena je již v r. 1698 a který o sto let později byl rozdělen v menší usedlosti. R. Šraib.

Lažany.

Obec má 153 obyvatel a 53 domy. Většina obyvatelstva zemědělská se polním hospodářstvím, část ručním vyšíváním a několik osob pracuje v obuvnických dílnách a kamenolomech ve Skutči. Knihovna obecní má 26 svazků. V obci je Sbor dobrovolných hasičů.

Starobylá tato ves sdílela osudy panství rychmburského. Ve zřízení církevním žila samostatně, majíc svůj farní kostel sv. Václava, který se připomíná již roku 1350. (Nálezel tehdy k biskupství litomyšlskému.) V něm jsou pochováni páni rychmburští, Berkové a Valdštejnové, jak svědčí náhrobní kameny. V XVII. století stal se filiálním ke Skutči.

V r. 1651 uvádí se v Lažanech 30 obyvatel (od 12 let starší), z těch 3 katolíci. Dle robotního seznamu z r. 1777 bylo v Lažanech 6 sedláků, 4 chalupníci a 7 domkářů. Největší sedlák, Václav Zlatohlávek z čp. 18 byl povinen každý týden 3 koňmi po tři dny konat robotu potažnou, od Jana do Václava po dva dny týdně jednou osobou robotu ruční. Chalupníci měli po celý rok každý týden 2½ dne robotovat, domkáři pouze 13 dní v roce.

R. 1925 odloučeny Lažany od obce Rychmburku. Letošního roku provedena elektrisace obce. Fr. Hrouzek.

Lešany.

Obec má 145 obyvatel a 30 domů. V obci je lom na šterk, majetek ředitelství státních drah v Hradci Králové. Knihovna obecní má 31 svazek. Jediným spolkem v obci je Sbor dobrovolných hasičů.

Ves připomíná se již v XV. stol. a patřilo k ní též Předhradí v Rychmburku. V r. 1651 uvádí se 22 obyvatel (od 12 let

stáří), z nich 5 katolíků. Při revisitaci 1664 zjištěno 8 sedláků se 174 strychy rolí (»půda rolí prostřední«). Robotní seznam z r. 1777 vykazuje 4 sedláky, 4 chalupníky a 5 domkářů se stejnou výměrou roboty jako v Lažanech. Roku 1925 odloučeny Lešany od obce Rychmburku a přeměněny v samostatnou obec.

Leštinka.

V r. 1930 napočteno 298 obyvatelů a 53 popisných čísel. V obci je mlýn a pila. Rozsáhlé jsou žulové lomy firmy »Žulové lomy«, spol. s r. o. ve Skutči, nyní prodané severočeským okresem. V těchto je zaměstnáno 247 dělníků. V lomech p. Vamberského je 14, p. Jana Bise 27, p. Jos. Zemličky 20, úhrnem 308 dělníků.

Starí pamětníci (muži i ženy) vyprávějí o klopotné práci »tlučení červeného šterku (žuly) na Zárubce« před 40—50 lety. Šterk potřeboval se pod koleje dráhy a denní výdělek pracujícího muže byl 60—80 krejcarů. Ženy již tehdy vyšívaly faktorům do Skutče, což udrželo se i do dnešní doby.

Těž tkalcovina byla dříve hojně rozšířena. Plátno a kanafasy vyráběly se na »verkštatech« skoro v každé chalupě. Někde pro domácí potřebu, jinde »do Hlinského« (Hlinska). Přadleny, pracovaly-li pro známé v obci, dostávaly asi 4 krejcarů od šteníku (deset pásem), ostatní doplaceno jim bývalo v ovoci a vařivu. V Hlinsku dostávaly 3 šestáky od $\frac{1}{2}$ štuky, takže výdělek přadleny byl asi 1 šesták za den.

I len se na leštineckých polích zaséval. Ovšem mnohem více se ho dováželo. Babička Novotných dosud pěkně vypravuje o tření (ukáže, i kde stávala pazderna), vochlování, předení lnu a děláni pláten. Rovněž bílení pláten na »bělišfatech« dovede poutavě popsat.

Před 38—40 lety začalo se pracovati v Leštině v žulových lomech a tu začíná pro obec nové období.

Obecní knihovna má 117 svazků. V obci založen Sbor dobrovol. hasičů. Ant. Hlinecký vypráví ve spise »Z dob šerých a dávných« pohádku o »Princeznu paloučku«.

Lhota u Skutče.

Obec má 163 obyv., 34 domy, 2 mlýny, v obecní knihovně jsou 84 svazky. Spolků a význačných památek v obci není.

Martinice.

Obec má dle sčítání v r. 1930 225 obyvatel a 51 domů. Obecní knihovna čítá 90 svazků. Ze spolků jsou tu: Místní domovina domkářů a maloročníků, Spolek divadel. ochotníků a Skupina katol. mládeže pro Martinice a okolí.

Katastrální území nynější obce Martinic patřilo v nejdávnejších dobách k panství novohradskému a sdílelo jeho osudy. Lesy, které se rozkládají nyní v nejbližším sousedství, zasahovaly i sem. Po válce třicetileté starali se tehdejší majitelé panství, páni z Trautsohnů, aby zvýšili výnos ze svého panství. Založili r. 1652 v Záborthi skelné hutí. Stály prý podle ústního podání na horním konci vsi. Okolní lesy poskytovaly potřebného paliva. Do nedávna vyskytovalo se zde ještě dosti strusek, památky to po dřívějších hutích.

Povolání sklářů byli vesměs Němci, náboženství evang. luterského. První z nich byli Binkové a Tefrové (=Töpfer, hrnčíř). Přistěhovali se asi z Moravy. Tefr byl zaměstnán ve zdejší hutí jako malíř na skle. Páni novohradští si ho velmi vážili. Darovali mu pozemky, aby si na nich vystavěl obydlí a levně mu pronajali pozemky k polnímu hospodářství. Rovněž Binko zabýval se polním hospodářstvím. Později též prý uhlí páčil v milířích a dodával do hutí. Domky sklářů byly postaveny na pasekách. Binko odkoupil od pánů 18 měric půdy, neplodné pláně, vzniklé vykácením lesa, a vzdělal ji na pole. Dosud se tam říká na »Pláňavě«. Druhé stavení, zvané pod »Pláňavou«, vystavěno bylo prý mnohem později Lukšem. R. 1680 připomíná se mezi osazenými již i Tefr. Jméno dostaly tyto samoty — dlouho ještě nebyly obcí, neboť novohradský farář Hampl neuvádí jich mezi přifařenými obcemi ve fassí z r. 1714—1719 — po části lesa, která se nazývala »u Martina«. Dosud nazývají se části okolních lesů »u Roberta«, »u Mikuláše« a pod. Osada, která vznikla v lese »u Martina«, nazvána Martinice.

Zábořská huť trvala až do r. 1727, kdy vyhořela. Nová huť byla r. 1728 vystavěna na Posekanci. Z pozemků hutí zábořské zřízen dvůr, který však byl později zrušen. Pozemky byly rozprodány novým kolonistům, kteří postavili si zde svá obydlí a rozšířili tak osadu Martinice. Tak vznikl »Hladovec« i Lhota. Podle Schallera bylo zde r. 1790 36 čísel, r. 1837 dle Sommra již 50 čísel s 317 obyvateli. Dle náboženství byla polovina evangelíků.

Po zániku hutí zabývalo se obyvatelstvo mimo polní hospodářství plátenictvím. Ze lnu doma pěstovaného vyráběli různá tkaniva, která dováželi do Litomyšle, Skutče, Vys. Mýta a Poličky. Přízi museli odváděti jako naturální dávku novohradské vrchnosti. Též drané perí odváděli. Rozkvět tkalcovství spadá do pol. století XIX. Tehdy pracovali již pro faktory, kterými byli zprvu většinou židé, jako Beran ze Sv. Kateřiny, Raichman z Holešína, Taussig z Krouny, později též místní občané Josef Klinský z čp. 19 a Fr. Hlaváč z čp. 22. Zdejší louky byly prý bílé od plátna, které se zde bílilo. V letech 80. minul. století rozšířilo se zde dýmkařství, kterým se dosud valná část oby-

vatelstva zabývá. Značná část obyvatelstva byla však nucena hledati obživu v cizině. Silná emigrace vznikla ve 2. pol. min. stol. do Ameriky a Chorvatska.

Důstojné budovy školní dostalo se zdejší obci v r. 1924. Byla postavena na pozemku čp. 44.

Marta Dočekalová.

Miřetín.

Obec má dle sčítání v r. 1930 katastrální plochu 315⁵⁵ ha, čísel 66, z nichž jedno se nachází u Rychmburku a tři v sousedství obce Kutřina. Obyvatel 294. Farní úřad katolický jest v Rychmburku, českobr. ev. v Krouně. Pošta, telegraf, telefon a stanice železniční v Rychmburku. Obcí vede okresní silnice z Proseče do Skutče, po které jezdí státní autobusy z Vys. Mýta do Skutče. Zastávka je u obecné školy. Zaměstnání obyvatel: rolnictví (87%), kamenictví, různá řemesla a obchod. V místě jest jednotřídní obecná škola a místní osvětová komise. Obecní knihovna má 129 svazků. Čelnější organizace: strany republikánské, Domovina (rep.), strany lidové. Miřetín jest starší ves, jejíž původ není znám. Záznam z r. 1838 uvádí, že měl vlastní rychtu, 50 stavení a 320 obyv., tedy více než dnes. Na jih ode vsi jest kopec »Humperky« (529 m), s něhož je krásný rozhled ke Krouně a Hlinsku. Podél řeky Krounky od Otradova lesem Kablaněmi vede stezka Terezy Novákové. *Old. Lhoták.*

Mrákotín.

Mrákotín se samotou Oflendou čítá 551 obyvatelů a 102 popisná čísla. V obci je pila. Obecní knihovna má 250 svazků. V obci působí Tělocvičná jednota Sokol, Orel a Sbor dobrovolných hasičů.

Oldřetice.

Obec má 172 obyv. a 33 popisných čísel. Obecní knihovna má 96 svazků. V obci je Sbor dobrovolných hasičů, Orel, Těl. jednota Sokol Radčice-Oldřetice.

Oldříš.

Obec Oldříš má 227 obyvatel, bydlících ve 40 domech. V obci je obecní úřad a sbor dobrovolných hasičů. Větších závodů a dílen není, je tu kovářství, dílna truhlářská a obuvnická. V Oldříši muži tkají doma na stavech jutové koberce pro faktory v Krouně nebo přímo do továrny v Hlinsku. V mnohých chalupách je zaměstnána výrobou koberců celá rodina. Otec »zuká« od svítání do šera za stavem a žena, případně i děti mu musí stačit nasoukat zásobu cívek či písňálek, z nichž se tká do přezné osnovy, na stavu napjaté. Někteří tkalci tkají

látku, která se po délce rozstříhá na »žanilký«, úzké to pruhy, z nichž teprve se tkají koberce, zvané »Bagdad«. To jest lepší druh. Mimo to se vyrábějí koberce řidší, bavlněné, zvané »Billi«. Koberce se tkají v mnoha velikostech od předložek k postelím (nejmenší 38x68 cm) po velké čtverce neb obdélníky (350x450 cm), také se hotoví »nástěnky« s obrazy různých zvířat: lva, psa, jelena, papouška, labutě, čápa, srnky a j. Podle materiálu jsou koberce jutové a bavlněné. Bavlněné se vyrábějí teprve v posledních 7 letech, takže nejsou dosud vyráběny v tom rozsahu a množství jako jutové. Ženy hodně vyšívají bílé prádlo. Pracují pro faktory v Krouně.

Obec má svou obecní knihovnu, která čítá 41 svazků.

V blízkém lesíčku u vsi Oldříše ukazuje se dosud »vlčí jáma«. V lomu u Oldříše objevují se v břidlici červené a hnědé železné rudy. V Oldříši je několik rázovitých selských statků se zajímavými půdorysy. Roku 1392 byla obec tato s Chlumem, Jeníkovem, Kladnem, Českou Rybnou a Kutřínem prodána majitelem panem Smilem z Rychmburku panu Ottovi Berkovi z Bělíny a Bočkovi z Poděbrad, ač jinde je psáno, že Smil Flaška z Pardubic toto zboží pouze na 6 let zastavil. Poddanstvím byla vždy pod panstvím rychmburským.

R. Šraib.

Otradov.

Dle sčítání v r. 1930 je tu 538 obyvatel, počet domů 103. V obci je válcový mlýn, pila, výroba dřevěných zátek, výroba pilníků a cihelna. Domácký průmysl vyrábí koberce, hračky a ruční vyšívání. Obecní knihovna má 177 svazků. Z čelnějších spolků je Sbor dobrovolných hasičů a Hospodářský spolek. Pěkné je zalesněné údolí »Kablaně«, kterým protéká potok Krounka, narážející na balvany v řečišti. Kablaně opředeny jsou různými pověstmi. Byly v nich dříve »hamry«. Je tu římskokatolický filiální kostel, který se připomíná již v polovině XIV. století.

V. Brtek.

Paseky s osadou Sv. Kateřina.

Obec leží při silnici k Borové. Jako samostatná obec od r. 1926 čítá 445 obyvatelů a 82 domů. Obyvatelé jsou menší zemědělci, výrobci a dělníci dýmkařští, lesní dělníci a ženy vyšívají. V některých chalupách se dosud tkalce. Obec je přiškolena k Proseči, ač ze Salavy chodí děti do Martinic. Velkostatek zabírá 539 ha 80 a půdy obecního katastru. Obecní knihovna má 150 svazků. Malozemědělci mají v místě svůj hospodářský spolek. Obec leží ve výši 700 m nad mořem. V blízkém lese je rozhledna a odtud cesta k Tereziánskému háji.

Fr. Ondryáš.

Perálec.

Perálec s osadou Kutřín.

Katastrální plocha obce měří 456 ha. Napočteno tu r. 1930 v 92 domovních číslech 456 obyvatelů. Osada Perálec má 68 domovních čísel a 343 obyvatele (247 náb. řím. kat., 93 náb. českoobr. evang., 3 adventisté). Poštovní úřad je v Rychmburku. Obyvatelstvo zaměstnává se většinou rolnictvím. Domácký průmysl obuvnický zaniká. Mnozí dělníci dojíždějí do žulových lomů ve »Chříbech« u Proseče a do Skutče. Rozšířena je domácká výroba výšivek. O vzdělání lidu pečuje trojtřídní obecná škola, zbudovaná r. 1880, veřejná obecní knihovna, čítající 156 svazků, a místní osvětová komise. Je tu Spolek divadelních ochotníků a hasičský sbor, politické organizace strany republikánské, lidové a nár. socialistické.

Původní jméno bylo »Bernarec«, pak Perářec (1392). Kostel je z nejstarších v této krajině. 1321 byl vysvěcen od biskupa

pražského Jana. Fara bývala na místě nynějšího čísla 22. Od 1620 do 1737 patřil jako filiálka ke Skutči a od roku 1737 patří k Rychmburku. Roku 1584 při sčítání usedlých lidí v kraji chrudimském napočítáno v Perálci jen 15 obyvatel. Pod »Obíčkou« nad rybníkem stával panský dvůr a dosud se tam říká »ve dvoře« a u Vršovic panský perálecký mlýn, po němž také dosud jsou stopy znatelné. Ke dvoru patřily asi všechny pozemky směrem k Proseči a Rybné a nad nimi tak zvaná Miřetínská obec. R. 1648 byli poraženi mezi Perálci a Hněveticemi Švédové. R. 1847 nalezena tu obrácená švédská podkova a jméno studánky »Krchovka« ukazuje k tomu, že padlí v té bitce sneseni na hřbitůvek a pochováni. R. 1742 bylo v Perálci 6 sedláků a 10 chalupníků. R. 1880 pokusila se vdova Anna Macháčková z č. 8 o dolování na uhlí a sice pod Perálci u bývalé pazderky.

Osada Kutřín má podle posledního sčítání 24 domovních čísel se 113 obyvateli. (84 náb. řím. kat., 29 náb. českoobr. evang.). Obyvatelstvo zaměstnává se většinou zemědělstvím. Někteří dělníci dojíždějí do žulových lomů ve Skutči. Život duševní sdílí osada Kutřín s Perálci. R. 1893 zbudována přes Kutřín k Rychmburku okresní silnice.

Kutřín jako osada uvádí se již r. 1392. Kutřínem se přehnaly dvakrát houfy husitské. R. 1421 táhl tudy sám jednooký vůdce Žižka, aby pokořil rychmburského pána Smila Flašku, poněvadž v Přelouči a Chotěboři mnoho Táboritů zjímal a pobil. Roku 1424 prošel Kutřínem Prokop Holý v čele Sirotků, kteří znovu rychmburského hradu dobývali, dobyli, pobořili a spálili.

J. Drahoš.

Podměstí.

Obec tvoří s Prosečí a Zábořím téměř souvislý celek a čítá 300 obyvatelů a 55 domků. Obyvatelé jsou převážně zemědělci, z části dýmkaři, ženy zabývají se továrním ručním vyšíváním. Obecní knihovna má 55 svazků. Spolků v obci není. Přiškolená je k Proseči. V místě je nově zřízený mlýn a Vrabkova pila. Elektrifikace obce a regulace potoka je provedena. Poblíže obce Podměstí jsou žulové lomy ve Chříbech. *Fr. Ondryáš.*

Pokřikov.

Obec Pokřikov má 466 obyvatel a 92 domy. Domáci průmysl je zastoupen bílým vyšíváním a ručním tkaním jutových koberců. Knihovny jsou dvě: obecní má 168 svazků, orelská 76. Spolky jsou celkem tři: Sbor dobrovolných hasičů, Sokol a Orel. *St. Formánek.*

Proseč u Skutče.

Horní náměstí.

Proseč.

Proseč rozkládá se po obou stranách Prosečského potoka a souvisí téměř s obcemi Zábořím a Podměstím. Dle posledního sčítání lidu čítá 1159 obyvatelů a 225 domů. V místě je poštovní úřad, četnická stanice, farní úřad katolický a českobr.-evangelický, ředitelství měšťanské a obecné školy, správa školy živnostenské pokračovací a lidové školy hospodářské. Obecná škola má pět tříd postupných a čtyři třídy pobočné. Měšťanská škola je umístěna v budově bývalé českobr.-evangelické školy v Záboří.

Z domácího průmyslu vyniká ve značné míře vyvinuté dýmkařství, ruční vyšívání a obuvnictví. Mnoho mužů i žen zaměstnává se dýmkařstvím a ručním vyšíváním. Část obyvatelstva jsou menší zemědělci. Větší závody dýmkařské jsou: B. H. Kadlec (44 dělníků), Jehlička a Voltr (35), Jarský František (18), Kučera Jan (10). Pasířské závody: Bárta Leopold (10), Macháček Bohumil (8). Kromě uvedených jsou v místě menší výrobci, soustružníci a řezbáři dýmek, špiček a jiných výrobků z rohu a juvelitu. Závody ručního vyšívání: Kosiner Em. (20 dělnic), Polák Bedřich (15 dělnic). Velkostatek paní Nádherné na Posekanci zabírá 227 ha katastru obce.

Peněžní ústavy: Občanská záložna a Spořitelni a záložní spolek soustřeďují peněžní obrat celého okolí.

Obecní knihovna má 340 svazků, knihovna Sokola 776 knih a knihovna Orla 581 čísel.

Spolkový život je čilý a jsou tu zřízeny: Tělocvičné jednoty Sokol a Orel, Sbor dobrovolných hasičů, Spolek divadelních ochotníků, Spolek katolických jinochů a mužů s odborem divadelním, Okrašlovací spolek, místní skupina Družiny čsl. válečných poškozených, Místní péče o mládež, odbočka Čsl. Červ. kříže, stravovací stanice, Podpůrný fond dýmkařů a dřevopracovníků a organizace politické.

V Proseči je domek spisovatelky Terezy Novákové. Okolí Proseče je velmi romantické. Nedaleké Karálky, Toulouvcovy skály, Městské maštale, Tereziánský háj a jiná místa jsou hojně turisty vyhledávána.

V obci konají se výroční trhy povolené v r. 1719 a týdenní trhy dle povolení z r. 1751 (dříve na len, přízi, plátno a obilí).

Znak městečka: Ve stříbrném štítě tři černé pahorky. Na prostředním z nich stojí na pravé noze nalevo obrácený černý kohout. Nad štítem je polovice prchajícího jelena.

V okolí jsou četná místa opředená pověstmi; mnoho uslyšíme o Toulovci, který Proseči daroval les Chlum. *Fr. Ondryáš.*

*

Původ Proseče sahá pravděpodobně do oné doby, kdy nedlouho předtím založena královská věnná města Vysoké Mýto a Polička. První písemná zmínka o Proseči děje se v listu arcibiskupa Arnošta z Pardubic, který krajinu zdejší postoupil roku 1344 nově zvolenému biskupu litomyšlskému Janu Louckému. O Proseči mluví se prvotně jako o vesnici, ačkoliv později (1628) zvana bývá také městečkem, městysem.

Do r. 1427 byla Proseč majetkem kláštera podlažického, založeného roku 1159 blahosl. Vrbatou. Benediktini, kteří zde byli usedlí, založili také asi klášter na Salavě (jižně od Proseče), o němž se zachovala pověst, že byl obklopen velkou zahradou se vzácným stromovím, keři a léčivými bylinami. Zplnělá rozmarýna byla prý v lese u Salavy nalezena ještě v letech padesátých min. století. Mimo to vypravuje pověst, že ve studni na Salavě nalezen byl potopený zvon, na němž pradeně peroucí zde přízi uvázlo přadeno nití. Také samo starožitné jméno »Salava« svěřilo by o tom, že na pověsti té mohlo by býti náhodou hodně pravdy.

Co o požáru Proseče kolem r. 1400, jakož o rytíři Vavřinci Toulouvcovi zaznamenal r. 1790 ve svém »Místopisu Čech« Jaroslav Schaller, nedá se ovšem ničím podstatnějším doložit, ledaže zachovala se v Proseči živá tradice, že vrchnost novohradská před dávnými časy městečko o les Chlum, který mu

řečeným rytířem v náhradu za utrpěné škody na věčné časy byl darován, připravila.

Když byl klášter podlažický roku 1421 husitským vojskem dobyt a spálen, zapsal král Zikmund roku 1436 všechno zboží opatství podlažického Janu Pardusovi z Vrátku. O něm je známo, že na radu svých hejtmanů osadil všechny fary na svém zboží (Novohradsku a Rychmbursku) kněžími podobojí. Také Kostkové z Postupic, jimž později připadlo Litomyšlsko s Novohradskem, byli horlivými kališníky a za Bohuslava Kostky z Postupic příslušníky Jednoty bratrské. Po nešťastném odboji proti Ferdinandovi I. (1547) přešlo panství novohradské r. 1557 na různé držitele, kteří vesměs oddáni byli věrně Římu a k nekatolickým poddaným chovali se málo přátelsky.

Byli to od roku 1559—1580 Žatečtí z Vejkrštorfu, od roku 1580—1604 Lobkovicové a od roku 1604—1750 Trautsonové. Pavel Sixt Trautson pocházel z Rakous a byl milostníkem císaře Rudolfa II. Když upadl v jeho nemilost, žil poté 20 let ještě na svých statcích. Poněvadž oddanost svoji k Habsburkům dával až příliš najevo, odňali mu odbojní stavové panství novohradské. Po bitvě bělohorské přejali Trautsonové opět panství novohradské, jež za jejich nepřítomnosti spravoval hejtman Matyáš Cyrillus z Hainburku. Jaké poměry tu tehdy byly, patrně nejlépe z toho, že dlouho ještě po ukončení třicetileté války musela novohradská vrchnost nuceně dosazovati hospodáře na usedlosti opuštěné a zpustošené. Aby jim usedlíci na jiná panství neutíkali, snažili se vrchnostenské úřady hospodářům tou měrou vyhovovati, že pomáhaly jim při znovubudování stavení, poskytovaly jim zrní k osevu, propůjčovaly hospodářské nářadí, ano v mnohých případech poskytovaly jim i tažného dobytka. Ostatně zdělávalo se tehdy jen tolik půdy, na kolik síly lidí stačily; větší část pozemků zůstávala ležeti ladem. — Jaký byl na Prosečsku hospodářský stav před Bílou horou, nelze ovšem zjistiti; zdá se však, že nebylo tehdy u nás více usedlostí, nežli ty, které se uvádějí v urbáři prosečské rychty z roku 1628, celkem 81 v Proseči, Záboří, Podměstí, Boru a Zderazi. Každý usedlík byl povinen platiti vrchnosti svatojirský a svatohavelský úrok a robotu; mimo to musel odváděti jistý počet slepic, několik korců ovsa a připravit pro zámek několik sáhů dříví. Robotu odbývali usedlíci z Proseče, Záboří, Podměstí, Boru a ze Zderaze tím, že zapravovali dvakrát za rok vrchnosti určitý poplatek (14—28—42 grošů). Když roku 1775 roboty poněkud zmírněny a nedostávalo se robotníků, museli i prosečští, zábořští atd. usedlíci zúčastňovati se robot pěších i s potahem.

V Proseči byl kostel a krčma, kterou měli také v Záboří a ve Zderazi. Rychta byla toliko v Proseči a byli jí podřízeni také usedlíci ze Záboří, Podměstí, Boru a Zderaze.

Koupě usedlostí, které uvádějí se v urbáři z roku 1628, udály se po většině v době, kdy (1624—1628) protestantism u nás nadobro byl překonán a nekatolíci zdejší, nechťejíce činiti násilí svému přesvědčení, ve velkém počtu vystěhovali se do ciziny. Vrchnost, chtějíc míti grunty opět osazený, přijímala a nutila kde koho, aby v držení opuštěných usedlostí se uvázal a placení úroků, robot i jiných dávek takto jí zajistil. Jak tito noví usedlíci necítili se ve svém postavení ani dost málo spokojenými, vysvítá nejzřejměji z té okolnosti, že některé z usedlostí měly skoro každým rokem jiného držitele.

Podle věrohodné pověsti rozkládala se prý Proseč neboli, jak se tehdy říkalo, Pruoseč, původně od kostela směrem k Pasekám. Poloha nynější Proseče datuje se prý od požáru kolem r. 1400, kdy Moravany, pronásledujícími rytíře Toulouvce, úplně byla vypálena. Dřevěná stavení byla pak zbudována směrem od kostela k Podměstí, a to po většině jen po jedné (pravé) straně. Po straně protější vznikala nová stavení teprve později, takže náměstí do r. 1727 vůbec ještě neexistovalo. Také stavení »na Domkách«, »na Štimberku« (Steinberg), na Borovské a Podměstské ulici i jinde byla zbudována později. R. 1781 byl již půdorys osady prosečské uzpůsoben tak, jaký asi byl koncem r. 1900. Před požárem r. 1868 měla většina stavení na náměstí dřevěné předsíně a lomené střechy, čímž vzhled jejich byl nemálo malebný. O výročních trzích vykládali na podsíních různí prodavači svoje zboží. Zděný byl v Proseči původně jen kostel, o němž písemná zmínka činí se již r. 1350. Byl zbudován z kamene a klenbu měl dřevěnou. Také školy byly dřevěné. Jiné zděné budovy, vystavěné koncem XVIII. stol., byly: katolická fara (1754), radnice (rathous), zvonice a horní hospoda.

Socha sv. Trojice na náměstí zbudována r. 1751; pouf v den sv. Trojice slavena však teprve v letech sedmdesátých min. století.

Za suchých let trpěla Proseč velkým nedostatkem vody, protože studně, jichž beztak bylo jen několik, obvyčejně vyschly. Voda musela se pak dopravovati do městečka z polních a lesních studánek, které bývaly i dosti vzdáleny. Nejvíce vody poskytovala lesní studně u Boru, všeobecně zvaná »Volavka«. Nedostatek vody byl také příčinou, proč požár v září r. 1868 stal se pro Proseč nad jiné osudným. Vyhořelo tehdy 52 stavení a 8 stodol. Proto přikročilo se konečně r. 1870 k vybudování vodovodu, o nějž už dávno marně usiloval prosečský národní buditel a vlastenec Josef Vávra. Původně zřízena toliko jedna kašna uprostřed náměstí. Později, když za tuhého mrazu se neosvědčila, zbudovány kašny dvě: jedna nahore proti č. 8., druhá dole proti č. 24. Vodovod nynější vystavěn byl r. 1908.

Stříkačku požární pořídila si obec r. 1852, odkoupivši ji za 50 zl. od obce kamenické, která ji prodala jen z té příčiny,

»že prý u nich nikdy nehoří«. Hasičský sbor založen v Proseči roku 1880, když před tím zřízen byl hasičský spolek v Zábodí. Prvním velitelem hasičů byl v Proseči Josef Havlík, starosta prosečský.

(*Dějiny dle poznámek Jos. Chalupníka, říd. uč. v. v., zpracovali: Jar. Josef a Jar. Peřina.*)

Prosetín.

Žulové lomy.

Prosetín s osadou Mokřýšov.

V r. 1930 napočteno v Hor. Prosetíně 139 obyv., 22 domů, v Dol. Prosetíně 664 obyv., 101 dům, v Mokřýšově 140 obyv., 20 domů, úhrnem 943 obyv. a 143 popis. čísel.

Význačný je průmysl kamenický — výroba dlažebního kamene, šterku a pod., jehož střediskem je obec Prosetín. V žulových lomech je zaměstnáno 941 dělníků jednak místních, jednak z okolních vesnic. Domácký průmysl — ruční vyšívání — je v úpadku. Není odbytiště. V obci je obecní knihovna, která má 324 svazků četby zábavné a naučné, a tělocvičné jednoty Sokol, čítající 318 svazků. V obci působí sbor dobrovol. hasičů, vybavený motorovou stříkačkou a sanitním autem, a Tělocvičná jednota Sokol, která má pěkné divadelní jeviště. V obci je škola, je provedena elektrisace, meliorace, jedná se o zřízení vodovodu.

V letech 1870 myslícimu a prozíravému Františku Holcovi, rolníku a hostinskému, nedaly spáti velké balvany žuly krásně tmavomodré, neobyčejně tvrdé, hrubozrné a dobře štípatelné. Vhodná příležitost naskytla se mu při stavbě trati sever. záp. dráhy Pardubice—Něm. Brod, která otevřela brány zdejšímu průmyslu, neboť do té doby nebylo v okolí nejen dráhy, ale ani jediné silnice. Do Prosetína vedly kamenité, téměř nesjízdné cesty s četnými brody. Ing. Fáborský zadal Holcovi výrobu sloupků a mezníků pro stavbu dráhy. Začal s lámáním povrchních žulových balvanů v sousedství staré školy pro čisté práce (práce pomníkové, sloupky, mezníky a pod.) s několika dělníky, obeznalými s prací pomníkovou.

Počátky byly velmi těžké a nedůvěra v podnik velká. Houževnatost Holcova však šla přes všechny překážky. Že nebyly malé, naznačuje výrok bodrého občana, »že by za Holcův lom nedal ani jalovici«. V r. 1883, když vídeňský podnikatel Heinz na pozemcích Leštinky začal vyrábět dlažební kámen s kameníky z Benešovska a když Vídeň počala dláždit, podařilo se též Holcovi získati několik dělníků, upustil od výroby pomníků, které měl i na národopisné výstavě, a začal s výrobou dlažebního kamene. Vídeň žádala výhradně výbornou skutečskou žulu. Osobně ve Vídni zaprodal svou výrobu a přínosem 5.000 zl. zabezpečil nejen existenci svého podniku, ale i výživu zdejšího lidu. Další prosperita závodu Holcova dala před válkou podnět ke vzniku lomů Kreminova, Zachova a Parishova. Před válkou a za války vyráběly se různé druhy dlažebního kamene přesně opracovaného, ovrubníky a schody jmenovitě pro Vídeň. Válka ochromila průmysl kamenický.

Od r. 1919 vzrůstá se znovu průmysl žulový měrou nebývalou. Rozvoj automobilismu, špatný stav silnic a ulic většiny měst vyžadoval zvýšenou potřebu dlažebního kamene. Tím průmysl dosáhl neobyčejné intensity. V obci otvírán nový lom za lomem, lomy vybavovány strojovým i moderním zařízením, (lanovkami, výtahy, jeřáby, polními drahami, vzduchovým vrtáním, štípačkami a pod.). Po válce po většině vyrábí se drobná dlažba, zvaná »panáky«, o několika velikostech.

V r. 1931 pracuje se v těchto lomech: p. Fr. Zacha, p. Fr. Žemličky, p. Jos. Kreminy, pí. Holcové, p. Fr. Beneše, p. Fr. Doubka, p. Bedř. Nováka, fy »Granita«, fy »Dura« a fy »Triga«.

Žulový průmysl v Prosetíně dosahuje velké výrobní kapacity 25—30 vagonů dlažebního kamene denně a skýtá obživu nejen občanům místní obce, ale i rozsáhlého okolí.

S rozvojem průmyslu dostavil se rozvoj obce. Zřejmě již z toho, že za poslední desetiletí přibýlo 235 obyvatelů, t. j. 33%, postavena celá kolonie nových domků, celkem 24 staveb, značná část čísel rozšířena a přestavěna, v obci provedena elektrisace,

*1891, pozn. L. Aksler

Prosetín.

Zpracování žuly.

regulace potoka, meliorace a jedná se o zřízení vodovodu. Pozemky, pro hospodáře poměrně levné, v ceně značně stouply. I obecní příjmy se zvýšily a pronájmem nehodnotných obecních pozemků na lomy dosáhly velikého zhodnocení. — V r. 1925 úředně povolena změna názvu obce na Dolní a Horní Prosetín, ač již v zápisech r. 1460 mluví se o prodeji zboží »Prosetínského«.

Jindy zapomenutá, chudá horská vesnička Prosetín vděčí svému rozvoji jen průmyslu žulovému, který z důvodu, že patří mezi největší dodavatele dlažebního kamene, učinil ji známou téměř po celé republice.

Lad. Faiman.

Radčice.

Původ slova Radčice dlužno odvozovati od zakladatele této obce Radka (Radek). Do XIII. století neměla ves žádného jména, byl tu pouze název rodu. Teprve ve XIII. stol. vzniklo nynější pojmenování obce, Radčice. Ves nemohla vzniknouti před desátým stoletím, není okrouhlíci, t. j. nemá ani okrouhlé ani podkovité podoby. Domky její jsou umístěny po obou březích potoka Žejbra, což nasvědčuje tomu, že obec vznikla v XI. neb XII. století. V dobách známých patřily Radčice ke skuteč-

ské rychtě a tím i k panství rychmburskému, s nímž sdílely léta dobrá i zlá, jak nám o nich historie vypravuje.

Dle sčítání z roku 1584, provedeného Burianem Špetlem z Janovic, hejtnanem chrudimského kraje, napočítáno bylo v Radčicích 16 usedlostí (10 celolánků, 5 pololánků a mlýn). Král Ladislav Pohrobek zapsal r. 1454 Janu Pardusovi z Vrátku za 6000 kop grošů českých celé zboží rychmburské (v něm též obec Radčice s podacím ve Skutči). V roce 1599 zuřil v kolatoře skutečské, k níž i Radčice patřily, mor po tři měsíce, takže některý den až dvacet nebožtíků bylo pochováno. V letech 1639, 1643, 1645, 1648 zpustošily obec oddíly švédských vojsk. Lid zdejší před nimi utíkal do pomezních lesů u Křižánek a Milov. Na bažinatých lukách (»Týkajích«) prý došlo mezi domácími a jedním z těchto švédských oddílů k bitce. Nacházejí se tu úlomky zbraní a kostí. V dobách roboty (v XVII. a XVIII. stol.) jezdívali Radčičtí na Rychmburk (celolánici s potahy 3 dny v týdnu a pololánici pak 3 dny v týdnu ručně pracovati musili). Od bývalého ovčína Bezděče k Ranné vystavěna silnice r. 1836 ještě robotou. Zdejší obec musila přispívati dělnictvu náradím, pokrmy a nápoji. Za války rakousko-pruské 1866 tábořili i v naší obci Prušáci. Lid zdejší z obavy před drancováním utekl s dobytčím do lesů nad Vartovou na Hlinecko. Na stavbě státní dráhy Něm. Brod—Pardubice (dříve severozápadní) v l. 1868—1870 pracovali i zdejší občané. Majitelům pozemků při odkupu placeno bylo 1200 zl. za jitra půdy bez ohledu na její jakost. Okresní silnice od Žďárce přes Radčice na Oldřetice vystavěna byla r. 1912 podnikatelem Raišikem (mistry podnikatelem Wildwaldem). Za podpory ministerstva sociální péče nákladem 70.578 Kč 50 h vystavěna byla v l. 1923—1924 nouzová silnice k silnici od Bezděče k Ranné. (Ministerstvo platilo denně 6 Kč, obec ostatek a pojištění dělnictva). V roce 1880 (4. června a 12. srpna) obec postižena byla povodněmi, jež způsobily hojně škod. (Zbořen domek čp. 54, 34, 32, odnesena dřevěná zvonice se zvonem — zvon ve vlnách zvonil.) R. 1880 postavena byla na návsi před čp. 13 kaplička se zvoníčkou. Obraz sv. Václava daroval do ní p. Václav Ročen z čp. 3 a stál 200 zl. Loňského roku 1930 postavena byla na návsi hasičská zbrojnice nákladem zdejšího sboru hasičského a převzata byla do správy obce. R. 1899 založen zde byl Sbor dobrovolných hasičů. Dvoukolovou střídačku zakoupila obec od fy R. A. Smekal na Smíchově za 500 zl., ostatní náradí opatřil si sbor.

R. 1922 založena zde byla Tělocvičná jednota Sokol a podřízena mateřské jednotě ve Skutči. Spolkovou místnost má v hostinci p. Josefa Loskota. V r. 1912 zřízena tu byla organizace republikánské strany rolnického a zemědělského lidu. R. 1921 založena veřejná knihovna obecní. Nyní má 169 svazků

a 36 čtenářů. Obec na ni přispívá částkou 200 Kč ročně. Správcem jejím je rolník Chán.

Jan Jandík.

Česká Rybná.

Obec má dle sčítání v roce 1930 696 obyvatel a 133 domů. V obci je cihelna, zaměstnávající 7 dělníků, a dva mlýny. Obyvatelstvo se vyživuje ze 70 % rolnictvím, zbytek pak obuvnictvím a ženy ručním vyšíváním. Veřejná obecní knihovna má 156 svazků. Spolky: Hasičský sbor, Hospodářsko-čtenářská beseda, Spolek divadelních ochotníků. Význačnějších památností obec nemá.

Karel Josefi.

Rychmburk.

Hrad.

Rychmburk.

Obec má 556 obyvatel a 101 dům. Je tu farní úřad, poštovní a telegrafní úřad, četnická stanice, železniční stanice na trati Svitavy—Polička—Skuteč, lesní a důchodenský úřad Thurn Taxisský a družstevní lihovar. Obyvatelstvo zaměstnává se většinou zemědělstvím a ručním vyšíváním. Velkou část katastru zabírá lesní velkostatek Thurn-Taxisský, dvůr čp. 1 (majitel Gr.

Rychmburk.

Rodný domek básníka Ad. Heyduka.

Novák) a dvůr Daletice (majitel: Pastvinářské a hospodářské družstvo). V obci je spořitelni a záložní spolek (Kampelička), Lidová Raiffaisenska, obecní knihovna Heydukova o 290 svaz., sokolská o 220 sv., orelská o 200 svazcích, Sokol, Sbor dobrovolných hasičů, Orel, Spolek divadelních ochotníků.

Starobylý hrad ze XIII.—XVI. stol. s hradbami a baštami byl kdysi střediskem celého kraje. Z památek vyniká panská zahrada s pomníkem Filipa Kinského, kostel z XVIII. století a rodný domek básníka Adolfa Heyduka.

Hrad Rychmburk byl založen ke konci XIII. nebo počátkem XIV. století. Jeho předhradí vzrostlo časem na městečko téhož jména. Jako první držitel uvádí se Tas z Rychmburka. Od 2. polovice XIV. století měli hrad a panství (4 městečka a 58 vesnic) páni z Pardubic, z nichž znám jest Smil Flaška, skladatel »Nové rady«, a Arnošt Flaška, horlivý odpůrce Husitů. Hrad obléhán Žižkou (1421) a opanován na čas Sirotky. Po soudech s dědici Flašků ujal se hradu bývalý tábořský hejtmán Jan Pardus z Horky a z Vratkova, jehož potomci a příbuzní vládli zde od počátku XVI. století. Po nich dědí Rychmburk Valdštejnové; hrad přestavěn a vyzdoben. R. 1558 přešel v majetek Berků z Dubé a Lipého až do r. 1714. Berkové vystavěli nový pivovar a dvůr.

Koupí nabyt Rychmburku rod Kinských ze Vchynic a Tetova. Na Kinské upomíná stará škola (1749), kostel (1753), kapličky a sochy, panská zahrada a opravený hrad. Roku 1823 koupili panství Rychmburk bavorsští Thurn-Taxisové a v jejich rukách, (ztenčené ovšem velkou reformou pozemkovou v republice čsl.), jest dosud.

Dějiny hradu jsou celkem i dějinami městečka. Až do r. 1848 bylo Předhradí (městečko Rychmburk mimo hrad) poddanským městečkem s rychtou, k níž podacím náleželo 16 vsí. V roce 1651 uvádí se na hradě s pivovarem 62 obyvatel (od 12 let stáří), v Předhradí se dvorem 60. Z obyvatelů hradních jest 15 nekatolíků, z předhradského 39. Dle revisitace r. 1664 měli hospodáři v Předhradí 76 strychů rolí (»půda prostřední«), 19 krav, 6 jalovic, 8 ovcí, 10 sviní. Poddaní předhradští byli již odedávna povinni takovou robotou, »že každý osadník obce obsílky v panství podle řady vykonávati musil«. Tato povinnost byla před vyvazovací komisí 1850 za »průřizní« cenu 60 zl. 41 ¹/₄ kr. stříbra účtována. V r. 1866 prošlo Rychmburkem na 40.000 Prusáků. V témže roce (srpen-říjen) zemřelo na cholery 18 osob civilních. V r. 1919—20 vystavěna silnice k Lešanům, v r. 1922 provedena elektrisace obce. V r. 1838 mělo městečko 575 obyvatel, dnes 556.

Fr. Hrouzek.

Rychnov.

Obec vykazuje dle sčítání v r. 1930 402 obyvatel, zaměstnaných z 90 % při hospodářství. Bydlí v 84 obytných staveních. V zimních měsících přivydělává si chudý zdejší lid tkaním koberců z juty po domácku. Ženy výdělečně vyšívají a u mnohých jest to jediným skrovným příjmem. Zdrojem poučení a zábavy jest knihovna obecní, čítající 84 svazky, sokolská se 46 svazky a knihovna Hospodářského a čtenářského spolku, jež má 35 svazků. Jediným spolkem v obci, který přichází ve styk se širším občanstvem, jest Tělocvičná jednota Sokol.

Zmínky zasluhuje prastará »Jeřábková lípa«, jejíž věk jest těžko určití. Pověst k ní se vztahující sahá až do války třicetileté, v kteréžto době byla snad již vykotlaná. Zmiňuje se o ní ve svých spisech i Tereza Nováková.

Jarosl. Ruffer.

Skutičko.

Obec leží asi 2,5 km na severozápad od Skutče. Dle posledního sčítání lidu má 236 obyvatelů. Obyvatelstvo je převážně zemědělské, část pracuje v žulových lomech a ženy se zabývají ručním vyšíváním. Obecní knihovna čítá 133 svazky. Spolky: Hospodářsko-čtenářský a Sbor dobrovolných hasičů. Význačnějších památek není.

Rychnov.

Jeřábková lípa.

Dle sčítání lidu, konaného v r. 1651, bylo ve Skutíčku 10 rodin, vesměs zemědělských. Z nich byli 2 sedláci, 5 chalupníků, 2 zahradníci (domkáři), 1 usedlost byla pustá, ale měla majitele. Počet dospělých osob (od 14. roku) 24. Z nich bylo 10 katolíků a 14 nekatolíků. Při sčítání v roce 1697 bylo 96 obyvatelů selských (14 stran), 42 podruzi (12 stran), 20 sirotků, celkem 158 osob.

Ant. Polák.

Štěpánov s osadou Zbožnov.

Obec má 346 obyvatel a 56 domů. V obecní knihovně je 134 svazků. Spolky: Spolek dobrovolných hasičů a Spolek divadelních ochotníků.

Ve Štěpánově je pěkný kostelík, který pochází z r. 1623 a byl stavěn od pánů Berků z Dubé a Lipého, majitelů hradu

rychmburského. Asi čtvrt hodiny od Štěpánova v pěkném údolí leží osada Sv. Anna, výletní a poutní místo.

Osada Zbožnov má 227 obyvatel, 37 domů, dvoutřídní školu, v obecní knihovně je 100 svazků. Je tu Sbor dobrovolných hasičů.

V které době tato osada vznikla, není známo. Až v r. 1837 bylo zaznamenáno, že to byla obec rustikální, měla vlastní rychtu, 26 domů, 167 obyvatel, mezi nimi 14 nekatolíků. Roku 1824 vystavěna škola majitelem panství rychmburského, hrabětem Kinským.

O. Vobejda.

Záboří.

Obec leží od Proseče směrem jižním a souvisí s Prosečí. Čítá 657 obyvatelů a 118 domků. Obyvatelé jsou převážně dělníci dýmkařští, vyšivačky, v menší míře zemědělci a živnostníci. Továrna na dýmky (Bernarda Kopperla syn) zaměstnává 100 dělníků. Menší cihelna Staňkova není nyní v provozu. Na totoce je malá pila s vodním kolem. Obec je přiškolená k Prosečí, ač měšťanská škola a lidová škola hospodářská je umístěna v budově bývalé církevní evangelické školy v Záboří. Knihovna obecní čítá 655 knih. Čile pracuje v obci Sbor dobrovolných hasičů. V hostinci u Tefrů je zřízeno jeviště a spolková místnost národních socialistů a odborového sdružení dýmkařského dělnictva. V r. 1926 se od velké Záboře odloučily obce Paseky se Sv. Kateřinou a Martinice. V r. 1930 postaven byl pěkný obecní domek, upraveny Rychtářovy sady, v nichž postaven byl památník padlým vojínům a obětem světové války. Před 100 lety bývala v Záboří sklárna a brusírna.

Frant. Ondryáš.

*

Obec Záboří rozkládá se na nejjižnější hranici panství novohradského, byly tudíž všechny panské pozemky, jmenovitě lesy, v končinách těchto se rozkládající, přivtěleny ke katastru zábořskému. Tím dosáhl katastr tento značné rozlohy, takže měřil před r. 1926, kdy rozpadl se na tři samostatné obce, 1513 ha. Původně patřily k Záboří kromě samot Pastviska a Salavy také místní obce Paseky, Martinice a Sv. Kateřina, již lidově říkalo se též »Zálesí«.

Obec Záboří pravděpodobně vznikla záhy po založení Proseče. Pastvisko vzniklo na pozemcích někdejšího panského dvora v Záboří, který byl později rozparcelován a částí jeho rozprodány zábořským usedlíkům. Málo úrodných pozemků zdejších užívalo se beztak po většině za pastviska; byla tudíž osada zde vzniklá nazvána podle toho »Pastvisko«.

První chalupa na Pasekách byla postavena nikoliv, jak se stále tvrdilo r. 1714, nýbrž již před r. 1678. Dovídáme se o tom

z novohradské farní kroniky narozených. Zde je r. 1678 zaznamenáno při zápisu pokřtěné dcerky Jana Chalupníka z Proseče — Mařenky —, že kmotrující byla Alžběta Töpferová z Pasek. Muž její jmenoval se Jan Töpfer a byl sklářem v zábořské skelné huti. Chalupu na Pasekách postavil si (před r. 1687) se svolením vrchnosti, která pronajala mu také 6 strychů panských polí, po většině pustých a málo úrodných. Töpfer byl nekatolík a podle všeho novokřtěnec (Täufer), kterého vrchnost trpěla na svém panství jen proto, že ho v zábořské sklárně nutně potřebovali jako dovedného dělníka. Také se zachovala v rodině Tefrů pověst, že předek jejich obstarával všechny sklenářské práce v nově zbudovaném zámku novohradském. Volnověrectví, jímž se Tefrové nikdy netajili, mělo asi původ svůj ve víře novokřtěnců. Kromě Tefra jmenují se v letech 1714—19 na Pasekách také ještě usedlíci Jakub Mareš, Petr Flekáč, Melichar Chalupník a Vavřinec Binko. Všichni postavili si chalupu na panském a měli pole upraveno z lesní půdy.

Vavřinec Binko pocházel ze Zderaze a byl vysloužilý voják. V odměnu za dlouholetou službu vojenskou dovolila mu vrchnost, aby si postavil chalupu na panské půdě na Pasekách. Dřeva dostalo se mu na ni zdarma, kolik potřeboval. Poněvadž prý mu lidé při stavbě činili všeliké potíže, upustil od prvního místa a zbudoval si chalupu na místě sice málo příhodném, zato však dosti nepřístupném. Nyní stojí tam chalupa čis. 27 a říká se tam dosud »v Kančovínách«, protože se tam zdržovali kdysi divocí kanci.

Také osady Martinice a Sv. Kateřina vznikly na rozsáhlých pasekách, jež vykácením celých lesních oddělení časem zde povstaly. Ježto mýcení takové trvalo delší dobu, budovali si drváci se svolením vrchnosti na příhodných místech dřevěné chalupy, v nichž usadili se nakonec i se svými rodinami. Při tom pronajala jim vrchnost část lesní půdy, na níž ti to poddaní také polařili a chovali jednu nebo dvě kravičky. Jména Martinice a Sv. Kateřina vznikla asi podle obrazů dotyčných svatých, jež v těchto lesních odděleních bývaly kdysi umístěny. Jako se ještě podnes říká »u sv. Mikuláše«, »v Terezině háji«, tak říkávalo se jinde »u sv. Kateřiny«, »u sv. Martina« a když pak vznikly na místech těchto osady, byly asi pojmenovány podle zmíněných míst.

Dějiny dle poznámek Josefa Chalupníka
napsali Jaroslav Josef a Jaroslav Peřina.

Zderaz.

Obec má podle posledního sčítání z r. 1930 466 obyvatelů, počet domů 92. Katastrální výměra 660 ha. Poštovní úřad je v Prosečí. Množství krásného písku zpracovává se v cementárně p. Frant. Ružičky, průmyslníka z Chrudimě, ve dvou cementár-

nách p. Adolfa Chlebouna a p. J. Víška. Na katastru Zderaze v blízkých »Chříbech« láme a zpracovává se krásná žula v lomu p. Mence a Dvořáka, kde je zaměstnáno 16 dělníků, a v lomu pí. Šplíchalové z Vys. Mýta, kde jsou zaměstnáni 24 dělníci. Domáckým průmyslem je výroba obuvi a vyšívání. O vzdělání lidu pečuje veřejná obecní knihovna, čítající 136 svazků. Spolky: Ochotnický spolek, hasičský sbor. Politické organizace: republikánská a lidová. Památnosti: Nedaleko jsou »Pivnice«, krásná, divoká skalní partie, a údolí Všivické, jímž vede nová silnice od Nových Hradů. Ve Chříbech stával dle pověsti zkamenělý pastýř. Podle posudku odb. učitele p. Krejsy mohl by to býti modloslužebný kámen z dob pohanských. Ve Zderazi jsou ve skalách staré sklepy, pravděpodobně příbytky praobyvatelů Zderaze.

V době, kdy budována zemská stezka od král. města Poličky k Vys. Mýtu, zbudována Proseč. Mýcení lesů pokročilo až do míst u Zderaze, kde učiněn poslední zde ráz. *J. Drahoš.*

Zdislav.

Obec, sousedící těsně s Luží u lužské čtvrti Zlaté Hvězdy, čítá 133 obyvatel, 28 domů. Obyvatelé živí se hospodářstvím a prací v lese. Z domácího průmyslu zasluhuje zmínky ruční vyšívání. Obecní knihovna čítá 64 svazky a je hojně používána.

Obec Zdislav s blízkým vrchem Komárkou jest opředena množstvím fantastických pověstí. Jedna z nich, poukazujíc na staroslovanské jméno Zdislav, tvrdí, že tu bylo staročeské hradíště. Druhá vypravuje, že stál zde chrám a klášter Templářů, v podobě hvězdy zbudovaný, jehož prý poslední památkou jest jméno ulice »na Hvězdě«. Tento klášter byl prý spojen podzemními chodbami s hradem Košumberkem, ba i Rychmburkem. Třetí pověst vypravuje, že zde stával původní hrad Košumberk, než na protějším ostrohu byl vystavěn. Při vykopávkách byla zde prý nalezena divně spečená hmota, která považována byla za spálené kosti, a též kus okrouhlého zdiva, podobného kopuli nebo baště.

Avšak v zachovalých listinách košumberských a lužských není o tom ani nejmenší zmínky, ačkoli ostatní okolí se všemi osadami, mlýny i domy jest popsáno zevrubně. Obec Zdislav připomíná se již r. 1382, kdy patřila ke zboží rychmburskému. R. 1417 patřila ke zboží košumberskému, které měli páni Vilém a Diviš Slavatové z Chlumu. Roku 1684 darovala celé panství košumberské i obec Zdislav tehdejší majitelka Františka Barbora Hieserlová jesuitům. Když r. 1773 byl řád jezuitský zrušen, ustanoven byl nad celým panstvím košumberským sekvestr. Roku 1806 koupil celou Zdislav s panstvím košumberským

belgický vystěhovalec svobodný pán de Laign, který r. 1826 opět vše prodal knížeti Alexandru Karlu z Thurnu a Taxisu. *V. Santholzer.*

Žďárec s osadou Malinné.

Dle posledního sčítání v roce 1930 má celá politická obec (Žďárec, Malinné) úhrnem 627 obyvatel, z čehož připadá na Žďárec 483 ob., na Malinné 144 obyvatel. V obci jest 106 domů (ve Žďarci 78, v Malinném 28), v kterémžto počtu zahrnutý jsou i nádražní budovy stanice Skuteč. Při potoku Žejbru (Zebru) jsou 3 mlýny: horní, prostřední a dolní, u nádraží je cihelna. Po domácku se tu provozuje ruční vyšívání, obzvláště v zimních měsících. Veřejná knihovna obecní (uložená ve školní budově) má dnes úhrnem 147 svazků. V srpnu 1893 založen zde přičiněním tehdejšího uvědomělého starosty p. V. Nekvindy Sbor dobrovolných hasičů. Zemanský statek pánů z Malinného býval na místě nynějšího statku čp. 16 (patří p. K. Malinskému).

Osada Malinné má 155 obyvatelů a 28 popis. čísel. Na pronajatých pozemcích otevřelo několik lomařů žulové lomy, v nichž práce byla zastavena. V r. 1900 založen Sbor dobrovolných hasičů, v roce 1910 postavena silnice, v r. 1928 provedena elektrisace, v roce 1930 meliorace. V roce 1930 žádáno o zřízení vodovodu. Ant. Hlinecký vypráví o Malinném pověst »Zemanský statek«.

Nejstarší budovy v Malinném jsou statek Malinského a Vávru, které tvořily v dřívějších dobách zemanský grunt. Jak sám nynější majitel vypravuje, byla celá budova z dubového dřeva, měla 11 komor a 7 rozsáhlých sklepů. Když po Bílé hoře byli Čechové pro víru pronásledováni, tu i tvrz Malinského byla jim útočištěm. Pod schody na půdě byla malá komůrka, kde se evangelíci scházeli a tam také schovávali bible a kancionály. Také doba švédská dotkla se paměti statku zemanského. Až sem vnikli Švédové a jejich vůdce Fridrich se ubytoval v zemanském statku. Ten také odvedl odtud krásnou zemanovu dceru a proto i podnes se zde říká »u Fridrichů«. Tento starodávný zemanský statek před 300 lety vyhořel. Tím ocitl se hospodář ve finanční tísní a pak bylo 14 dětí. Byl nucen pozemky rozprodávati a o zbytek se rozdělili synové Josef a Karel. Tito potom statek částečně přestavěli. Když překopávali dvůr, našli zde čtyři kopy grošů z doby Václava II. Některé si ponechali a ostatní jsou uschovány v museu ve Skutči.

M. Hanáková.

ornamentů a hrot šípů. V museu v Chocni je odtud pazourkové škrabadlo.

Vys. Mýto. Při stavbě domu čp. 208-I. (bývalá pošta) byly nalezeny při kopání základů 3 malé urny, které byly dány do školního kabinetu. V museu je kamenný mlat; naleziště neznámo.

Žika (u Radhoště). Bylo tam prý nalezeno několik žárovišť. Předmětů odtud není žádných.

3. Nálezy na Skutečsku.

Skutečský soudní okres je na nálezy prehistorické velmi chudý. Je to však pochopitelné, neboť je většinou výše položen, méně úrodný a tudíž nelákal k osídlení. Některé osady vznikly tu teprve v XVII. a XVIII. století. Nálezy předhistorické začal tu sbírat ředitel V. Jetmar a ty daly podnět ke zřízení musea ve Skutči.

Kutřín. Při kopání »štoly« ze sklepa čp. 14 nalezen byl r. 1908 v jílu v hloubce $\frac{1}{2}$ m hadcový hlazený klín, 127 cm dlouhý a 5 cm široký (v museu ve Skutči). — Dle sdělení ředitele V. Jetmara nacházejí se v této obci na polích kulturní jámy s černou hlinou, dosud neprozkoumané.

Malinné (u Prosetína). Na parcele č. 995 nalézá se na rozloze asi 4 a černá hlína s popelem a střepy. Skutečské museum vykopalo tu r. 1913 střepy dvou zásobnic a střepy menších nádob.

Mrákotín (u Pokřikova). R. 1913 u Ofiendy byl nalezen ve vykopávce nové silnice neolitický klín (museum ve Skutči).

Lažany. Pazourkové škrabadlo (školní sbírka v Rychm-burku).

Leštinka. Hostinský Fr. Talacko vykopal r. 1898 nade mlýnem Zvěřinovým bronzovou sekerku (palstav). (Museum ve Skutči). R. 1817 při odkrývce žulového lomu v »Mikšově lese« v hloubce $1\frac{1}{2}$ m našli dělníci množství zelených stočených drátů. Nález však většinou zničili nebo rozebrali. Skutečské museum zachránilo dva ploché svitky ze spon a větší náramek.

Perálec. Severovýchodně od kostela stávala fara. Na počátku XIX. století ji zbourali a zbudovali na jejím místě hospodářské stavení usedlosti č. 22. V základech byly nalezeny popelnice, jež byly rozbity (Dr. K. V. Adámek, »Krásy naší vlasti«).

Rychnov. Neolitický klín z černého buližníku. Vykopán před více než 200 lety (půlka v museu ve Skutči).*)

Skuteč. Velký sekeromlat z amfibolické ruly (museum ve Skutči).

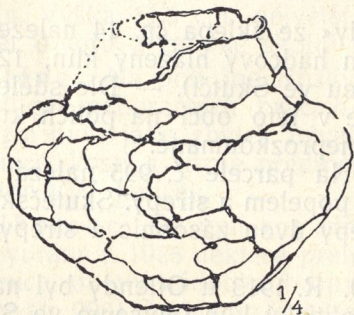
*) Byl uchováván v rodině nálezcův, neboť »hromovému kameni« — jak kamenným zbraním a nástrojem lid říkával — přičítána byla léčivá moc. Majitelka jeho, výměnkářka Králová v Kutříně (pocházela z Rychnova) vypra-

Skutíčko. Kamenný mlat (v soukromé sbírce).

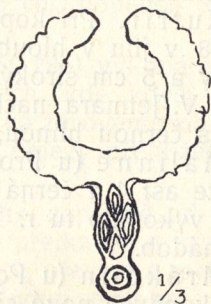
Štěpánov. Pazourkový šíp; nalezen v potoce svatoanenském. — Při kopání základů pro hasičské lešení vykopány r. 1927 dva kostrové hroby. U jedné kostry nalezena obuší (zaušnice). Z téže obce je kamenný mlat z amfibolitové břidlice (všechno jmenované v museu ve Skutči).

* * *

Nálezů archeologických není tedy v našem okrese mnoho; naleziště bylo sice dosti, ale z neznalosti důležitosti takových nálezů byly »hrnce« rozbíjeny a střepy zaházeny.*) Jest velmi důležité, aby každý předhistorický nález, byť byly to jen střípky, byl předložen znalci do některého musea. Mezi vyobrazeními je zařazen obrázek nádoby z Běstovic, slepené z velikého počtu střípků; práce je úmyslně nedokončena, aby jasné bylo viděti, že nejen celé, ale i rozbité »popelnice« mají se uschovati.

Běstovice.

Popelnice. Lunulla.

Rozbíjeti v hrobech nalezené nádoby a hledati v nich »poklad« je nerozum; pokladem jsou nádoby samy a bronzové předměty v nich, neboť ty jsou dokladem osídlení a kultury v té které krajině. Ještě bych rád upozornil na důležitou věc: nalezne-li se někde předvěké pohřebiště, oznamte to některému museu, které výkopové práce provede samo; vyžaduje to vždy odborné znalosti, nemá-li se nález zničit nebo vědecky znehodnotit.

Nalezené archeologické předměty nemají se ukládati do sbírek školních, nýbrž do museí, aby byly vědeckým pracov-

vovala, že příkládal se na rozpálenou hlavu nebo bolavý krk. Když měl dobytek koliku, pomáhal krajíc chleba, posypaný práškem, naškrabaným z tohoto kamene. — V onom statku v Rychnově vdávaly se kdysi v týž den dvě hospodářovy dcery a každá si přála mít pro štěstí onen hromový kámen; otec je šalomounsky podělil, dav každé po půlce. Spodní půlku získal r. 1908 ř. V. Jetmar do Skutče, kde po dalších nálezech dala »šťastně« počinek musejním sbírkám.

*) ku př. v Perálcí, Leštince, Uhersku a j.

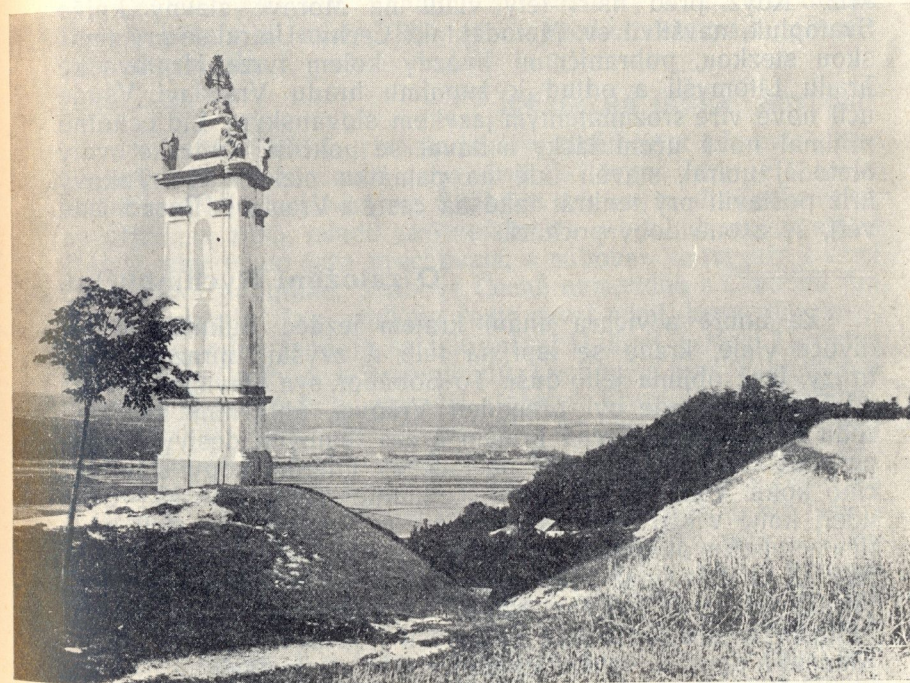
níkům přístupny; ti je pak teprve budou moci vědecky posouditi a obraz předhistorické doby u nás dokreslit.

Literatura: K. Buchtela: Rukověť české archaeologie. — L. Niederle: Lidstvo v době předhistorické. — J. L. Pič: Starožitnosti země České. — Albin Stocký: Pravěk země České. I. díl. Věk kamenný. — Albin Stocký: Čechy v době kamenné. — Alb. Stocký: Čechy v době bronzové. — Památky archaeologické. — Pravěk.

Několik historických pověstí.*)

Poklona. Řepníky.

Naši dávní předkové nejraději vzdávali úctu Tvůrci v širé přírodě na volných, vyvýšených místech, kopcích, návrších, rozcestích a j.

Poklona u Řepník.

Na těchto místech později stavěny kameny, sochy, kříže a pomníky, jimž se říkalo »poklony«. Odtud je asi také název sochy Trojice boží nad Střemošicemi.

*) Jsou vybrány z pověstí, sebraných učitelstvem okresu vysokomýtského r. 1909, a ponechány až na menší změny v původním znění. Pověsti ze Skutečka vydal Ant. Hlinecký pod názvem »Z dob šerých a dávných«.

1. Železné rudy a hutí na bývalém panství rychmburském.

Není zajisté ve východních Čechách půdy tak roztrápané, jako jest tomu při hranicích okresu skutečského a hlineckého. Život lidu býval tu vždy těžší nežli na Vysokomýtsku. Jestliže neposkytovala »horákovi«¹⁾ mělká, drsným podnebím bičovaná, chudá ornice rád lemm dosti chleba, tu jej vymáhá dnes úderem krumpáče do skály žulové nebo rohovcové a v minulosti činil tak v nitru země, hledaje kov, za nějž se chléb opatřil. Starý Horymír měl by tu ještě za nynější doby dosti práce, aby ty zbytky děr, koryt, jam a šachet za Oflendou, Ranou, Vojtěchovem, Oldříší, Krounou, Českou Rybnou, Rudou a Čachnovem, podnes se vyskytující, »zaválel« a zarovnal.

Na hledání rud ve zdejším kraji měly zajisté vliv blízké »Hory Čelákovské« (dnešní Včelákov na okrese nasavrckém), kde dle pověsti již r. 1137 za knížete Soběslava šest horníků dobývalo železnou rudu, která se v blízké peci tavila.²⁾

Byli nejednou majitelé panství rychmburského současně i majiteli panství rosického, k němuž Hory Čelákovské náležely.³⁾

A. Dolování do r. 1800.

Jako mezi Prahou a Plzní jsou v útvaru silurském ložiska rud železných, tak i u nás při okraji téhož útvaru na Hlinecku, potom v prahorních a prvohorních břidlicích na Skutečsku vyskytují se tyto rudy v podobě kysličníků železa jako krevel, hnědel a magnetovec.

Dolování jakož i hutnictví počalo na panství rychmburském zajisté v dobách nejstarších, jak i názvy některých osad a poloh tomu nasvědčují: Ruda, Hamry, Hamřík na Hlinecku, Pec, »Na hamrech« (u Otradova) na Skutečsku. Železné výrobky zdejší připomínají se na př. r. 1674 za doby Berků. V dolech zdejších pracovalo se do r. 1733 za Štěpána Viléma hr. ze Vchynic, načež se na 50 roků ustalo, hlavně pro časté změny majitelů panství.

Dobývání rud konalo se jednak prací nadzemní, jednak dílem hlubinným (kutáním, hloubením), tedy v otevřených ja-

¹⁾ Tak přezdívali vysokomýtští obyvatelům zdejšího kraje.

²⁾ Dosud najdeme sv. od Včelákova železnou strusku a místo, kde stávala vysoká pec čili železná huť. O tamějších jiných rudách a kyzech viz dále.

³⁾ R. 1614 prodány Rosice a s nimi poplužní dvůr a ves Čelákov *Lvovi Burjanovi Berkovi z Dubé a Rychmburku*.

R. 1714 koupil Rosice s Čelákovem *Albert hr. z Vrbna a Bruntálu*, majitel Rychmburku.

R. 1718 prodány Rosice s Čelákovem *Václavu Norb. hr. Vchynskému ze Vchynic*, jenž koupil pak i Rychmburk, a při této rodině Čelákov zůstal.

mách neb šachtách a štolách a rudy byly odváženy (nejčastěji robotníky) do hutí v Peci u Pusté Kamenice, později do Cikánky u Svratky. Zde s přimíšeným vápencem nebo křemenem taveny byly na železo surové, které se v blízkých »hamrech« zpracovalo na prutové neb tyčové železo kujné, po případě na ocel.⁴⁾ Takové hamry zřízeny byly v Peci a později v Březinách u Pusté Rybné (v nynějším okresu poličském).

Poněvadž při pozdějším dolování přišlo se na mnoho zasypaných štol a šachet, můžeme souditi, že kutací podniky byly konány ve značném rozsahu a huť v Peci a pozdější v Cikánce u Svratky vystavěná měly dosti práce s tavením rud. Nejvíce železa těžilo se před r. 1733, kdy v osadě Peci vedle huti stávaly i železářny s dvěma hamry na železo tyčové, jedněmi hamry na železo prutové a jedněmi hamry na ocel, z níž se tam vyráběly kosy a srpy. Kolem též žulové huti vystavěli si hutníci obydlí a tak vznikla tam nejdříve osada Hutě⁵⁾, později a dodnes Pec⁶⁾ zvaná. Na místě bývalé huti čili vysoké peci je nyní mlýn č. p. 38 a před ním nalézá se dodnes veliká hromada železné strusky.

Po r. 1733 huti na 50 roků vyhasly a doly odpočívaly, jsouce zaplaveny vodou a zasypany. Leč oživly znovu za posledního majitele panství z rodu Kinských, výborného i lidumilného hospodáře Filipa hr. ze Vchynic r. 1783. Jámy a šachty u Rudy, naplněné vodou, vyčerpány a prohlubovány; huti v Peci a pak v Cikánce vystavěny. Nejen v Rudě samotné, i v lese vedle tehdejších Navrátilových kutání magnetovce obnoveny, ale pro silný přítok spodní vody zastaveno.

Magnetovec z osady Rudy, bohatý velkým procentem kovu, hodil se na výrobu železa a ocele. Odvážel se s jinými rudami do hutí v Peci. Tu se však shledalo při tehdejších způsobu hutnictví, že velká část železa této rudy zůstávala ve strusce. Vysvětlovalo se to tím, »že není tavitelná«. Proto huť v Peci odsouzena znovu k vyhasnutí, tentokrát již nadobro. Zato vysoká pec v Cikánce ožila a nahromaděné zatím jiné rudy z okolí zdejšího byly tam odvezeny. Tím oněměl také hluk železáren v Peci a místo nich zřízena tu kovárna na trubky a hlavně pušek (»laufy«), lidem »raušmírna«, také »laufšmírna« (něm. Rohrschmiede) nazývaná, kde se hotovily i obruče (ráfy) na kola.

Dolování na rudy v končinách zdejších však tím zastaveno nebylo, spíše ještě rozšířeno na sever směrem k České Rybné, na jih k Chlumětínu, ba konány zkoušky i mimo hranici panství u Poličky, leč zde bez výsledku.

⁴⁾ Horníci a hutníci, kromě domácích lidí, byli většinou Italové a Němci. Svoje dílo začínali modlitbou. Dle pověsti vystavěli v Pusté Kamenici kostel v podobě kříže, jenž se připomíná jako farní již r. 1350.

⁵⁾ Dle staré mapy Kreibichovy.

⁶⁾ Osada Pec čítala před 100 lety 17 čísel domovních a 87 oby.

Huť v Cikánce byla po celých 17 let její činnosti zásobována nejvíce rudami z dolu v lese »Horka«, náležejícím osadě Hyvli u Rany, ač dovoz jejich odtud byl dosti daleký. Však i blíže byly rudy nacházeny.

Tak nad Svratkou v obecním lese přišlo se tehdy na rudu. Kutáno zde a vykopána šachta podle herálecké stezky k Švarcavě. Též na pokraji toho lesa bylo kopáno. Ukázala se tu však jen slabá vrstva, 17" (45 cm) mocná a pro menší obsah železa drobivá. Po jisté době nevydřevená štola se náhle sesula, takže pracující tam horník František Šiler z Cikánky jen stěží holý život zachránil, zanechav v šachtě všechno náčiní. Dolování tu zastaveno a s prací započato na jiné straně.

Železná ruda objevena byla nato v údolí říčky Krounky, v t. zv. »Kablaních« mezi Otradovem a Č. Rybnou. Na pozemku rolníka českorybenského objevena železná ruda hnědá. Lože její bylo vybráno, dovezeno do Cikánky a milý sedlák dostal za ni výměnou celý tehdejší cent (= 56 kg) čistého tyčového železa z Březin, kde zřízeny po dobu trvání hutí v Cikánce dvoje hamry na tyčové a jedny na železo prutové.

Poněvadž jistá část »Kablaní« (patřící dnes rolníkům Jankovi a Cachovi v Otradově) dlouho lidem jmenována »U hamrů«, i podle pověsti, že sem byla ruda dovážena z Hesin,⁷⁾ dá se předpokládati, že v nejstarších dobách stávala tu i huť železná i železářny.*)

Vysoká pec v Cikánce byla v činnosti do r. 1800. Poslední dobou dýmání její ochabovalo, neboť podle vyprávění zmíněného horníka Šilera nedostávalo se jí rud. Příčinou nebyl snad jejich nedostatek na panství, nýbrž ledabylé, ne hospodárné kutání a neodborné jich rozduřování a míšení.

Po sedmnáctiletém trvání ustalo opět dolování na panství rychmburském, huť v Cikánce vyhasla, rachot železných hamrů

⁷⁾ Panský les mezi Otradovem a Žďárcem.

^{*)} To potvrzuje rolník Josef Zástěra č. p. 95 v Otradově. U Hesin na katastru otradovském byla prý nalezena roubená (vydřevená) jáma, snad šachta, jejíž otvor byl zaházen poleny, již ztrouchnivělými.

Hamerníci se prý do Kablaní přistěhovali asi ve XIII. století. Jako jinde, brzy i zde v Otradově postavili prý kapli. Stavěli ji na místě nynějšího úd. pop. 13. Ale co za den vystavěli, ocitlo se přes noc na druhé straně dolů na místě nynějšího kostela, jenž připomíná se již r. 1350 jako farní; ves slula dříve »Dolní Krúna«.

Hamry byly v Kablaních hned pod Otradovem. Majitel Josef Cach čp. 14 v Otradově, který tam má louku, pastviště a les, říká dosud tomu místu »v hamřišfatech«. Nachází se tam i nyní ještě zřetelný náhon a místo pro vodní kolo, které pohánělo asi stroje, a kudy voda odtékala do blízkého rybníka. Voda potoka krounského, tekoucího Kablaněmi, byla náhonem vedena na kolo. Vlastník pozemku našel tam v hloubce kolem r. 1875 ještě kousek železa, asi 7 cm dlouhý, a nedaleko odtud i kousek železné strusky.

v Březinách navždy ztlchl a podobně i »raušmírna« v Peci⁸⁾ zastavila práci. Horníci a hutníci se rozešli, hledající si jiné zaměstnání.

*

Hlavní příčinou zastavení činnosti panských hutí byl nedostatek znalostí chemického pochodu při tavení; vždyť tak výbornou rudu magnetovou, jaká se vyskytovala u osady Rudy, nechťeli hutníci do peci sázeti, neboť se v ní slévala, jako by »zamrzla«.

Proti nynějšímu pochodu v hutnictví shledáváme u tehdejších hutí v Peci a Cikánce závady

- a) ve volbě rud a povrchním (ledabylém) jich dobývání,
- b) v nesprávném poměru přidávání přísad (vápence neb křemene),
- c) v užívání slabého dmychadla,
- d) ve špatném uhlí⁹⁾ a tím i
- e) v nedostatku potřebného žáru.¹⁰⁾

Těmi nedostatky a ztrátami železa při tehdejším způsobu hutnictví si vysvětlíme, že vyrobilo se poměrně málo surového železa, na jehož zpracování stačily v Březinách pouze dvojce hamry na tyčové a jedny na prutové železo.

Tak zaniklo r. 1800 železářství na bývalém panství rychmburském. Huf v Cikánce přestavěna r. 1801 na papírnu¹¹⁾ a v Březinách Hamry se rozpadly.

B. Pokusy novější.

R. 1823 prodal Filip hrabě Kinský panství rychmburské knížeti bavorskému Karlovi Alex. z Thurnu a Taxisu a tehdy vyskytl se popud k obnovení kutacích prací zvenčí. Na sousedním panství novoměstském na Moravě se udržela výroba železa déle než na panství zdejších. Roku 1828 nabídl se Jan Procházka, nájemce železářny ve Vříšti u Nov. Města, že zřídí u Milov nebo u Březin vysokou pec se čtyřmi hamry na tyčové a jedněmi hamry na prutové železo. Nový majitel panství rychmburského dovolil Procházkovi vyhledávat rudy po dva roky v okolí bývalých kutišť na jeho náklad. Když se zdály nálezy Procházkovy práce příznivými, rozhodlo se zdejší panství r. 1831 obnoviti kutání a zřídit železářny na vlastní účet.

Kraj ožil novým ruchem, i staří domácí horníci se přihlašovali k dílu. Po dva roky (1831—1832) konaly se nové pokusy

⁸⁾ Z raušmírny zřízen vbrzku také mlýn čp. 82; který však při bouři r. 1911 byl zasažen bleskem a vyhořel. Nyní je na tom místě louka a jen hromady zbylého kamení ukazují, že tu kdysi stávala jakási budova.

⁹⁾ Tehdy užívali uhlí dřevěného, nyní koksu.

¹⁰⁾ Je zapotřebí žáru 2000—2600°C, kterého dřevěným uhlím nebylo možno docílit.

¹¹⁾ Ta vyhořela r. 1895, načež prodána na továrnu pilníkářskou.

dolování na starých i nových jamách, šachtách i štolách, zejména v obcích Rudě, Kladně, Dědové, Vojtěchově, v lese Horce u Hyvle a Oldřiši.¹²⁾ Byl úmysl hledati rudy ještě u České Rybné, v zádušním lese u Rany (kde byly stopy starého kutání), u Mířetína, od Rychmburku k Dolům i snad jinde. Avšak jednak, že výsledky neuspokojovaly, jednak pro malý obsah železa¹³⁾, částečně pak pro nával spodních vod bylo rozhodnuto další práce zastaviti. Tak ani k obnově pecí ani železáren nedošlo. Zásoba vykopaných rud prodána do sousedních hutí cizích. Jámy byly roku 1832 dílem zakryty, dílem (20 na počet) zasypany. Jen u Rudy pracovali ještě na dvou starých šachtách o něco déle 2 horníci z Čachnova a 6 z tamní osady, ale i tyto poslední jámy byly roku 1834 skácenými kmeny zataraseny a kamením, klestím i drnem zasypany. Široké, vodou naplněné koryto mlčky označuje místo bývalé podzemní činnosti tamních kovkopů.

Po zaniknutí kdysi čilého dolování věnovala hospodářská správa nyní více péče sklárství a r. 1835 dala postaviti kromě již stávající sklárny v Herálci¹⁴⁾ sklárnu novou v Milovech u Svatky.

Při uvedeném thurn-taxiském dolování nepřišlo se do velikých hloubek. Tak dosaženo:

v hyvelské obci u Rany	3^0	= 5'88 m,
v kladenské obci	$3\frac{1}{2}^0$	= 6'86 m,
ve Vojtěchově vedle Havlova pole	4^0	= 7'84 m,
v hyvelské obci v druhé šachtě	$4\frac{1}{2}^0$	= 8'82 m,
ve Vojtěchově u Jelínkova a Havlova pole	$5^0 4'$	= 11'11 m,
v Rudě u č. d. 11	$6\frac{1}{2}^0$	= 12'6 m,
v Rudě v druhé šachtě východněji	7^0	= 13'72 m,
v Oldřiši v Hrníčkově lese	$8\frac{1}{2}^0$	= 16'66 m.

Z příčin technických nemohlo se zajisté jíti do větší hloubky, zvláště pro spodní vody, jež tehdejší pumpy nestačily vyčerpávati.

*

Též v pozdější, nám již blízké době vyskytli se jedinci, kteří se znovu o hledání železných rud pokoušeli. Byl to na př. Jan Zedníček, nájemce rychmburských dvorů, jenž také asi r. 1890 činil u Skutče*) pokusné dolování, avšak bez výsledku, neboť zde železných rud není.

¹²⁾ R. 1832 vykopána v Oldřiši v lesíku bratří Hrníčků šachta $8\frac{1}{2}$ sáhu (17 m) hluboká. V osmé sáze nechťela světla kahanů pro vznikající »zlé větry« hořeti; kutání muselo býti občas přerušováno a šachta větrána.

¹³⁾ Ruda z Oldřiše obsahovala jen 15% železa.

¹⁴⁾ Do herálecké skelné huti vozíval se písek křemenný i z panství novohradského.

*) Na poli Josefa Kouta za městem ke Žďarci, nyní před vilou stavitele K. Kusého.

Z uvedeného pojednání se dá souditi, že nitro našeho kraje chová v sobě dosti skrytého bohatství, jenom nutno moderními prostředky je odkryti.

*

Též událost právě 100 let stará zasluhuje zmínky. Tehdy vzniklo ve Skutči družstvo, které zamýšlelo dolovati ve Včelákově drahé kovy, neboť se prý tam nově objevily stříbrné a zlaté žíly.¹⁵⁾ Těžařské družstvo dalo si jméno dle kostela včelákovského, pod nímž se mělo dolovati, »Družstvo Sv. Maří Magdaleny«; v jeho čele byl Josef Přibyslavský ze Skutče¹⁶⁾ a Pohl z Proseče. Ti podali dne 23. října 1830 Hornímu úřadu v Kutné Hoře žádost o povolení kutání, po jejímž kladném vyřízení a udělení práva velké horní míry (malá horní míra jest 4¹/₂ kg, velká je dvojnásobná) ze dne 5. března 1831 chopili se díla.¹⁷⁾

Dolovali v místě, kde má nyní dům pekař Jirouš, a šlo se pak v zemi dále k jv. až pod kostel. Zasypaná šachta je dosud velmi zřetelná. Byly tu nalezeny vedle rud železných hojně kyzy, a to pyrit i markasit, kyz arsenový, měďnatý, kobaltnatý a nikelnatý, což ovšem svádělo k domněnce, že je to zlato. Tyto kyzy ho obsahují jen nějakou desetinu procenta. Ruda železná vyvážena byla odtud do hutí jinam a kyzy do Lukavice na výrobu kyseliny sírové.

Též na rudu olovenou (leštěnec olovený), již je přimíšeno i stříbro, se přicházelo.¹⁸⁾ Z hlavní šachty byly v hloubce paterovité v tvrdé hornině bez jakéhokoli vypažování či dřevění vedeny štoly dílem nové, dílem obnoveny staré a z vyšších do hlubších pater sestupovalo nebo vystupovalo se místy po žebříkách.

Dolování skončilo jako všecka předešlá: voda nashromážděná v horních patrech, již dvě silné pumpy nestačily vyčerpati, prodrala se do nižších pater a zalila jako po průtrži hráze rybníka náhle patra nižší s horníky a se vším zařízením a málo komu z těch, kteří pracovali blíže otvoru šachty, se podařilo pomocí žebříků se zachrániti na světlo boží.

Tak vrátili se skutečtí i prosečtí podnikatelé s nepořízenou bez zlata, bez stříbra, ale i bez svých dříve těžce nastřádaných peněz.

¹⁵⁾ Místo zlata byly tu kyzy.

¹⁶⁾ Obchodník ve Skutči, prastrýc pí. Marie Jadrné, choti ředitele měšťanské školy.

¹⁷⁾ Na památku obnovení dolů horníci téhož družstva dali zhotoviti do tamního kostela velký obraz sv. Maří Magdaleny s tímto nápisem: »Nákladem horníku Wčelakowskich dne 29. Mage 1831« — dosud zcela zachovalý.

¹⁸⁾ Pisatel těchto řádků má na toto poslední dolování upomínku od vnuka tehdejšího horníka v dolech včelákovských v podobě pěkného krystalu leštěnce olovnatého.

Od těch dob drímou nerušeně skřítkové podzemní v bývalých dolech panství rychmburského i oněch Hor Čelákovských, nebo hrají si tam v zámcích vodníkůvých ničím nerušení s jeho dětmi.¹⁹⁾

Václav Jetmar:

2. Vápenky na Skutečsku.¹⁾

Ačkoli staří rolníci ještě před 70 lety hospodařili trojosevným způsobem (ozim, jař, úhor), poznávali dávno před tím důležitost umělého přihnojování půdy. Dělo se to hnojivy minerálními, jež nalézali v přírodě, jako sádrovec, vápenec, jíl, slín, nánosy rybníků, a záhy poznali užitečnost vypálených nerostů vápence a sádrovce jako hnojiv. Na polích kolem Malinného u Skutče nacházíme posud kousky nezvětraného lasturnatého vápence se zlomky zkamenělin, přiváženého sem před dávnými lety místo vápna až z hlíny na okrese nasavrckém. Sádrovec vozili rolníci na Vysokomýtsku tuším z krajiny mezi Javorníkem a Hrušovou.

Na skutečském okrese jsou dílem částečně vyčerpaná, dílem ještě netknutá ložiska prahorního vápence, uloženého mezi rulou. Z něho se vápno páliło nebo doposud páliiti může.

Tu naskytá se otázka, proč vápenky zdejší zanikly a zdali bylo by výhodné obnoviti je.

Vápenec se nevyskytuje na Skutečsku jako souvislá hornina, nýbrž tvoří lože v rule a bývá jí vrstevnatě proniknut, čímž jeho dobývání se ztěžuje, vypálené vápno se při tom nečištuje a zhoršuje. Menší i větší vrstvy ruly, pronikající vápencová lože, tvoří t. zv. jalové kamení, které nutno při vykopávce odvážeti na hromady (haldy), čímž se výroba vápna zdražuje. Vápenec z Podola u Heřmanova Městce těchto nepříznivých přísad nemá a proto pálení vápna je tam výhodnější a vápno je čistší.

Ve zdejší krajině vápenec vyčnívá často na povrch, nebo se musí dobývat pod vrstvou ruly. Ložiska vápence buď čisté bílého jako mramor, neb do žluta a zelenava zbarvená najdeme v okolí *České Rybné a Rychnova*, kde při obou osadách stávaly vápenky.

V *českorybenských Kablaních*, východně od záhybu říčky Krounky vyskytuje se při pokraji lesa několik hlubokých jam, naplněných vodou, bývalých to lomů vápencových²⁾. V blízkosti

¹⁹⁾ Pomůcky: a) Archiv hradu rychmburského, b) archiv města Skutče, c) Památní kniha školy ve Včelákově, d) Sommer, Das Königreich Böhmen, e) ústní podání a vlastní pochůzky, f) Zdeněk Wirth, Soupis památek polit. okresu vysokomýtského a j.

¹⁾ Zámecký archiv rychmburský, archiv města Skutče, vlastní pochůzky a ústní podání.

²⁾ Jedna z oněch jam čís. parc. 2834/1 je známa pode jménem »Bartůnkův důl«; náleží nyní Janu Zelenkovi čp. 57 v Č. Rybné. Majiteli druhého dolu č. parc. 2821 jsou nyní Jan a Bož. Kynclovi tamtéž.

stávala vápenka, v níž se vypálilo najednou 24—36 korců³⁾ vápna, což odpovídá velikosti pro 3 krychl. sáhy kamene. Rozloha vápencových ložisk není tu veliká. Šlo se do hloubky, ale kolem r. 1840 byl nával spodních vod tak mocný, že nebylo možno je vyčerpati. Lomy se zaplavily se vším zařízením i náčiním, načež byly částečně zasypany a opuštěny; rovněž i vápenka zašla.

Vápenky v Rychnově, náležející panství rychmburskému, prosluly již na počátku 18. století. Nalézaly se asi 10 minut na jz. od obce, s níž byly spojeny vozovkou. Severně od této cesty vedle vyvezených hald jalového kamení jest rozsáhlý lom vápencový, prostoupený vrstvami ruly, v níž také se vyskytují kousky vláknitého bílého *asbestu*. Na jižní straně cesty stávalo obydlí vápeníka a jižně od něho ve vzdálenosti as 35 m bývalo v řadě od v. k z. šest, později pět vápenných pecí a uprostřed sklenutá jáma na popel. K západu stojí tu dosud soukromá chalupa.

Vápeníkem tu býval do své smrti Mudroch a po něm Jan Kopiště.⁴⁾ Vypáleného vápna, jež bylo šedé, v maltě dobře schlo a vázalo, užívalo se hlavně na panské stavby v Rychmburku i jinde. Co přebylo, prodalo se na stavby neb k hnojení; k bílení se nehodilo.

Jako u České Rybné překázela tu při vykopávkách voda. K odstranění závady vykopána byla v l. 1832—1833 ve hloubce 8⁰⁵⁾ značným nákladem 80⁰ dlouhá štola, což mělo za následek, že již roku následujícího dosáhlo se největšího množství známé výroby, totiž 6000 korců páleného vápna.

Tehdy stávalo v Rychnově 6 menších pecí:

první největší pojala kamene	144 kub. stop,
dvě menší po 90 kub. st.	180 „ „
tři nejmenší po 72 kub. st.	216 „ „

celkem 540 kub. stop, t. j. 2¹/₂ kub. sáhu vápence.

Průměrem vydobylo se ročně 160—170 sáhů a dle jakosti kamene vypálilo se z jedné sáhy 5¹/₄—12 korců vápna po 36

³⁾ Jeden korec = 93·59 l.

⁴⁾ Dle smlouvy nájemní ze dne 6. dubna 1869 měl Jan Kopiště ročně 72 zl. r. č. služného s bytem (v ceně 15 zl.) a možností najmouti si v blízkosti panské pole a pastvinu v dražbě. Povinnosti jeho byly: lámati kámen na míru 5' 8" délky, 5' 8" šířky, 23¹/₂" výšky s vyrovnáním a odklizením odpadků. Střelného prachu směl spotřebovati ročně za celkovou sumu 3 zl. 50 kr. Odměny za vypálení jedné peci o 24 korcích měl 95 kr., o 36 korcích 1 zl. 40 kr. s narovnáním do peci, vytažením a vyčištěním jejím. Místo, kde má lámati, se mu kuličky označí. Nástroje obdržel inventárně. Spotřeba dříví k pálení vyměřuje se pro pec o 24 korcích na 3¹/₄ sáhu, o 36 korcích na 4¹/₂ sáhu a nesměl si pro svoji potřebu z toho bráti. Popel ze spáleného dříví přenechal se mu z 1 sáhu za cenu 50 kr. Vápno prodává důchod. Pálení musel položiti záruku (kauci) 100 zl.

⁵⁾ Jedna sáha = 3·596 m.

až 45 kr. conv. m. Lámání kamene konalo se při denní mzdě 12 kr. c. m., čímž 1 kub. sáha přišla na 1 zl. 12 kr. — 1 zl. 36 kr. c. m. Doprava kamene k pecím připočítávala se pro malou vzdálenost ke mzdě pálení. Ač tehdy vápno bylo laciné, přece roční účetní uzávěrky vápenek vykazovaly přebytek, neboť robotou⁶⁾ se mnoho výloh ušetřilo. Po r. 1848 se poměry změnily. Stoupla sice výrobní cena i prodejní, ale v nestejném poměru; první převýšila často cenu druhou a ukazoval se schodek, zvláště při lámání z větších hloubek, nebo bylo-li třeba mnoho sesypů nebo jalového kamení odklízeti.

I množství ročně vylámaného kamene a tím vyrobeného vápna i celý výtěžek se měnily.⁷⁾

Po zrušení roboty hubená léta nastávala často, na příklad 1857, 1859, 1860, 1863 až 1866 a málo ročníků vykazovalo

⁶⁾ R. 1833 konaly se i při vápenkách mnohé práce robotou. Chalupníci káceli v lesích dříví, jež pak odváželi někteří sedláci robotou z těchto obcí: Herálec, Hněvěte, Holetín, Pustá Kamenice, Kameničky, Kladno, Krouna, Mířetín, Oldřetice, Oldřiš, Otradov, Pokříkov, Radčice, Česká Rybná, Pustá Rybná, Svratouch, Štěpánov a Vitanov. I při vápenkách pomáhali chalupníci robotou. Nádeníci dostávali denní mzdu tehdy 12 kr. conv. m.

⁷⁾ Za rok 1860 vyrobilo se z 229⁰ kamene 1200 korců vápna.

Náklad:

a) Roční služné vápeníkovi (mimo byt)	72 zl. — r. č.
b) Lamačům, odvoz hlíny, jalového kamení a vyvezení vápence z lomu	1026 „ 19 ¹ / ₂ kr.
c) Střelný prach	50 „ 77 „
d) Práce kovářská	46 „ 84 „
e) Práce kolářská	11 „ 46 „
f) Železné nástroje	7 „ 52 „
g) Dříví a prkna do lomů	13 „ 56 „
h) Stavba štol a dělání ramp	4 „ 32 „

Náklad na vylámaní 229⁰ kamene 1232 zl. 66¹/₂ kr.
Na 1⁰ připadá 5 zl. 38¹/₄ kr.

Výlohy pálení:

a) Dovož k pecím za 229 ⁰ à 10 ¹ / ₂ kr.	24 zl. 05 kr.
b) Rovnání do pecí, pálení, vyhazování z pecí 1200 korců à 2 ¹ / ₂ kr.	30 „ — „
c) Dovož hlíny na vymazování 50 pecí à 4 kr.	2 „ — „
d) Dovož 186 ¹ / ₂ sáhu dříví k pecím à 3 kr.	5 „ 59 ¹ / ₂ „
e) Spotřeba 140 ¹ / ₄ sáhu polenového dříví à 5·50	771 „ 37 ¹ / ₂ „
21 sáhu kulánů à 4·24	89 „ 04 „
25 ¹ / ₄ sáhu slabých kulánů à 2·94	74 „ 24 „
f) Dovož 186 ¹ / ₂ sáhu dříví z lesa à 1·20	223 „ 80 „
g) Zedníkům za opravu pecí	7 „ 40 „
h) Poselné	1 „ 23 „
i) Diety a dovoz úředníků z Rychmburku	40 „ 86 ¹ / ₂ „
j) Daň živnostní	3 „ 81 ¹ / ₂ „
k) Daň z příjmu	30 „ 90 „

Výrobní cena 1200 korců vápna 1842 zl. 56 kr.

„ „ 1 „ „ „ 1 zl. 53¹/₂ kr.

Prodejní „ 1 „ „ „ byla 1 zl. 40 kr.,

tudíž zřejmý schodek, nehlédě k ceně kamene.

přebytek (1858, 1861, 1862), kdy klesla výrobní cena na 95 kr. neb 1 zl. 16 kr. za 1 korec vápna. Nebylo divu, že při stoupajících ročních schodcích r. 1867 sestavila správa panství rozvahu za uplynulých 10 roků, a tu se od roku 1857 do r. 1866 napočítlo

vydání . . 27.602 zl. 73 kr. a

příjmů jen 25.586 zl. 92³/₄ kr.

Ztráta za 10 roků 2.015 zl. 80¹/₄ kr.

Tento výsledek měl za následek rozhodnutí vápenky rychnovské propachtovati. K dražebnímu dni 11. května 1868 dostavily se pouze čtyři osoby, které však na vysazenou cenu 60 zl. nájmu ročního podání neučinily, a tím s dražby sešlo.

Vápenky byly vedeny s všemožnými úsporami ve vlastní správě ještě 5 roků, ovšem s každoročními ztrátami. R. 1872 byly výlohy za 1 hl vápna 1 zl. 85 kr., s dovozem do Rychmburku 1 zl. 90 kr., kdežto podolské vápno s dovozem do Rychmburku bylo prodáváno za 1 zl. 50 kr.

Když i následujícího roku ukázaly se stejné ztráty, nebylo možno vápenky dále udržovati. Vrchní správa panství v Řezně nařídila dne 21. března 1874 další pálení vápna zastaviti. Takovým způsobem zanikly rychnovské vápenky a peci leží v rozvalinách.⁸⁾

Též jinde v okolí Rychnova se vápenec vyskytuje. Při melioračních pracích, před nedávnem v tamní obci konaných, přišlo se při silnici k Proseči hned za vesnicí a pak o něco dále k severu směrem k Č. Rybné na lože vápence. Nedá se však očekávat, že by se pokusy s jeho využitím uskutečnily.

I za dnešní doby vyskytují se zájemci o rychnovský vápenec. K jejich dotazům, v různých dobách ke mně činěným, nechť slouží za odpověď následující vědecký rozbor toho vápence, vykonaný chemickou laboratoří státního geologického ústavu Čsl. r. v Praze ze dne 25. června 1927.

1. Chemické složení.

Kvantitativním rozbozem rychnovského vápence bylo nalezeno:

kyslíčníku vápenatého . . .	40'80 °/o
" hořečnatého . . .	8'36 "
" železitého . . .	0'39 "
" hlinitého . . .	0'13 "
" uhličitého . . .	37'89 "
vody hygroskopické . . .	0'49 "
nerozpuštěných křemičitanů . .	12'15 "
	100'21 °/o

⁸⁾ Při exkursi Uč. jedn. Komenský na Skutečsku, kterou jsem tam na jaře r. 1897 vedl, našli jsme základy jediné peci, jež sloužila té doby za posadu pro malá housata nájemce bývalého obydlí vápeníkova.

Vedle toho jsou přítomny sloučeniny manganu, jež kvantitativně nestanoveny.

Z analýsy patrné, že zkoušený vápenec obsahuje dosti značné množství křemičitanů, které znehodnocují vápenec při výrobě páleného vápna. Rovněž množství kyslíčníku hořečnatého jest větší, než bývá v normálních vápencích užívaných k výrobě páleného vápna. Takové vápence s větším množstvím MgO,⁹⁾ resp. MgCO₃¹⁰⁾ dávají velmi snadno pálené vápno, jež se vodou velmi těžko hasí anebo vůbec nehasí.

2. Zkouška vypálením.

Kousky vápence byly vypalovány při teplotách 800—1200° C. Připravené vápno jest barvy tmavorůžové až hnědé, s četnými skvrnami tmavými. Hasí se pomalu a vzniklá kaše vápenná má barvu světlehnědou.

3. Posudek.

Na základě provedeného rozboru chemického a zkoušky vypálením nutno zařaditi zkoušený vápenec mezi vápence jakosti podprostřední. K výrobě páleného vápna se dobře nehodí.¹¹⁾

L. S. Dr. Václav Veselý, v. r.

Václav Jetmar:

3. Kutání uhlí na Skutečsku.

Touha po »černém zlatě« uchvacovala duši mnohých nejen zdejších, ale i vzdálenějších zájemců kraje našeho po více než jedno století.

Slabá vrstvička černého uhlí v šedých lupcích na spodu křídového útvaru způsobila, že mnozí, honíce se za vidinou zbohatnutí, obětovali *jisté pro nejisté*, vynaložili na ni těžce nastrádaný groš, obětovali jmění svých žen a dětí na hledání tohoto nerostu a nedali si to vymluviti, když i geologové Krejčí, Frič a j. naznačovali marnost jejich počínání.

Takových bláhovců bylo nejen před sto lety, nýbrž i v naší nejnovější době dosti. Hlavním kutištěm jejich byly katastry obcí Skutíčka a Dolů, částečně pak i Voletic, Skutče, Štěpánova, Proseče, Mokré Lhoty, Perálce a Zderaze, obyčejně tam, kde útvar křídový je údolími potoků do základu obnažen.

Nález uhlí není věcí nahodilou, že by se kopáním na लेकरém místě nalezlo, nýbrž vázanou na jisté vrstvy čili útvary zemské. V naší vlasti jsou taková naleziště na př.: v útvaru

⁹⁾ MgO kyslíčník hořečnatý.

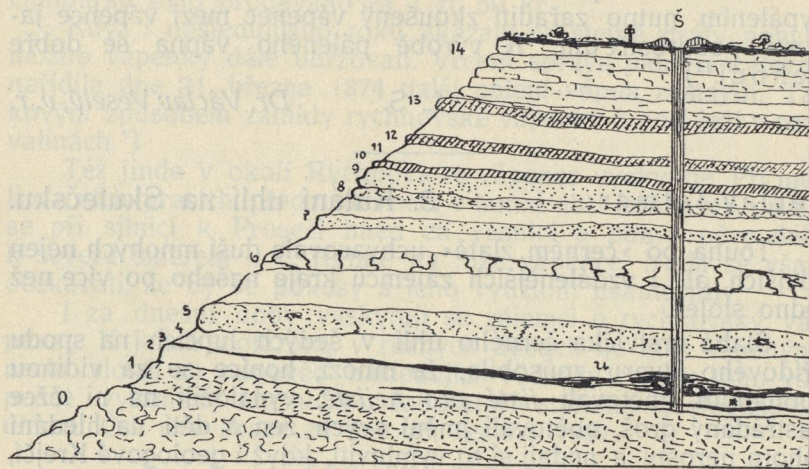
¹⁰⁾ MgCO₃ uhličitán hořečnatý, magnésit.

¹¹⁾ Pisatel děkuje dárci tohoto chem. posudku, jenž nepřeje si býti jmenován, za jeho ochotu, která poslouží snad i jiným případným zájemcům.

kamenouhelném u Kladna a Plzně, v útvaru permském u Sva-
toňovic a v útvaru třetihorním — uhlí hnědé — pod Krušnými
horami, tam, kde v dávných dobách geologických byly bažiny
s bujným rostlinstvem a stromovím, jichž otisky kmenů a listů
často v uhlí nacházíme. Je tudíž uhlí, nyníjší nerost, původu
rostlinného.

Vrstvička černého uhlí 1 až 10 cm silná, v okolí Skutče
se vyskytující, místy pěkně lesklého s lasturovým lomem, místy
mourovitého, vznikla však nánosem rostlinných zbytků vodami
do moře, jež po východních Čechách se rozlévalo v době t. zv.
křídové¹⁾, jmenovitě kde bylo pobřeží toho moře, z něhož pak
zůstalo ztvrdlé bahno, nyníjší opuka, zvaná bělohorská²⁾, a pod
ní hrubší neb jemnější pískovce, zvané korycanské. Tyto opuky
a pískovce jsou bohaté místy na zkameněliny či otisky moř-
ských tvorů³⁾, (ryb, korýšů, měkkýšů).

Pod uvedenými vrstvami jsou sladkovodní usazeniny kří-
dového útvaru, zvané perucké⁴⁾, jako šterky, písky, jíly, bílé

Křídový útvar u Skutíčka dle Dr. Ant. Friče.

0. Porfýrovitá hornina. 1. Železitý pískovec. 2. Šedý jíl. 3. Výskok uhlí. 4.
Šedý jíl. 5. Pískovec s rostlinnými zbytky. 6. Pískovec s lasturami. 7. Prázdny
pískovec. 8. První serpulová lavice. 9. Druhá serp. lavice. 10. Pískovec. 11.
Vápnitá vrstva. 12. Glauconitická lavice. 13. Glauconitická lavice. Opuka bělo-
horská. Š. Šachta 40 m hluboká. * Hnědý jantar. U. Lesklé uhlí. ** Pevná
vrstva plynů uzavírající. 1—5. Vrstvy perucké. 6—13. Vrstvy korycanské. 14.
Vrstvy bělohorské.

¹⁾ Název od křídý, kterou v těch dobách usadilo moře v severním
Německu a Anglii.

²⁾ Dle podobné opuky na Bílé hoře u Prahy.

³⁾ Viz sbírky, mnou sebrané, v museu a v měst. škole chl. ve Skutči.

⁴⁾ Názvy dle podobných usazenin u Prahy, pojmenované prof. dr. A.
Fričem.

i červené hlínky a místy černošedé lupky s tenkou (jak výše
uveďeno) vrstvičkou více nebo méně lesklého černého uhlí⁵⁾
(lignitu), v němž se vyskytují porůznu kousky žlutohnědého
jantaru (sukcinitu), jenž vznikl v zemi přeměnou smůly dřev
naplavených do moře. Připojený náčrtek průřezu svahu ve Sku-
tíčku dle Dr. Ant. Friče ukazuje sled tamních vrstev křídového
útvaru, jak se i jinde na Skutečsku vyskytuje.

Jest účelem těchto řádků jíti letmo po stopách oněch klamně
věřících a říkajících »tady uhlí jest«, »tady býti musí«, abychom
dali výstrahu budoucím.

A. Ve Skutíčku.

1.

Byl to asi rozruch, byl to ve Skutíčku shon, když tam na
počátku minulého století při nahodilé vykopávce (nejspíše na
horní části obecního pastviště čís. parc. 695 při cestě) našlo se
uhlí, opravdové černé uhlí. Kdekdo si je odnášel domů a zkou-
mal, jak pěkně hořelo. Zpráva o tom se rozhlásila daleko ši-
roko. Z celého okolí sbíhali se lidé sem, aby se podívali na
vzácný objev. I pro pány rychmburské mohl míti nález kamen-
ného uhlí na panství velikou důležitost, neboť mohl podporo-
vati výrobu železa, tehdy již silně ochabující. Dali na místě
kopati, ale dne 22. ledna 1806 podal rychmburský vrchní Zvě-
řina krajskému úřadu v Chrudimi zprávu, že nález uhlí nesplnil
očekávání.

Po několika letech přikročilo se znovu k využitkování
objevu. Podnikaví občané skutečtí utvořili těžařské družstvo,
jež podalo žádost k hornímu úřadu revírnímu v Kutné Hoře
za povolení ke kutání a již r. 1824⁶⁾ počalo se ve Skutíčku
s kopáním štoly či chodby do stráně. Práce trvaly s většími
neb menšími přestávkami po 10 let. Nedařilo-li se dílo ve štolě
jedné, načata druhá jiným směrem v té horečné naději, že tam
objeveno bude uhlí více. A výsledek? Zklamal.

Mezi šedočernými jíly nalezeno bylo pěkné, lesklé uhlí černé,
lomu dílem lasturového, ale pouze na dlaň mocné flíčky a mezi
tím kousky železného kyzu a též medově hnědého jantaru. Na-
stalo zklamání, podnik r. 1834 zastaven a družstvo samo se
rozešlo.

2.

Ohlas o výskytu uhlí ve zdejší krajině rozléval se dále.
R. 1853 začal vrtati ve Skutíčku na uhlí lékárník třebechovický
Arnošt Valášek a věnoval na to značný náklad. Leč i ten po

⁵⁾ Ukázky jeho viz ve sbírkách musea ve Skutči.

⁶⁾ Viz Sommer, Topographie. Pam. kn. hradu rychmburského udává
rok 1826.

čtyřech letech pro nepatrné výsledky práce zanechal.⁷⁾ Vyržoval tu horníka Čížka.

3.

Brzy potom, před r. 1860 kopal tu *Bartoníček*, majitel domu a slevárny z Chrudimě, s horníkem Schubertem do hloubky 18 sáhů. Našel slabou vrstvu uhlí, ale zanechav tu značnou část majetku, na prosbu své manželky od dalšího hledání uhlí upustil. Dnes nelze již přesně zjistiti, v kterých místech výše uvedená kutání se děla. Stopy takových starších kutíšť najdeme na vých. části svahu nad Skutíčkem na čís. parc. 659, na t. zv. pastvisku čís. parc. 668 Al. *Vrabce* čp. 8 pod »Vrchy« směrem k Příbylovu, na nedalekém pastvisku Fr. *Bati* čís. 12, na obecním pastvisku při cestě ku Skale na parc. č. 695 nahoře u *Balkových* (dříve *Zach*) a j.

4.

Staré jámy a štolý nad Skutíčkem se zvolna sesouvaly, až r. 1859 stráň tato znovu ožila novým ruchem, který se tu udržoval pak asi po 16 roků. Přišli sem Němci z uhelného kraje severních Čech, zřídivše těžařskou společnost z českých i saských účastníků, jejichž hlavou byli Antonín *Schotte* ze Sentenze u Teplic a *Trägner*, majitel dvou domů a lázní z Teplic; dílovedoucím tu ustanoven havíř Vilém Band (*Pant*) z Kamenice u Budišína v Sasku.⁸⁾

Dopravili sem potřebné náčiní (rumpály, jeřáby či »kranichy«, zemní nebozezy, vozíky a j.), které jim potom spravoval a brousil místní kovář, zároveň hostinský Josef Kremina z čp. 24 (nyní *Klinkáček*), u něhož také Band s počátku bydlel a se stravoval. Zprvu se vrtalo »v kotli« na svahu mezi Skutíčkem a Příbylovem západně od »stínadel« na pozemku *Zlevorově* (nyní ovocný sad *Hrnčálův*). Přišlo se na uhlí, ale jen malé mocnosti.

Nato kopalo se ve starých štolách nad obcí ve svahu, zvláště na obecní pastvině č. parc. 695, dole při cestě na »vrchy« nad zahradou Fr. *Bati* čp. 12. Stará štola tu vyčištěna a prodloužena až pod horní levý cíp *Kosova* (nyní *Kučerova*) pole č. 18. do délky přes 200 m. Vedle vrstvičky uhlí, místy 4 až

⁷⁾ Když se Valášek v měsíci srpnu r. 1857 loučil s dělníky a občany skutíčskými, pravil: »Za všechny peníze, které jsem tu prodělal, odnáším si jen tuto »meršánovou« špičku na doutníky.« (Dal si ji z nalezeného tu kousku jantaru zhotoviti.) Veškeré náčiní, zvláště veliká vrtací dláta, dal ze Skutíčka odvéztí domů do Třebechovic, kde jich užil na pěti místech při vrtání na vrchu *Orebu*, hledaje tu podle pověsti ukrytý poklad. Ale štěstí mu nepřálo ani doma.

⁸⁾ Češtinu všichni zprvu těžko lámali. Band byl postavy malé, *Trägner* ještě menší a na levé oko z mládí osleplý. Tento sem občas na přehlídku havířů dojížděl a bydlel u Žida *Iltise* v *Hroubovicích*; měl rád malé děti, jimž rozdával drobné mince (zvláště čtyráky); dívky za ním běhaly a ruce mu líbaly. Drobné peníze opatřoval si do zásoby ve Skutíči.

10 cm silné, nalezeny tu byly kousky tmavohnědého jantaru (o něž se dělili studující z celého okolí) a jeden velikosti dětské hlavy⁹⁾. Vykopané uhlí posílalo se společností do Teplic. Bylo-li ho v této štolě málo, vykopala se na protějším břehu (přes cestu k záp.) Josefa Novotného čís. 32 jáma, kde vycházely lupky s uhlím na povrch, a zasílalo se do Teplic, jako by bylo z oné štolý — a firma nařizovala další kutání. Při této práci překážela voda a poněvadž i další výskyt uhlí byl nepatrný, zanechalo se na tomto místě dalšího díla.¹⁰⁾

5.

Poněvadž uhelná vrstva ve svahu nad touto obcí stále nevyhovovala, usoudili uvedení podnikatelé, že hlouběji do stráně k sz. bude uhlí více.

Proto kopána nahoře »Za vrchy« na rozcestí ke Skale a Chacholicům na pozemku *Silově*, nyní *Emilie Dostálové* č. p. 26, na parc. čís. 577 šachta (kutná jáma) jeden sáh do čtverce a dosáhlo se při práci ve dvou šichtách v opuce 24 sáhů a pak v pískovcích přes 7 sáhů hloubky, až se narazilo na lupky a vrstvičku uhlí jako dole pod svahem.¹¹⁾ V šachtě kladeny byly prkenné strůpky, k nimž sestupovalo (fáralo) se do díla po žebřících, a vykopaný materiál vytahoval se pomocí jeřábu nebo dvěma rumpály. I zde ve třech vrstvičkách vyskytnuvší se uhlí brzo bylo přebráno. Aby práce trvala déle, pomáhali si dělníci tím, že přinášeli doma uschované uhlí v kapsách a přidávali je do okovů, aby zasíláno pak bylo společností do Teplic. Pod černými lupky narazilo se na velmi tvrdou, asi 6 palců (16 cm) mocnou vrstvu železitého pískovce, kterou nebylo možno prokopati, proto byla důlním nebozezem provrtána. Byla sobota odpoledne dne 23. července 1860 a tudíž zanecháno práce.

⁹⁾ R. 1912 pátral jsem po tomto kusu jantaru v mineralogických sbírkách nynějšího Národního musea v Praze a nenašel jej tam, oznámil jsem to prof. dr. Ant. Fričovi s požádáním, aby po něm on pátral; týž nalezl jej pak v rodině Zdeňky, dcery profesora Jana Krejčího, geologa, který ve Skutíčku byl.

¹⁰⁾ Otvor do této štolý, podnes patrný, byl do let 1890 stále otevřen a mladíci do ní s rozžatou svíčkou často lezli a přinášeli kousky uhlí, brodice se třeba vodou; poněvadž štola ve tvrdém pískovci nebyla vydrvená a místy se sesouvala, byl otvor do ní ještě po jednom dalším kopání na počátku tohoto století zaházen.

¹¹⁾ Tehdy pracovali tu vedle dílovedoucího havíře *Banda* havíři *Jos. Mach*, 49 r. starý, rodem ze Zaječic č. 123, *Frant. Vobořil*, 33 r. st. a jeho bratr, oba rodem z Bytovan č. 32 na Chrudimsku. Ti bydleli všichni v *Kostelci Vrbatově* v čís. 9. Dále tu vedle Josefa Kreminy, Novotného, Medka a *Kosa* ze Skutíčka pracovali dělníci *Frant. Sodomka* čp. 31 z Leštinky, *Kreminův švagr*, dále *Jonáš* a *Daněk* ze Skaly, *Josef Modráček*, kameník z Příbylova, s jinými kameníky, kteří zvláště v době zimní dali se do šachty najímati, nemajíce v lomě práce. Pracovalo se dvěma okovy.

V pondělí ráno dne 25. července slézali havíři Josef Mach a Fr. Vobořil po žebříku do šachty. Asi v polovici pocítil Mach nevolnost a volal »vzhůru, vzhůru«! Sotva to dořekl, spadl se žebříku dolů. Vobořil, chtěje mu pomoci, slézal níže a spadl tam také. »Vyšla na ně pára«, pravilo se. Druhý Vobořil, chtěje bratra vysvoboditi, uvázal si kolem pasu konec provazu, dal se v okovu spustiti do hloubky s podotknutím, aby jej nahore zbylí vytáhli, jakmile provazem dá známení. Stalo se tak. Když nemohl již dýchat dal známení nahoru. Dělníci jej vytáhli, ale rovněž omámeného; leč podařilo se za chvíli jej vzkřísiti. Bylo posláno rychle do Skutče pro lékaře Ant. Hlineckého a současně kovář Jos. Kremina zřídil narychlo větrák (fofr) s jakousi nálevkou, vsunutou do otvoru šachty, a tím pak vyssáván škodlivý plyn. Poněvadž na zkoušku do šachty spuštěný králík vytažen byl mrtvý, pokračováno bylo usilovně ve větrání, až zkouška pomocí živé slepice a hořící svíčky v lucerně dolů spuštěná ukázala čistý vzduch. Havíř Janoušek z Bytovan pak zadušené dopravil na povrch; byli úplně zčernalí a práce oživovací neměla výsledku. Oba pochováni byli za veliké účasti lidu z dalekého okolí dne 28. července v Kostelci Vrbatově. Příčina smrti, označená dr. Hlineckým na úmrtní »ceduli«, zněla u prvního: »Nahodilé zalknutí zlým vzduchem« a u druhého: »Zadusil se v šachtě zlým vzduchem«, jak praví zápis v tamní úmrtní matrice. Onen »zlý vzduch« byl zajisté kysličník uhličitý.

Šachtu zaházel Václav Novotný (starší), kameník z Příbylova, začež obdržel od těžařské společnosti Schotte-Trägnerovy některé nářadí, jako jeřáb (»kranich«), vozíky a pod. Během doby se násyp sesedl a r. 1876 na oznámení četnictva bylo obci Skutičku úřady nařízeno, aby dala nebezpečnou jámu zaházeti, což se v měsíci červnu stalo.

6.

Neštěstí zadušením těžařskou společnost Schotteovu neodradilo od pokračování v kutání na místě jiném. Brzy nato dala vrtati o kus dále, rovněž »Za vrchy«, v borovině rolníka Josefa Vrabce čp. 8, na parcele čis. 525 do značné hloubky 36 sáhů. Po proražení opuk a pískovců zarylo se dláto náhle do velmi tvrdé vrstvy a nebylo možno nižádným způsobem je vytáhnouti. Museli je tam i se všemi tyčemi (»štanglemi«) zanechat, čímž další práce tu zastavena.

7.

V následujícím období vrátili se podnikatelé po návrhu Bandově zpět ke svahu nad Skutičkem a dali vrtati díru na poli *Silově* (severněji od Kosovy parc. č. 691) v sv. cípu pozemku, ale i tu zanechali brzy práce.

8.

Následující a to poslední pokus této společnosti na území obce Skutička konán byl v letech sedmdesátých min. stol. níže od předešlého, na poli *Kosově* (nyní Kučerově čp. 18) v jv. části parcely č. 691 a to znovu kopáním šachty.¹²⁾ Práce trvala tu dosti dlouho a přišlo se do značné hloubky.¹³⁾ Jednoho dne vylézal dělník Juška z Hroubovic po žebříce z jámy a chápaje se již prkenného okraje jámy, smekl se, zřítíl se dolů a zabil. Byla to třetí obět tohoto podnikání.

Výsledku ani zde nebylo a nemohlo býti dosaženo; práce po čase zastavena a přenesena do území obce sousední, jak níže (odst. 12.) uvedeno.

9.

Zdálo by se, že uvedenou společností podniknuto bylo již dosti bezúspěšných zkoušek a že další hledání uhlí ve Skutičku je ukončeno. Leč téměř po čtvrt století učinili tu ještě jednou pokus *Němci z Vídně*. Nájemce městských žulových lomů ve skutečských Horkách Jos. Hainz dodával od r. 1891 kostky do Vídně dlaždičským firmám (Beckovi a jiným) a ty upozornil na výskyt uhlí ve Skutičku. Utvořena byla společnost, která však začala pracovati na místě od předešlých pokusů odlehlém. Vrtáno bylo r. 1896 severně od nynější silnice, vedoucí ze Skutička ke Skutči, na t. zv. »Červinkách«, na poli Emanuela *Konvalinky*, čis. d. 19 na čis. parc. 310 blízko louky, po níž od Horek teče potůček. Ve hloubce asi 6 sáhů vyrazil pramen vody, která pole zaplavovala, a proto díra ucpána, aniž se přišlo na uhlí.

10.

Hlavním kutištěm všech podnikatelů bylo pastvisko obecní nad *Batovými* na čis. parc. 695 dole. Stará štola 200 m dlouhá pod parcelami č. 694, 693, 692, 691 a dále až 682 zaduněla ještě jednou pod úderem krumpáčů, vyvolaných v pohyb vídeňskými dlaždičskými podnikateli. Když stará tato štola nevykazovala dostatek uhlí, kopána od dolní její části směrem vozové cesty vzhůru k sz. nová poboční štola. Ukázky uhlí odváženy byly společnosti do Vídně, ale i sousedé odnášeli si je v ko-

¹²⁾ Zaměstnán tu byl mimo jiné Josef Hrouzek (otec Karla Hrouzka, kameníka čp. 566 v Příbylově), tehdy druhý manžel vdovy po Silovi, čp. 26 ve Skutičku.

¹³⁾ Dílovedoucimu Bandovi se zde, jak náleží, libilo, neboť firma dobře platila a proto se tu držel, nepohrdaje, jak výše uvedeno, drobnými nepsácnostmi. Měl rád veselou společnost kol sebe (do které přibíral i některé mladé své zaměstnance, na př. Jos. Modráčka z Příbylova) a různá dobrodružství. Tehdy v letech 1870 stavěla se v nedaleké vzdálenosti Severozápadní dráha, kde se rovněž vydělávaly hojně peníze, a tu nacházel v blízkém Vrbatově Kostelci a Chrasti druhy sobě rovné. Věru musíme se diviti důvěře, které u svých zaměstnavatelů požíval a již tak dlouho vyčerpával, nabádaje stále k další práci.

ších a putnách domů. Bylo pěkně lesklé, lomu lasturového, avšak nevalné mocnosti.¹⁴⁾ Z té příčiny byla i tato nová štola opuštěna.

11.

Říká se, že nezdařená práce má se do třetice opakovati, proto i vídeňští podnikatelé učinili ještě jeden, a to ve Skutíčku opravdu poslední pokus, na poli *Kosově* (nyní Kučerově č. d. 18) na čís. parc. 691, ale nikoli ve staré kopané šachtě Bandově, která měla po neb. Juškovi neblahou pověst, nýbrž od ní k jz. při druhé mezi. Vrtána tu díra (sonda) nová, až se přišlo na trochu uhlí, jež zasláno bylo do Vídně. Jeden z podílníků ukázal je kterémusi geologovi na universitě a ten mu pravdivě sdělil, že hledání uhlí v útvaru křídovém je věcí marnou, poněvadž jest ho tam jen slabá vrstvička. Od té doby nastal u Skutíčku klid¹⁵⁾, nikoli však jinde.

*

12.

Jako pokračování a zároveň dokončení díla Bandova ze Skutíčka sluší sem zařaditi kutání jeho u nové uhlařské firmy švédské ze Štokholmu v údolí *Svatoanenském* na katastru obce *Štěpánova*, na pozemku Jana a Kateřiny *Buršových* čp. 10 vedle lázní.

Na louce čís. parc. 324 začalo se r. 1873 kopati a práce potrvála do r. 1875¹⁶⁾. V opuce a pískovci dosáhlo se značné hloubky, později přikročilo se k vrtání více než do 100 m, odkud bylo slyšeti hučení jako z nějaké dutiny. Náhle dláto prorazilo tvrdou vrstvou pískovcovou, pod níž uvázlo, ale z díry nahoře vytryskla mocným proudem do vzduchu železitá voda. Dláto muselo tam býti zanecháno. Místo nálezu uhlí vznikla tu artézská studně.¹⁷⁾

¹⁴⁾ I moji žáci z tamní obce přinášeli mi je do měst. školy ve Skutči. Jeden z nich, starší syn Fr. Bati, našel tehdy na haldě lupků černých též kousek jantaru, který jsem později s uhlím daroval museu ve Skutči, čímž má Skuteč a celá veřejnost upomínku na toto poslední kutání.

¹⁵⁾ Ve Skutíčku říká se podnes »Na štole« ještě na jednom místě, a to poblíž lesa Horek u plané hrušky, na čís. parc. 238 blízce hranic skutečských. Štola ta jde tu směrem k Horkám. Asi před 30 lety propadl se v těch místech majiteli Jos. Vrabcovi č. 1. na poli vůl s vozem. Avšak zde jakož i v nedalekých »Kohoutových uličkách« (již na katastru města Skutče) před mnoha lety hledáno bylo zlato (kyz železný), nikoli uhlí. Práci vedl horník Čížek.

¹⁶⁾ Vedle dělníků z jiných osad pracovali tu s Bandem kameníci přibylavští, mezi nimiž také kameník Frant. Jukl.

¹⁷⁾ Band nabízel obci Nové Vsi nad údolím položené, že jí za 500 zl. zřídí a zavede do obce vodovod. Mnozí občané byli s tím srozuměni, ale soused Fidrhel prohlásil rozhodně: »Když se chodilo pod kopec tak dlouho pro vodu, ať se chodí dál. A tak se chodilo dolů ještě 18 let, neboť Band poručil vytrysklý pramen na konci zašpičatělým trámem ucpati, aby voda netekla.

Tím podnik rozpuštěn a Band prý vstoupil do kterési ha-vířské školy. Pracoval ve zdejší krajině asi 16 roků.

*

B. V Dolích.

1.

Hledání uhlí ve Skutíčku dalo podnět k podobným pokusům, ovšemže i marným, také jinde, zvláště v *Dolích*, kde vycházejí šedé jíly a lupky rovněž na povrch.

Tak více než před 100 lety hledali domácí lidé uhlí u nynější studánky »*Stříbrnice*«, nalézající se asi sto kroků jižně od mostu přes potok Krounku, v obecní olšině při potoce. Kopala se tu štola až pod stodolu p. Vítky, tedy značně daleko. K nějakému výsledku zvláštnímu to nevedlo. Přes 40 roků je štola zasypána.

2.

Kolem roku 1850 kopána štola naproti obytnému stavení *Černého* ve stráni nad Krounkou, nedaleko nynější studánky. Ve válce r. 1866 byla dosti zachovalá a občané se připravovali ukrýti do ní cennější věci před Prusy. Nyní je zasypána.¹⁸⁾

3.

Jiný pokus konán byl kolem r. 1869 na poli *Petrově*, pod zádušním kostelem na rabounském svahu. Kopal sám hospodář s domácími lidmi. Daleko nepřišli a díla brzy zanechali.

4.

V letech následujících podnikli kutání u mostu v Dolích občané z *Luže* a okolí na podíly po 10 zl. Byli to zvláště zednický mistr Frant. *Hataš* a městský tajemník Václav *Novák*. O výsledku netřeba se zmiňovati.

5.

Vedle vyhledávání železné rudy u Skutče opatřil si po r. 1890 kutací právo na uhlí Antonín *Zedníček*, majitel slevárny ve Vys. Mýtě. Dal kopati v Dolích jámu na bývalé panské stráni. nyní majetku Frant. *Koukala*, hostinského v Luži, čís. parc. 96, na paloučku u Krounky. Našly se jíly, černé lupky, ukázky černého uhlí a kyzu (»zlata«). Voda přerušila další práci.

Dle knihovni vložky čís. 44 obce štěpánovské vykoupila teprve roku 1891 obec Nová Ves od manželů Buršových za 4 zl. roční dávky nutný pozemek ke stavbě vodovodu; firma Kunz v Hranicích na M. zhotovila roku 1892 plány a rozpočty na trkačový vodovod a postavila jej r. 1893, když dříve vedle starého učiněn byl nový vývrt vody. Trám s oním dlátem trčí ve staré díře podnes.

¹⁸⁾ Pamětní kniha děkanství skutečského, založená P. Al. Brychtou, připomíná před r. 1853 kopání na uhlí pode Lhotou u Skutče, což asi odpovídá tomuto hledání.

6.

O nové štěstí pokusil se r. 1906 Jan Zrůst, velkoobchodník uhlím z Králové Hradce, na pozemku Aloise Jedličky čp. 1. na poli č. parc. 135 pod lesem a zjednal si k tomu dva haviře, (Sejkoru se synem). Našli opětně pískovce, jíly, černé lupky a ukázky uhlí.¹⁹⁾

7.

Záporný výsledek kopání u Jedličků Zrůsta neodstrašil a r. následujícího dal kopati 60 m dlouhou štolu ve stráni čís. parc. 106, náležející Antonínu Šebestiánovi čp. 36. Pracovali tu po tři měsíce oba haviři Sejkorové a dva nádeníci s pomocí lidí hospodářových. Výsledek byl týž jako jinde: pískovec, jíly, lupky a na stéblo silné vrstvičky uhlí. I kterýsi důlní inženýr tu byl jednou na prohlídce. Opět jeden z mnoha marných pokusů.

8.

Také v době nejnovější vyžádala si uhelná horečka značnou daň.

R. 1921 nastěhoval se do Luže bývalý majitel tkalcovny v Červeném Kostelci Antonín Hofmann.²⁰⁾ Konal již před tím jinde pokusy kutací. Krajinu zdejší jistě již dříve prohlédl, neboť nepřišel sám, nýbrž s rodinou a ve společnosti haviře z Mostu Václava Urbana a jeho manželky Bohumily, která získala si kutací právo na uhlí pro zdejší krajinu, a to ve výměře tří »kroužků«.²¹⁾

Hofmann a Urban utvořili spolek s mlynářem Frant. Koukalem, nyní hostinským »Na poště« v Luži, který propůjčil zdarma pozemek a zaručil se z nedalekého svého lesa dodávati potřebné dříví (modřínové), prkna a fošny na vydřevení či vybednění zamýšlené štolý.

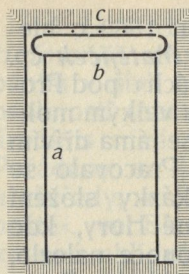
Společníci tito otevřeli a vyčistili starou štolu u Antonína Šebestiana, leč práce se jim tam nelíbila. Proto po nějaké době otvor štolý opět zaházeli a otevřeli ve vzdálenosti asi 100 m proti toku Krounky od bývalé jámy Zedníckovy, na téže Koukalově parcele čís. 96 na louce, naproti domku Václava Koženého, novou štolu do straně a postupovali směrem západním asi proti obci Štěpánovu na druhé straně.²²⁾

¹⁹⁾ Ze studně, u tohoto čísla před lety kopané, nosíval kovář ze Lhoty domů uhlí a černý »kámen«. Topil jím v kovárně. Hořelo, ale silně prý prskalo.

²⁰⁾ Bydlel v I. posch. domu čp. 4 Jana Čecha pod Chlumkem.

²¹⁾ Vedle »důlní míry« po 4¹/₂ ha při rudách a po 9 ha při uhlí platí dle horního práva při uhlí též »kutiště kruhová« o poloměru 425 m a plošně rozloze 567 ha; poplatek činil z jednoho »kroužku« 24 Kč ročně.

²²⁾ Pracoval tu vedle Urbana Václav Zubr, haviř z Biliny, a bratr pí. Urbanové Václav Zahradníček s několika místními (až pěti) dělníky. Haviři bydleli u obchodnice Fr. Vajglův č. 35, později u Jos. Dvořáka č. 15.

Koukalova štola.

a = sloupky,
b = rozpěry,
c = strůpek z fošen
a prken.

Poněvadž tvrdý pískovec musel býti vystřelován, postavena opodál v lese bouda pro třaskaviny.

S prací touto začalo se v měsíci listopadu r. 1921 a pokračovalo se v ní na útraty Hofmannovy přes zimu až do léta roku následujícího. Štola přes 60 m dlouhá skláněla se po vrstvě šikmo dolů hluboko pod úroveň potoka Krounského, takže spodní voda dílu překážela. Byly vyvázeny pískovce, jíly, černé lupky, slabounké žilky uhlí a místy žluté kyzy železné. Toto »zlato« a troška uhlí velmi lesklého dělaly podniku nečekanou reklamu, takže do Dolů přicházelo mnoho zvědavců i dělníků, nabízejících se k práci. I noviny přinášely o tomto neobyčejném podniku zprávy. Když se toužená silnější vrstva uhlí neukázala (nýbrž jen uhlí »nezralé«, t. j. jenom černé jíly) a fondy peněžní vysychaly, byla práce o velikonocích r. 1922 zastavena. Urban později se svými lidmi odejel do svého domova a octl se nato kdesi v Belgii. Pro příliv vody nebylo možno ani bednění ze štolý zpět vytahati a tudíž ponecháno v ní a otvor zasypán.

Majiteli pozemku Fr. Koukalovi z toho podnikání zůstala přece náhrada, neboť se tam směrem od potoka ke stráni našla na 3 m mocná vrstva bílé hlínky, která čeká na zužitkování pro kamnáře.²³⁾

C. V jiných obcích.

1. Ve Skutči. Na katastru města Skutče stal se jediný případ hledání uhlí. Vojtěch Záruba, obchodník uhlím, opatřil si v Kutné hoře r. 1880 kutací právo pro ně.²⁴⁾ Dal kopati na nejsevernějším rohu čís. parc. 867 »u vrch uvedené obce« pod záhybem silnice na z. od Příbylova. Práce byla brzy rovněž bez výsledku zastavena a jáma zaházena. Hromada černého jílů ono místo posud označuje.

2. V Perálci. Vedle perálecké bývalé pazderny na obecní pastvině čís. parc. 372 pokusila se asi r. 1878 pod svým polem vdova A. Macháčková č. 8 hledati uhlí. V černých lupcích v hloubce 18 sáhů přišlo se na slabé ukázky uhlí, spíše však na železné kyzy (markasit). Mocný proud vody další práci překazil, takže ani bednění (vydřevení) a nástroje nebylo možno zachrániti. Macháčková se tím zadlužila a statek musela prodati.

²³⁾ Ing. Stašek z Bechyně dal z ní vypáliti vzorky kachlů a kamnář Melan z Chrudimě získal rovněž vypálením z černých jílu pěkné ukázky bílých kachlíků, které majitel pudy chová doma na památku.

²⁴⁾ Ze dne 29. ledna 1880 čís. 129 R. H. Ú. a platil »kutičí« daně 1 zl. čtvrtletně, což odpovídá asi jednomu »kroužku« horní míry. Originál listiny uložil jsem do musea ve Skutči.

3. V Proseči. V okolí Proseče pokusil se r. 1888 o hledání uhlí na svém pozemku tamní krupař Karel *Matějček* čp. 54. Kopal s 8 dělníky šachtu na louce »v Kotlinách« pod Prosečí, blíže »Pekelných vrat«. Práce byla zdržována velkým mokrem a voda musela býti časem vyčerpávána. Ač se jáma dřívím a prkny vybedňovala, půda se často sesouvala. Pracovalo se po několik týdnů až do hloubky asi 20 m. Ukázky složení půdy zavezl Matějček k hornímu úřadu do Kutné Hory, kde mu bylo řečeno, že by se uhlí snad ve větší hloubce našlo, ale v míře nepatrné a vyžádalo by to velkého nákladu. Proto upuštěno od dalšího kopání.

4. U Mokré Lhoty. Po nezdařeném pokuse u Proseče smluvil se uvedený *Matějček* téhož roku s Janem *Hankem*, mlynářem »pod Polánkou« čp. 23 obce Mokré Lhoty, v údolí novohradském (nynější majitel mlýna Václav Beneš), že budou na mlynářově pozemku hledati uhlí společně. Mlynář Hanek totiž vyzoroval, že v nedaleké studánce od jeho mlýna k z. při pěšince k Haberkám vyvěrající pramen vyhazuje zrnečka černé hmoty, kterou považoval za zrnka uhelná. S finanční podporou vysokomýtského školního inspektora Jakuba Jůzla, jenž bydlel v I. posch. tohoto mlýna v době školních prázdnin, a vdovy po učiteli Jičinském v Nových Hradech začali Matějček s Hankem nade mlýnem na čís. parc. 223 těsně při lese čís. parc. 224 a 225 v měsíci srpnu r. 1888 kopati šachtu v průměru jednoho sáhu.²⁵⁾ Vrstvy dílem jílovité, dílem písčité se zhusta sesouvaly, ačkoli se stěny dřívím a silnými prkny opíraly. V zimě práce ustala, na jaře roku následujícího bylo v ní pokračováno. Často jsem tehdy sám práci přihlížel a pozoroval, že v úrovni okolních pramenitých »studánek« stahovala se do jámy voda (od večera do rána až 3 m vysoko), která musela býti dříve vylévána nebo vyčerpávána, nežli se mohlo s kopáním opět započítí. Kopáno bylo do hloubky 20 m a pak vrtáno ještě tak hluboko pomocí nástrojů vypůjčených z Kutné Hory. Pod černými lupky našly se nepatrné stopy uhlí. Když pak prameny finanční se vyčerpaly a náhodně přítomní znalci podnikatelům bezúčelnost práce vysvětlili, zanecháno bylo marného díla.²⁶⁾

Po pěti letech byla šachta z nařízení úředního nákladem mlynáře Hanka zaházena, aniž se mu podařilo dříví a prkna z ní vytahati, neboť podtržením dřev spodních se vrstvy horní tlakem sesuly.²⁷⁾ Nyní je půda kolem opět zorána a nikdo by netušil, jaký majetek tam byl »zakopán«.

²⁵⁾ Pracovali tu dělníci Josef a Jan Jílkové z Mokré Lhoty a Matěj Podmela z Rybníčka.

²⁶⁾ Odhaduje se, že každý účastník pozbyl tu značného jmění, celkem přý více než 30.000 zl.

²⁷⁾ Jámu zasypával Jan Hruška z M. Lhoty a Matěj Podmela z Ryb-

5. U Voletic. Záporné výsledky kutání v Dolích Ant. *Hofmanna* neodstrašily. Využiv zájmu, který byl tamním kopáním v širší veřejnosti vzbuzen, získal myšlenku některé vlivné osobnosti (obchodníky, rolníky, úředníky, ba i právníky) a po úradě s nimi rozhodnuto zříditi kutací *společnost na akcie*. Pořádány na jaře roku 1924 veřejné schůze »uhelné« v Luži u Hvězdy, v Radimi u Kapitolů, v Rosicích, Vys. Mýtě »Na poště«, ve Skutči u Potůčků a jinde, na nich ukazováno vykopané uhlí, ujišťováno, že v krajině této uhlí jest, že ho tam a onde bude najisto více, neboť všechny okolnosti (černošedé jíly, zvláště kyzy) tomu prý nasvědčují.²⁸⁾ Mnozí již v duchu viděli, jak se odtud bude na celé vlaky uhlí vyvážeti, a upisovali akcie po 300 Kč; později zvýšeny akcie na Kč 500—, ale nešly na odbyt, prodány jen tři kusy. Sebral se dosti značný obnos přes 60.000 Kč, s nimiž započato další Hofmannovo dílo. Pokladníkem zvolen všeobecně vážený Frant. A. Čermák, velkoobchodník v Luži čp. 10, jenž dodával podniku železné potřeby, mazadla a j. a horlivě se o věc staral.

Jako vhodné místo k další práci vyhledal Hofmann pod Voleticemi na bývalém Th. Taxiském rybníce, nyní louce Břetisl. *Kosiny*, hostinského z Voletic. Bylo tu z jara r. 1924 vrtáno pomocí vypůjčené lokomobily do hloubky asi 100 m. Přišlo se na »černý kámen« a silný pramen vody, bohaté bublinkami, prý uhlíčitě, která zaslána do Prahy ke zkoumání, a místo uhelného dolu doporučeno Hofmannem zřízení uhlíčitých lázní. Uhlelný podnik opět zklamal.

6. U Zderaze. Po vyčerpání svého a většiny akciového kapitálu při hledání uhlí v Dolích a Voleticích získal Hofmann v létě r. 1924 něco příplatků na akcie po 200 Kč a pokusil se ještě »do třetice« o štěstí vrtáním na pozemku Jana *Jeníka*, rolníka čp. 18 ve Zderazi na čís. parc. 224, nahoře »za humny«.²⁹⁾ Za propůjčení pozemku (pole) zapláceno 500 Kč. Vrtalo se pomocí lokomobily, kterou zapůjčil místní výrobce zboží cemen-

níčka, jenž podrhnul spodní vrstvu dřev a jsa s nimi v okovu nahoru vytahován, unikl jen vteřinou sesutým vrstvám, které by jej byly málem pohřbily.

²⁸⁾ S Hofmannem seznámil jsem se o prázdninách r. 1923 pod Štěpánovem při pokusném vrtání na vodu, které k návrhu prof. Špačka provádělo město Skuteč. Poznal jsem v něm muže inteligentního, který však měl utkvělou myšlenku, že *ve zdejší krajině uhlí jest, býti tu musí*, a nemohl jsem jej ani geologickými důvody od jeho počínání odvrátiti. Snaha jeho, abych se stal akcionářem, aneb aspoň přišel do schůze ve Skutči, minula se ovšem účinkem. Zajímal se též o bílé hlinky v Dolích a dal z nich na zkoušku udělati a vypáliti hrnečky. Při jiné příležitosti mi v Dolanech ukázal ložisko červeného okru. Svými zdejšími pokusy přišel o majetek.

²⁹⁾ Při návštěvě tohoto vrtání o školních prázdninách r. 1924 shledal jsem, že práce odpočívala a že Hofmann nebyl přítomen. Z toho by se dalo souditi, že týž nemohl kontrolovati ani počet pracovních hodin a dní ani počet zaměstnaných dělníků, a že vedoucí osoby ztrácely již zájem o podnik.

tářského, nyní již zesnulý Frant. Chleboun; byl jediným akcionářem z celé obce.

V hloubce 24 m přišlo se na mocný proud vody a pod opukou našla se krásně zelená hlínka. V hloubce asi 60 m vyskytly se lupky a stopy uhlí lepší a lepší jakosti, které však brzy zmizelo. Dosáhlo se hloubky asi 120 m a práce byla zastavena. Narazilo se prý na prahory. Hofmann brzy nato z Luže odjel, neznámo kam. Při likvidaci podniku vrtací náčiní koupil Frant. Čermák z Luže a spisy, zaniklého družstva se týkající, uloženy jsou u JUDra Štěrby, adv. ve Vysokém Mýtě.

Tím končí poslední děj uhelného podnikání na Skutečsku. Snad se naň již nikdo více nacytati nedá.

Z uvedeného je zřejmo, že kraj zdejší kolkolem jest všemi směry dosti provrtán a prokopán. Zkoušek tu podniknuto bylo mnoho a mnoho, které všechny nebylo možno ani postihnouti; majetku pak tu zakopáno na statisíce. Není pochyby, *uhlí tu jest* a třeba pro ně leckde jen motykou hrábnouti, ale jest ho místy jen na stéblo, místy na několik cm, někde o nějaký mm více, jinde méně. I kdyby ho tu bylo snad o čtvrt metru více, je jisto, že náklady z kutáním spojené by se ještě nevyplatily. Vždyť jinde (na př. ve Francii) pomíjejí podnikatelé vrstvy uhlí pod 40 cm mocné,³⁰⁾ a tak silných flecí uhelných v okolí Skutče ani nikde jinde v útvaru křídovém není.

*Proto marné, třikrát marné bylo by počínání, chtěl-li by se tu kdo o kutání uhlí znovu pokusiti.*³¹⁾ Na toho museli bychom zvolati: »Vzdej se naděje, kdo sem za tím účelem ucházíš!«

4. Sklářství.

Tento obor průmyslové výroby, jenž výrobky jabloneckými a sázavskými získal dobrou pověst českému jménu daleko za hranicemi, měl v minulosti své sídlo i v našem okrese. Rozsáhlé lesy na Prosečsku poskytovaly svého času nejen tolik dřeva, že nebylo možno všechno dříví zkonsumovati obvyklým způsobem, ale i množství dobrého písku z pískovcových skal u Proseče. To přivedlo majitele novohradského panství, hraběte Trautsohna, na myšlenku založení v okolí Proseče sklářství.

První sklárna postavena byla v letech padesátých století 17. na katastru obce Záboří v místech, kde je dnes čp. 30. a

³⁰⁾ Viz L. de Launay — Dr. L. Slaviková: Dobytí říše nerostné str. 55.

³¹⁾ Tímto pojednáním hleděl jsem zachytiti, pokud mi bylo možno, dosavadní zprávy pamětníků o hledání uhlí na Skutečsku, někde snad již neúplné, a uchrániti je před zapomenutím. Zaslání případných doplňků od vážených p. t. čtenářů bylo by mně jen vítáno.

46. a kde dosud při kopání nalézají lidé skelné odpadky. Výrobu skla prováděli tu Němci, které hrabě Trautsohn tu usadil a jimž pronajal část okolní půdy, kde přistěhovali Němci vystavěli si své chalupy. Svědčí o tom německá příjmení Siegl, Tepper a j., jichž potomci v okolí Proseče dosud žijí.

Casem výroba sklářského zboží vzrostla a vzrostl i počet sklářů domácích, kteří se řemeslu sklářskému přiučili a stěhovali se sem z okolí. Tak vznikly nové vesnice Martěnice, Paseky, Sv. Kateřina na místě vykácených lesů.

Ve sklárně vyráběli různé zboží sklenářské (sklenice, džbány, slánky, cukřenky, vázy) ze skla obyčejného i broušeného a sklo tabulové. Výrobky rozváželi četní povozníci daleko po Čechách i Moravě, takže v té době povoznictví v okolí Proseče značně rozkvetlo.

Sklárna v Záboří zanikla počátkem stol. 18. a r. 1727 vystavěn byl na jejím místě panský dvůr.

O sto let později roku 1828 založena byla nová sklárna v Marienvaldu na Posekanci u Proseče, kterou dal vystavěti hrabě Ludvík Chamare. Také v této sklárně pracovali Němci, kteří časem se počestili. Děti jejich chodily do školy v Proseči a bylo jich až 40. V letech čtyřicátých minulého století vydržovali si skláři i zvláštního učitele, který vyučoval ve stavení vedle hutí. Vrchnost nevedla provoz sklárny ve vlastní režii, ale pronajímala sklárnu za určitý roční nájem »glásmistrům«, kteří smlouvami byli vázáni odebíratí potřebné dříví z panských lesů. Tak bylo i ve staré sklárně v Záboří. Kromě obyčejného zboží sklenářského vyrábělo se tu také sklo rubínové s roztaveným dukátovým zlatem. Výrobky z tohoto skla měly velmi dobrou pověst a byly hojně vyhledávány. Dnes už z těchto výrobků zůstalo několik málo kusů, chovaných jako vzácné památky v některých rodinách v okolí Proseče.

Po celou dobu, kdy byla sklárna posekanecká v provozu, panoval v Proseči i v okolí čilý ruch. Vydělky sklářů na tehdejší poměry byly velmi slušné (120—150 zl. měsíčně) a tak obchody i živnosti v Proseči kvetly, neboť skláři, co vydělali, také utratili. Mnoho lidí našlo také obživu přípravou dříví pro sklárny a rozprodejem sklářských výrobků v drobném. I selky dodávaly do sklárny mléko, máslo a vejce a výhodně tyto produkty zpeněžovaly.

Celý podnik byl velmi rentabilní, jak je patrné ze záznamů z roku 1860, kdy sklárna o dvou pecích měla čistého zisku 80.000 zl. V této výši udržovala se výroba skla na Posekanci až do r. 1872. Potom však zdražením dříví a přestavbou jiných českých sklárny na vytápění uhlím nastal pokles výroby ve sklárně posekanecké, až r. 1883 výroba zcela zastavena. Z budov sklářenských vznikly později hájovny a r. 1914 dům glásmistrův přestavěn na letovisko majitele panství dr. Ervína Nádherného.

Tím zanikla poslední upomínka na bývalé sklárny. Dnes žije tato upomínka už jen v paměti několika starých lidí na Prosečsku a v záznamech archivů.

O sklárnách na Prosečsku obšírně pojednal A. Trkal v článkách »Sklárna v Záboří« a »Sklárna na Posekanci«. (Časopis »Od Trstenické stezky« roč. VII. a roč. VIII.)

Ant. Lejsek:

5. Vysokomýtské cechy.

Řemesla a živnosti rozkvetly měrou znamenitou zakládáním měst za posledních Přemyslovců. Dosáhly během času neobyčejné vážnosti, takže se staly nejdůležitějším a nejpodstatnějším stavem městským. To bývalo v dobách, z nichž zachováno dnes jen pohádkové rčení o zlatém dnu řemesla. I ve Vysokém Mýtě vyskytují se řemeslníci a živnostníci se založením města (kol r. 1260 Přemyslem Otakarem II.). Jsou to přistěhovalí osadníci, většinou Němci, jejichž potomci pak dlouho — až do válek husitských, kterými bylo město úplně počeštěno — zachovávali Vysokému Mýtu ráz výlučně německý, ačkoliv již koncem XIV. stol. pronikal tu a tam živel český. Tito prvotní řemeslníci neorganizovali se ještě v jednotlivá sdružení, která měla chrániti toho kterého řemesla v jeho starodávných právech a jeho členů mezi sebou i proti ostatním. Teprve církev katolická, jež vývojem dospěla k poznání, že v jednotě je síla, a která za tím účelem organizovala dobrovolná náboženská bratrstva jednotlivých řemesel, dala vznik pozdějším organizacím řemeslným s povinným členstvím všech příslušníků, t. zv. cechům. Cechy, jakoby u vědomí svého církevního původu, ač mnoho tu spolupůsobila také zbožná doba tehdejší, zachovávaly dlouho všechna ustanovení náboženská a nedodržování jich přísně trestaly. Cechy ovšem vedle těchto církevních věcí staraly se už také o prospěch a uhájení práv jednotlivých řemesel a zaručovaly svým členům, jejich rodině a čeládce ochranu v každém případě. To už byl nesporný pokrok, neboť mistři ve věcech řemesla nepodléhali radě městské (purgmistru a pánům) jako dříve, nýbrž rozhodovali o sobě mezi sebou a sami. A potom nesmíme zapomínat, že cechy byly také významné, na svou dobu velmi blahodárné instituce sociální.

Ve Vysokém Mýtě děje se první zmínka o ceších čili pořádcích řemeslných v době válek husitských. V těchto nepokojných dobách mělo město zřízení úplně vojenské a podléhalo vojenskému hejtmanovi, jménem Blažkovi, jinak blíže neznámému, který byl nejvyšším rozhodčím ve všech sporech i otázkách. Na radnici uschována byla obecní děla, praky, pušky a ostatní zbroj, celá obec byla rozdělena na jednotlivé oddíly,

2.000 věder na svrchní kvašení hlavně pro potřebu panských dvorů, v okolí Chocně roztroušených.

Později byl přeložen opodál břehu řeky a v minulém století úplně přestavěn v nynějším téměř rozsahu. Kolem r. 1850 začalo se vařit pivo na spodní kvašení a z nepatrných počátků dostoupila výroba do roku 1914 na 24.000 hl piva. Ve světové válce — následkem nedostatku surovin — klesl výstav piva roku 1917/18 až na 3832 hl.

Po válce stálým zdokonalováním závodu i zboží, především sladu (sladovna jest zařízena na zpracování 200 vagonů ječmene), a zvýšením jakosti piva stoupala rok od roku výroba, až v roce 1930/31 dosáhla 30.000 hl. Vaří se dekokcí a vyrábí se pivo 10° výčepné, 12° světlý ležák, 12° tmavý granát a speciální 13° světlý březňák. Pivovar jest moderně zařízen, vybaven chladicími stroji a má na 50 zaměstnanců.

Jak se na Rychmburku vařivalo pivo.

Rychmburský pivovar jest původu starého, pochází z prvé polovice 16. století. Jako pivovar panský dodával pivo do všech hospod na rozsáhlém panství rychmburském. V r. 1838 96 hospod odebíralo pivo rychmburské. Tenkrát se vařilo 60 várek po 38 sudech ročně. To bylo v době vrchnostenské slávy. V dobách novějších byl dáván pivovar s lihovarem a dvory do pachtu. I v té době byla pověst rychmburského piva dobrá a okruh odběratelů veliký. Vařilo se ročně na 12.000 hl. Vařeno pivo většinou světlé 8° a 10° (při spotřebě 14 a 19 kg sladu na 1 hl). Ač bylo k zlepšení výroby ruční zařízení pivovaru přeměněno na strojové, přece rostoucí konkurencí a hlavně tím, že byl založen pivovar v Hlinsku (1913), výstavy piva rapidně klesaly, neboť závod ztratil v Hlinsku svoje nejlepší odbytiště. Tak uvařeno ke konci války ročně 5000 hl, v r. 1919/20 2145 hl, 1921/22 1350 hl. Výrobu velmi ztěžovala špatná voda, braná vodo-
vodem z rybníku Spálivce. Při pozemkové reformě zanikl pivovar úplně, nebylo o něj uchazečů. A tak v dubnu 1925 zastavena výroba nadobro a v budovách zařízen sklad chrudimského piva, byty pronajaty, bývalé humno najalo rolnické družstvo za skladiště, strojní zařízení demontováno, takže ve zbylých budovách těžko dnes si představití bývalý ruch pivovarský.

Pivovar v Košumberku.

Podle starých záznamů stával pivovar na Košumberku již v 16. století. V. V. Jeníček uvádí ve své Kronice košumberské, že r. 1607 uvařilo se na Košumberku za půl roku 33 varů po 22 sudech, t. j. 726 sudů bílého piva, sud po 1 kopě 10 groších, t. j. 845 kop gr. č. a za patoky se utržilo 5 kop 36 gr. 3 de-

náry. R. 1619 bylo celkem 27 varů po 27 sudech, t. j. 729 sudů po 1 kopě 30 gr., tedy za 1093 kop 30 gr. Že bylo košumberské pivo dobré, lze souditi z toho, že v Luži za půl roku v r. 1611 vyšenkovali šenkýři: Křištof 39, Kambáček 38, Horecký 38, Kolář 24, Lukáš 29^{1/2}, Sedláček 45, Kučera 62, Šimon školní 20 sudů piva, z vesnických pak nejvíce lozický rychtář — 82 sudy, nejméně svařeňský — 6 sudů.

Pivovar košumberský je dosud v činnosti. Pivo vaří se však jen v době letní a jen pro spotřebu místní. Jakost jeho je velmi chválena četnými návštěvníky hradu Košumberka, kteří »pod Linduší« na pivovarském dvoře odpočívají.

Kromě uvedených již pivovarů pracuje též menší pivovar v Uhersku.

c) Lihovarství.

Družstevní hospodářský lihovar v Řepníkách.

Před více než třiceti lety byly v hospodářství poměry podobné poměrům dnešním, ovšem s rozdíly valutárními. Ceny obilí byly asi tyto: pšenice 23—24 K, žito 14 K, ječmen 15 K, oves 12 K, brambory 1'80—2 K a cukrovka 1'60—2 K. Tyto nízké ceny obilí a okolnost, že cukrovka skýtala malého výnosu, kdežto bramborů v lehké zdejší půdě narostlo hojně, byly pobídkou rolníkům řepnickým, aby se poohlédli po lepším zpeněžení svých výrobků. A tak došlo k založení družstevního lihovaru.

V provoz vstoupil družstevní lihovar na podzim r. 1903.

Počátky lihovaru byly ztíženy katastrofální neúrodou bramborů a nízkou cenou lihu. Aby kontingentu bylo dosaženo, vařilo se i ze žita, kukuřice a cukrovky. Vyrábělo se asi 400 hl lihu. R. 1928 získán byl kontingent 820 hl, který opírá se o 900 ha započitatelné plochy členů družstva. V kampani hospodář. roku 1930/31 zpracováno 80 vagonů 91 q 63 kg bramborů po srážce 5^{0/0}, při průměrné škrobnatosti 18'35^{0/0} škrobu a vyplaceno zálohově za 1 q 19'39 Kč. Ječmene spotřebováno 180 q v ceně 19.000 Kč a uhlí spáleno 1350 q v ceně 45.525 Kč. Na výrobu 1 hl lihu spotřebováno 167 kg uhlí. Z přijatých surovin vyrobeno 805 hl 21 l absolutního lihu. Vyrobeno přibližně z 1 q bramborů 10 l lihu.

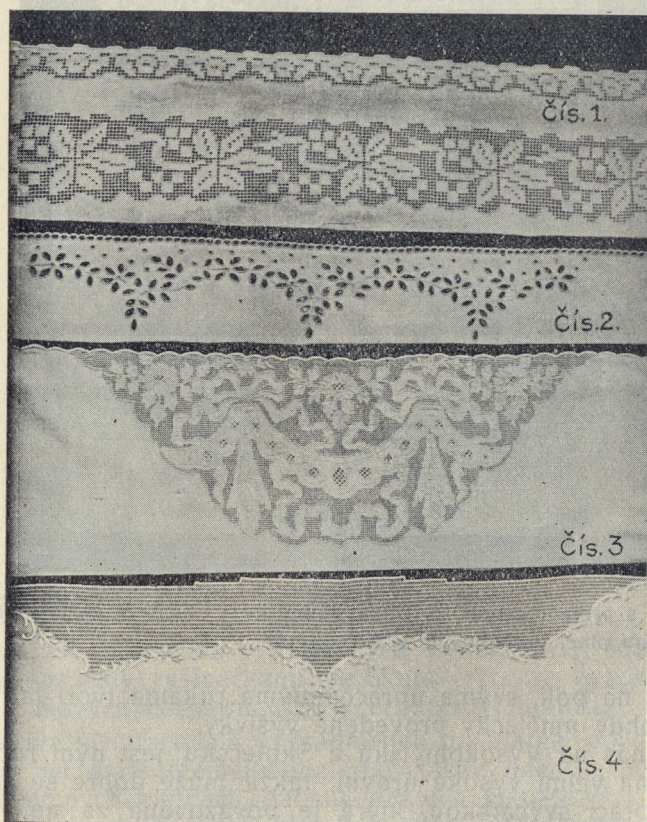
Správní rok družstva počíná 1. zářím a končí 31. srpnem. Stav členstva koncem správního roku 1930/31 činí 90 členů se 175 závodními podíly po 400 Kč. Kampaň družstva počíná zpravidla 1. listopadu a končí 15. května. Cena 1 hl absolutního lihu byla v roce 1930/31 485 Kč. Pokladní obrát družstva za správní rok 1930/31 činil Kč 3,186.782'81.

Bilanční cena budovy činí 47.108 Kč, strojního zařízení 113.529 Kč a inventáře 1977 Kč.

byl již tak upraven, že prostým jeho vetkáním do osnovy vznikaly symetrické obrazce nebo rostlinné ornamenty, ano i krajinné scenerie. Návrhy obrazců komponovali zvláštní kresličí a podle nich útek vhodně upravovali umělí tkalci, zaměstnaní v továrně.

Zručný kobercář si vydělal denně asi 5 předválečných korun, některý však ani ne 2 K. Kromě nedostatku a zvláštních obtíží, všem tkalcům společných, trpěli kobercáři také tím, že mívali ve svých domácnostech vše — i potraviny — znečištěny anilinovými barvami. Za války výroba koberců úplně zanikla; po válce sice zase ožila, provozuje se však v míře již ne tak značné dosud ještě ve Františkách, Otradově a Krouně, kde je také sběrna práce a výdej materiálu.

c) Ruční vyšívání.

1. Práce toledová. 2. Dírkové vyšívání. 3. Plné vyšívání. 4. Ažura.

Chudé ženy horských malorolníků, dělníků v krajích, kde skoupá příroda jen poskrovnu odměňuje pracovníky svými dary, pomáhaly vyšíváním živiti své, většinou četné rodiny. Je s podivem, jak tato prostá žena venkovská, která po celý den těžce

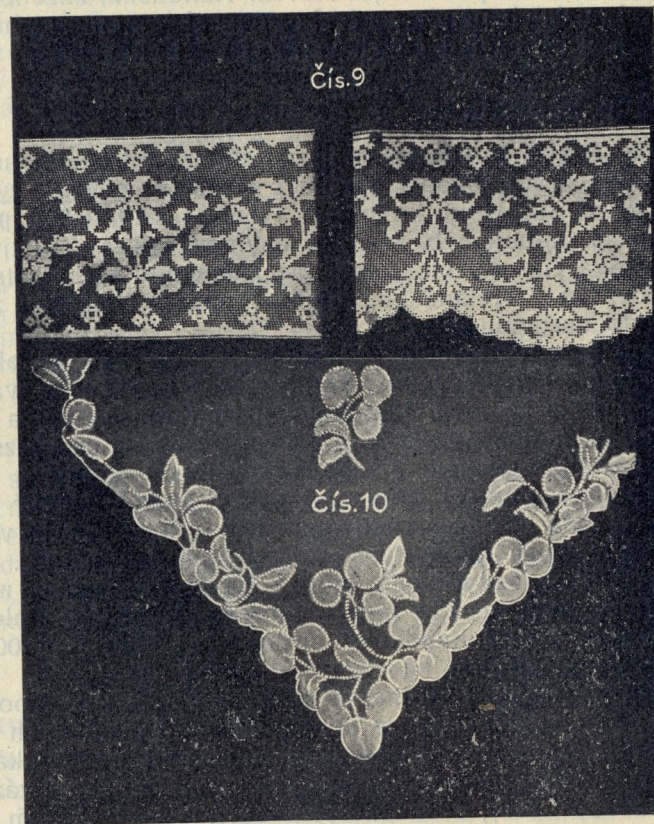
5. Ažura s prolamováním. 6. Sítka a šňůrky v síťce. 7. Ažura obyčejná. 8. Vyšívání plné, prolamování v síťce, ažura.

pracuje na poli, svými upracovanými rukama tvoří tak jemné — mnohdy umělecky provedené výšivky.

U nás na Vysokomýtsku a Skutečsku jest nyní ruční vyšívání na velmi vysoké úrovni, takže může dobře se srovnávat s prací švýcarskou, která je považována za nejlepší na světě. Ruční vyšívání u nás je značně rozšířeno, takže skoro v každé vesničce je několik vyšivaček. Je těžko přesně zjistit,

kde a kdy bylo ruční vyšívání na Vysokomýtsku obchodně zavedeno. Zdá se však, že nejpravděpodobněji má svůj počátek v Luži a jejím okolí, kde již více než před šedesáti léty pracovalo se pro firmy do Vídně.

Nyní se pracuje též pro firmy zdejší, do lázní a velkých měst a přímo do Německa a Maďarska.

9. Ručně pracovaná krajka. 10. Aplikace.

V Luži pracovalo v době před nynější krizí šest faktorů asi se šesti sty vyšivačkami, ve Skutči čtyři, ve Vysokém Mýtě šest, v Nových Hradech tři a v Proseči tři faktori.

Dříve se pracovalo výhradně jen na plátně, později vyžadován byl stále jemnější materiál, takže dnes se pracuje na velmi jemných plátnech, batistu, opálu a luxusní věci na polohedvábí a hedvábí, jako různé ženské prádlo, přikrývky, záclony a jiné.

Techniky ruční práce jsou: 1. ajourování (ažurování), 2. plně vyšívání, 3. sífka, 4. práce v sífce (fillet tireé), t. j. prolamování, 5. toledo (kostičková práce), 6. aplikace (vykládání), 7. dírkové vyšívání, 8. kroužkování, 9. ručně pracované krajky.

V poslední době postižen jest průmysl ručního vyšívání těžkou krizí, způsobenou jednak celkovou krizí světovou, ale hlavně špatným hospodářským stavem Rakouska, ztíženou výměnou rakouských peněz za československé a omezeným vývozem peněz (třeba i v cizích valutách) z Rakouska.

d) Výroba kapoku.

Firma Bratří Novákové a ing. Kellner v Uhersku u Vysokého Mýta první zavedla k nám v r. 1930 nový druh výroby a sice čištění surového kapoku a výrobu kvalitních kapokových matrací. Kapok neb »asijská bavlna«, jak také říkají kapoku, získává čím dál víc zájmu pro znamenité své vlastnosti. Mnoho továren v Holandsku, Anglii, Francii a Německu zpracovává tuto surovinu.

Kapok surový pochází ze Sundských ostrovů, z holandských kolonií, Britské Indie, Francouzské Indočíny. Kvalitní druhy pěstují se na Jávě. Kapokový strom (latinsky Ceiba pentandra) je mohutného vzrůstu, až 30 m vysoký a jest rozšířen v celém pásmu tropickém. Plody má asi 15 cm dlouhé a 6 cm tlusté, podobné okurce, dřevnaté, barvy hnědé. Uvnitř jsou semena uložena v bílých, hedvábně lesklých vláknech, v kulovitém chuchvalci, takže tvoří vzhled kukuřičné palice. Tato hedvábná vlákna nevycházejí jako u bavlny ze semen, nýbrž z vnitřního oplodí, není to tedy bavlna semenná, nýbrž pletivo tobolek samé. Velký kapokový strom nese 1000 až 1500 tobolek, které dávají as 2 kg čisté rostlinné vlny.

Kapok jest v ČSR poměrně málo znám a upotřebovalo se ho do nedávné doby pouze jako náplně do ozdobných polštářků v domácnostech. U nás v obchodech se prodává kapok podřadné jakosti, poněvadž z Německa. Tento k nám dovážený kapok, na oko líbivý, světle žlutý a lesklý, jest produktem brasílským a nazývá se vlastně Akund. Obchodníci dávají přednost tomuto druhu, poněvadž je pro ně zbožím levným a skýtá možnosti většího výdělku. Protože je toto zboží často nedostatečně čištěno, je křehké, láme se a tím práší a v polštářích dělají se z něho chuchvalce. Jinak je tomu v západních zemích, jako Holandsku, Francii, Anglii, v severních státech a v Německu, kde se používá výhradně jen nejlepších druhů kapoku a proto také jeho upotřebitelnost a rozšíření jest značné. V uvedených zemích používá se ho k výrobě kvalitních matrací, k náplni prošíváných příkrývek, lůžkových polštářů a k veškerým výplním, k nimž se používalo různých trav a žíní. Po-

užívá se ho i k výrobě záchranných pásů a jest vhodným materiálem pro veškeré izolace proti změně teploty.

U nás byla, jak již nahoře zmíněno, zřízena první speciální čistírna kapoku teprve v roce 1930 firmou Bratří Novákové a ing. Kellner v Uhersku u Vys. Mýta. Firma uvádí do obchodu pouze nejlepší druhy. Surovinu nakupuje prostřednictvím dohodce (sensala) na trhu amsterodámském. Kapok dováží se lodmi ponejvíce z Jávy, v balicích po 50 a 100 kg na evropské trhy, více méně znečištěné semeny a j. V čistírně surový kapok se roztrásá na síťovém stole, kde část zrn propadává, načež surový kapok je vsáván do válce zahřívaného parou. Když se jednotlivá vlákénka znovu načechnají a zhruba zbaví všech přímíšenin, je vháněn do druhého stojatého válce, v němž odstředivou silou se zcela vyčistí. Nečistoty a semena obnáší až 30% hrubé váhy. Čistý kapok se pomocí ventilátorů vhání do prostranného síla, odkud se pak plní do jutových pytlů po 12¹/₂ a 25 kg, nebo do malých sáčků papírových po 1¹/₄, 1¹/₂, a 1 kg.

Firma zabývá se též výrobou prvotřídních kapokových matrací, které v mnohém směru předčí i nejlepší matrace žíněné. Jsou trvanlivější, o třetinu lehčí, příjemně měkké, neslehlávají se a jsou o polovinu levnější než matrace žíněné. Pro tyto výhodné vlastnosti jsou kapokové matrace užívány všude, jak v soukromých domácnostech, tak i ve státních ústavech a nemocnicích, takže brzo zaujmou místo, které jim právem náleží.

Nejvýznačnější trhy na surový kapok jsou v Amsterdamě a Londýně. Jak spotřeba kapoku rok od roku stoupá, jest zřejmo z toho, že pouze na amsterodámském trhu bylo v roce 1930 prodáno 110.555 balíků proti 21.250 balíkům v roce 1895.

10. Zpracování kůže.

a) Skutečské obuvnictví.

Vývoj.

Vedle tkalcovství (zvláště mezulánictví) bylo skutečské obuvnictví vyhlášeno již od dávných dob. K jeho zvelebení vydal Jindřich Štastný z Valdštýna a na Rychmburce r. 1534 skutečským cechmistrům a mistrům řemesla ševcovského nový*) řád čili artikule, aby se jimi spravovali.

Známo bylo všeobecně, že zdejší mistři po domácku vyráběli dílo dobré, důkladné, drahé, ale i lehčí, lacinější, s kterým jezdili po výročních trzích v Čechách i na Moravě. Již od dob panování Marie Terezie vyráběla se tu ve značné míře *obuv vojenská*. Za sedmileté války bylo zdejšímu cechu nařízeno dodávati obuv vojsku, kteréžto dodávky znamenitě se rozmohly při stavbě pevnosti Josefova a Králové Hradce, kam

*) Dílo čili práci novou vyráběli *novosevci*, starou opravovali *prtáci*, kteří do cechu nepatřili.

se vojenská obuv i bez objednávek donášela a na vozích dovážela; tam se vojsku »z ruky« prodávala. (T. zv. »handkouf«.) Vedle toho dovážela se obuv jakož i plátna vojsku do Brna.

Za válek napoleonských dostávaly cechy přiděl vojenské obuvi a cechmistry práci jednotlivým mistrům přidělovali a měli právo členy ku práci pokutami a tresty přidržovati. Tento způsob zachoval se až do roku 1830, kdy vyskytují se první větší místní *vojenští dodavatelé* (lifranti). Při tom vyskytly se brzy jisté závady; pro liknavost mistrů byly dodávky odváděny nepravidelně a hřešilo se u dodavatelů i na jakosti materiálu. Po r. 1848 počalo proto zásobování vojska obuví na základě *veřejných vyhlášek* a po zrušení cechů r. 1853 objevují se ve Skutči v letech 1860 kapitalističtí podnikatelé. Prvním byl David Borges*) a po něm jeho synové Moric a Josef, kteří sice sami nevyráběli, ale skutečné mistry (Václava Dobruského, Karla Paška a j.) financovali. Po r. 1870 získal veškeré dodávky pro stálé vojsko velkokapitalista Skeně ve Vídni a mistrům skutečským zůstala jen část dodávky, asi 25% pro bývalou zemskou obranu v Čechách. Tím zašla pověstná, dodnes vzpomínaná doba »lifrantů« a klesl blahohyt obuvníků skutečských, kteří byli nuceni chopiti se nyní výroby *občanské (civilní) obuvi*.

I té zmocnili se kapitalisté ve způsobu *výroby tovární*. Byli to vedle Borgesů Falk, Schlesinger a Pollak. Za nimi šli pak i naši lidé, bývalí jejich tovární mistři a účetní (jako Prášek, Rakušan, Šlemrové, Kaplan a j.), kteří pilnou prací a šetrností domohli se jakéhosi majetku; obyčejně se k tomu pro začátek sdružili po dvou. Ti nejen že zakládali továrny na výrobu civilní obuvi, ale také od r. 1896 až 1924 stavěli nové prostorné tovární budovy. Byl to nový rozkvět obuvnictví ve Skutči, jenž se za války světové a krátce po ní ještě zesílil, neboť po skvělém rozmachu jiných každý téměř mistr snažil se státi výrobcem ve velkém.

Nehledě k menším samostatným živnostníkům jeví se zaměstnanost průmyslu obuvnického v poslední době ve Skutči následovně:

r. 1914	zaměstnávalo	19 výrobců	až 750 dělníků,
„ 1920	„	25 „	„ 900 „
„ 1927	„	17 „	„ 509 dělníků, prům. 458 děl.,
„ 1928	„	17 „	„ 584 „ 508 „
„ 1929	„	18 „	„ 787 „ 560 „
„ 1930	„	15 „	„ 763 „ 330 „
„ 1931	„	9 „	„ 210 „ 136 „
„ 1932 jsou podobné poměry jako r. předešlého, totiž nepatrná zaměstnanost.			

*) Zvaný Davídek, majitel obchodu sukny, koloniálním zbožím, kořalnými a pod. ve Finberecké ul. čp. 240, později na náměstí.

Jest veliký rozdíl mezi dřívější výrobou (kdy mistr ukrojil kůži na jeden pár a hned jej sám šil, pak druhý atd.) a pozdějším způsobem, kdy se v továrnách vyrábí obuv dle zásady *dělení práce*. Do války převládala práce ruční (byla dosti laciná), po válce zaváděly se do výroby postupně stroje.

Výroba dělí se na *výrobu svršků* a *výrobu spodků*. Na svršky používalo se kůže telecích a hovězích, laků, kůže hnědých nebo podradnějších »štípenek« (špoldů) a pod.; na spodky dával se tříslový podešev hřbetový, polohřbetový nebo podradnější vazový.

Svršky *kraječi* ukrojili v kráji, *kosiči* okraje ručně kněpem zkosili (vyšerfovali), pak v přípravě je *lepičky* podle vzorů zaklepávaly a *štepovači* na stroji šili. Tímto způsobem upravené svršky dodávány byly *ostrákům* (spodkařům), kteří obdrževe patřičný spodek (podešve, kopyta a j.), doma (zvláště v okolních vesnicích) obuv na ostro zhotovili (kolíčkovali neb i šili) a pak do továrny vraceli. Zde ji dostali do práce *cidiči spodků* (»pucovači«), obyčejně však tu práci vykonávali doma, načež v továrně cídil se ještě vrch, obuv se opatřila šněrovadlem i tovární značkou a v jemném papíře balená ukládala se do krabic. Takto upravená a bedlivě prohlédnutá obuv dostává se do výpravy (expedice), kde se dle objednávek či komise roztrídí; převázané krabice se zabalí do balíků, zaplombují, opatří vinětou a adresou, zváží a dopraví na poštu nebo dráhu. Doprava drahou je nyní lacinější než poštou.

Po válce mzdy dělnické se zvýšily a továrníci používají nyní hojně strojů, které zastanou 4—5 dělníků. Jsou to stroje kosící (šerfovací), šicí, cvikací, prošívací, kolíčkovací, štancovací a lešticí; pohánějí se elektřinou. Vedle obuvi kožené vyrábí se dle potřeby též obuv se spodkem gumovým. Přírodní guma se rozpouští v benzínu, vulkanisovaná přišívá se na podešev.

Již před světovou válkou a více ještě po ní vyrábí se zde obuv ozdobnější a přepychová, k níž se používá kůže barevných jako chevreaux, laků, »naca«, »kroko« (kůže ještěrcí, krokodilí, též imitace jejich) a j. Na spodky vedle tříslovin i polotříslovin dávají se kůže chromové, »wache« (vaše) netříslené, vápnem a extrakty rychle činěné a pod.

Množství a odbyť.

Výroba není po celý rok stejná, v některých měsících ohabuje; i počasí v odbytu rozhoduje. Od měsíce ledna do června vyrábí se obuv letní, odtud pak do konce roku obuv zimní a turistická.

Též množství a cena ve Skutči vyrobené obuvi se v různých dobách měnila. Tak před válkou vyrábělo se týdně ručně:

asi 12.000—15.000 párů v ceně . . .	7— 12 Kč za pár ;
za války 15.000 „ ob. vojenské à	42 „ „ „ ;
a 5.000 „ obuvi civilní à 120—160	„ „ „ ;
po válce 5.000 „ „ „ à 80—100	„ „ „ ;
r. 1931 asi 2.000 „ „ „ à 80—100	„ „ „ ;
a rovněž tolik asi r. 1932, spíše méně.	

Odbytíštěm skutečské obuvi bylo do převratu kromě ciziny celé území bývalého Rakousko-Uherska se zeměmi alpskými a Dalmacií, Uhry a Haličí. Po našem osamostatnění se tato odbytíště zúžila a stala se cizinou, uzavřenou celními přehradami.

Hlavními odběrateli jsou u nás vedle Prahy zvláště hornické, sklářské a textilní kraje na severu Čech. Pro vývoz zahraniční se vyrábí jen druhy lepší jakosti a obuv přepychová, jmenovitě dámská. Vyvází se do Rakouska, Maďarska, Polska, Německa, Holandska, Dánska, Norska, Francie, Anglie, Ameriky, (jen obuv pletená) a částečně i do Alžíru a Egypta.

Prodává se nikoli za hotové, nýbrž téměř jen na 3- až 12-měsíční úvěr, tudíž za podmínek málo příznivých; při tak dlouhé úvěrové době může dluhující odběratel snadno státi se insolventním a dodavatel přijde o zboží a do velikých škod.

Krise.

V letech 1919 až 1921 rozvíjel se průmysl obuvnický ve Skutči velice slibně, avšak již r. 1922 a 1923 nastal značný pokles, jež předvídalí čtyři největší továrníci zdejší; ti zanechali výroby a zavčas vyzískané milionové kapitály (s válečnými zisky) do Prahy a jinač přemístili a tím zachránili. Ovšem město bylo tím ochuzeno. Výroba ožila poněkud ještě r. 1928 a 1929. Od té doby nastal však prudký úpadek, který r. 1932 ještě trvá.

Největší insolvence a konkursy postihly zdejší výrobce od polovice r. 1929 do března r. 1932 a téměř všichni zbylí továrníci a výrobci zdejší, až asi na čtyři, přišli o velikou část, jiní o veškeré své jmění. Jejich ztráty odhadnouti lze na miliony Kč. Tím se město zdejší ochudilo nanovo. Jmenovitě krutě byli postiženi menší výrobci, kteří se ze ztrát sotva vzpamatují.

Příčinou toho úpadku jsou dílem všeobecně neutěšené poměry světové s celní a devisovou ochranou států zahraničních, dílem úžasné pokroky výroby strojové (Baťa, racionalisace) a tím neobyčejné snížení cen obuvi. Ruční výroba a malí podnikatelé nemohou se za poměrů nynějších udržeti. Vláda hledí sice vojenskými dodávkami vypomáhati v nezaměstnanosti, ale to daleko nestačí. Úbytek výroby cítí na daních i pokladny státní.

Slavné kdysi skutečské obuvnictví je na pokraji zániku. Škodou z toho mají nejen podnikatelé a dělníci, nýbrž i obec, okres, země a stát.

V. Jetmar.

V továrně »Carbond« v Brandýse n. Orli. používá se vedle »elektrokorundů« i »silicium-karbidu«, tvrdého skoro jako démant.

Pod ohromným tlakem vyráběné kotouče pálí se v ostrém ohni při bílém žáru (1.500°C) v moderních pecích. Velmi pečlivě vypravené kotouče se potom zkoušejí na počet obrátek.

Elektrokorundové a silicium-karbidové výrobky v Brandýse vyráběné jsou různého druhu: kotouče pro obrábění kovů a broušení pil, kameny pro broušení nástrojů a jich obtahování, kameny pro kamnáře z čistého silicium karbidu, pilníky všeho druhu, nejrůznější brousky. Zboží, dosud dovážené z ciziny, vyrábí se dnes v bezvadné jakosti v továrně »Carbond« v Brandýse nad Orlicí.

12. Průmysl kamenický.

a) Kamenné lomy na Skutečsku.

Lomy žulové.¹⁾

»... rci, ať kamení toto chlebové jsou.«
Mat. 3, 4.

Vydeme-li si ze Skutče k západu k lesnatému návrší »Horkám«, kdysi místu osídlení občanů skutečských, kynou nám zdaleka vstříc budovy strojovny firmy »Litické žulové lomy«²⁾ s dýmajícím vysokým úzkým komínem plechovým. Odkud po dlouhá staletí rozléhal se šumot vonných hvozdů a zazníval ptačí zpěv, odtud doléhá k našemu sluchu tlukot kladiv a rachot drtičů kamene. Dělníci hemží se tu jako mravenci v pilné práci po celé ploše rozlehlého návrší.

Ohlásíme se u správce lomů, který nás ochotně po nich provede a podá vysvětlení.

Budovy. Vejdeme nejdříve do rozlehlé *strojovny* s parním strojem výkonnosti 120 ks, pohánějším 7 elektrických motorů, s generátorem o 50 KW a kompresorem na stlačování vzduchu pro strojní navrtávání žulové skály.

Vedle strojovny jest *dílna* truhlářská a zámečnická na opravu různého náčiní a strojů. S jiné strany přiléhají ke strojovně *kancláře* pro správce lomů a účetního, pak *útulek* pro dělníky a rozsáhlé *zařízení na drcení kamene*. Naproti strojovně ke straně severní nalézají se *kovárny* na ostření nástrojů (krumpáčů, špičáků, klínů, vrtáků a p.), *byty* pro dílovedoucího a strojmistra, *kůlny* pro náčiní a j. potřeby; opodál k západu nalézá se *kůlna* s 10 *štípacími stroji*.

Zařízení sociální. Prostorný *dělnický útulek*, potřebný zvláště pro dobu zimní, má vhodné zařízení se stoly, lavicemi,

¹⁾ Tuto práci po stránce technické přehlédl spr. lomů p. Fr. Kalaš.

²⁾ Majitelkou lomů je město Skuteč.

umyvárnou a kamny, aby se mohli dělníci ohřátí, nebo na prkenném loži (pryčně) si odpočinouti. Poněvadž dělníci dojíždějí do práce z blízkých i několik hodin vzdálených osad, mají zde také *úschovnu kol*. Důležitou částí tohoto útulku je *příruční lékárnička* se zásobou obvazů a nejnnutnějších léků pro první pomoc při nepředvídaných úrazech, jaké mohou dělníka v lomech postihnouti.

Však již pospícháme, abychom si prohlédli práci v lomech.

Lom p. Fr. Zacha v Prosetině.

Postup práce v lomech. Žula tvoří v okolí Skutče pahrbky (hrobky); hornina vyčnívá tu často v kulovitě navětrávaných balvanech a může se hned zpracovati, nebo jest pokryta vrstvou hlíny nebo jílovitého nánosů v mocnosti 1—3 m. V tom případě nutno učiniti *odkrývku skály*, při čemž nepotřebný materiál se odváží na železných příklopných vozících po úzkokolejně polní dráze na haldy.

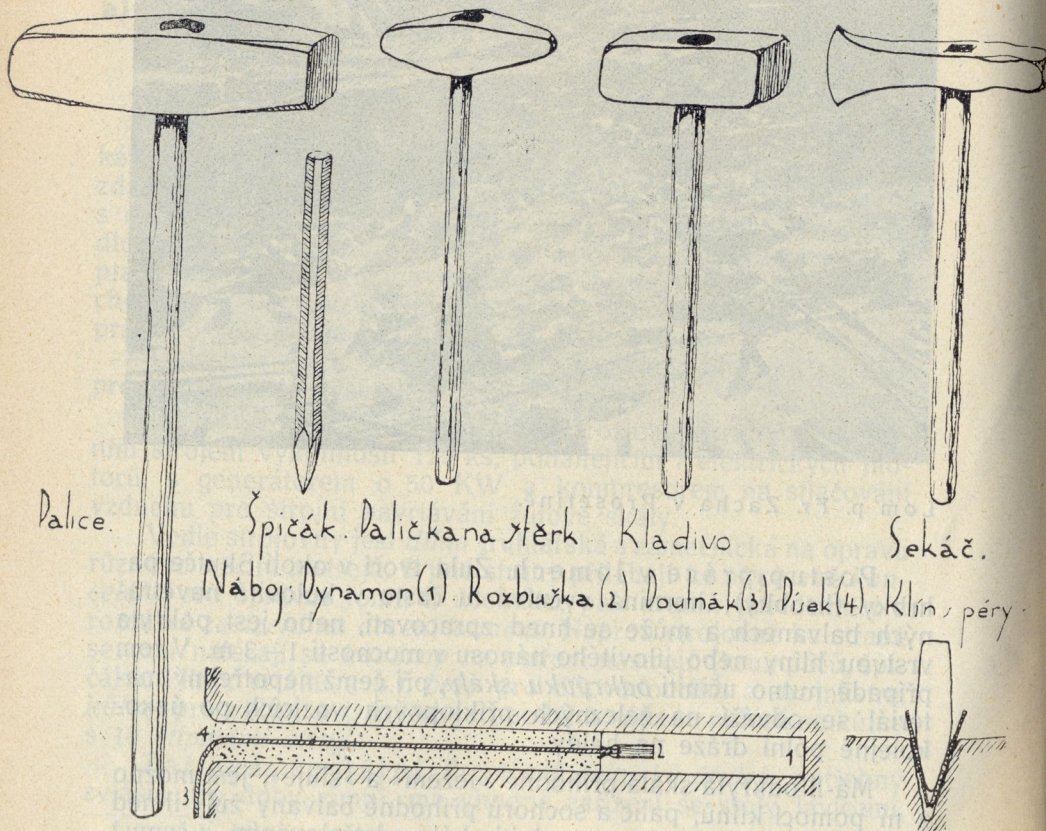
Má-li odkrytá skála příhodné »ležení« a »sluje«, jest možno z ní pomocí klínů, palic a sochorů příhodné balvany žuly ihned oddělovati. Jinak je nutno uvolniti skálu odstřelováním, k čemuž se musí dříve buď ve směru svislém neb vodorovném *navrtati*.

Díry pro náboje vrtají se buď ručně vrtacím nebozezem nebo strojově pneumatickým vrtacím kladivem do hloubky 0'6—4 m.

Při *ručním vrtání* tlukou dva dělníci železnými palicemi na dlouhou ocelovou tyč (nebozez), zahrocenou 30—40 mm širokým ostřím (břitem); třetí dělník při tom nebozezem oběma rukama otáčí. Do vznikající díry nalévá se po částech voda, aby vrtem oddrobený prach utvořil kaši, jež se z otvoru odstraňuje hůlkou (výškrabkou) na konci roztrépanou, na niž se kašová měl obalí a vytáhne. Před střílením se otvor hadrem vytře. Vrtání jedné díry trvá 2—3 hodiny.

Při *strojním vrtání* užívá se rychlovrtacích kladiv, poháněných stlačeným vzduchem, jež se přivádí železnými rourami

Kamenické náčiní.

$\frac{1}{6}$ skutečné velikosti.

z kompresoru ve strojovně. Strojní vrtací kladivo, obsluhované jedním dělníkem, vyvrtá stejnou čtyřmetrovou díru za $1\frac{1}{2}$ hod. Tyto strojní nebozezy jsou duté a prach vyfukují samočinně tlakem vzduchu.

Po odchodu dělníků z práce v poledne a navečer nebo před ní skály se *odstřelují*. Černým *střelným prachem*³⁾ střílí se při uvolňování skály celistvé a *dynamonem*⁴⁾ při uvolňování skály slujovitě, rozpukané. Do vyvrtané díry vsune »střelec«

V žulovém lomu v Prosetině.

t. zv. »nálož« (patronu), obsahující třaskavinu (střelný prach neb dynamon), které buď nasype do vývrtu nebo zasune v náložkách balených v papíře. Do nálože vsune se t. zv. »rozbuška« (kapsle,^{*}) v níž jest opět zasunut »doutník« (zápalná šňůra). Nálož takto upravená vyplňuje asi $\frac{1}{3}$ hloubky vývrtu,

³⁾ Ten obsahuje, jak známo, síru, dřevěné uhlí a ledek draselný (salnytr).

⁴⁾ Dynamon, třaskovina příbuzná dynamitu, ale bezpečnější, obsahuje vedle nitroglycerinu a dinitronaftalinu ještě ceresin a část kolodiové bavlny, za okysličovadlo ledek amonný.

^{*}) Rozbuška je velmi nebezpečná a vybuchuje při neopatrném zacházení.

ostatní $\frac{2}{3}$ vyplní se ucpávkou, obyčejně pískem i suchou hlinou a to pomocí dřevěné hůlky (nabíječky), při čemž se dbá toho, aby zápalná šňůra nebyla nějakým způsobem (mokrem) poškozena; část, asi $\frac{1}{2}$ m, musí nad vývrt přechýliti, aby po zapálení sirkou střelec získal čas k ukrytí se, nežli šňůra k náloži dohoří a způsobí výbuch. Odstřelením uvolní se z tvrdé skály velké balvany, při čemž úlomky vylétají do vzduchu na značnou vzdálenost, mnohdy 300—400 m. Proto se před střelením a po něm dává znamení trubkou (signál »ho—ří«), aby se každý vzdálil a ukryl. Také elektrickým vedením se náboje vystřelují, vždy několik najednou.

Uvolněné balvany na skále visící shodí se pomocí železných sochorů dolů a nastane jich *rozlamování* ocelovými klíny a palicemi na menší kvádry. Ty odváží se ke štipačkám anebo se na místě rozlamují ručně na t. zv. »plátky« o síle dvou kostek $18\frac{1}{2}$ až 37 cm. Děje se to tímto způsobem: Kameník (kostkař) pomocí ručního sekáčku, na nějž tluče kladivem, naseká středem takového kvádříku čáru po celé délce, pak asi uprostřed této čáry vydlabe ocelovým špičákem důlek, do něhož vloží ocelový klín, opřený o dva kousky ocelových plíšků (t. zv. péra), a udeří palicí na klín. Ten vyvodí po úderu na obě strany silný tlak, jímž kámen vzhledem ke své známé, poměrně snadné štipatelnosti puká a rozlomí se ve směru dříve již sekáčkem nasekané čáry. V případě, že k rozlomení určený kvádřík jest plochý, stačí, když naseká sekáčkem na jedné straně čáru, kvádřík obrátí a úderem zaobleného konce těžké palice⁵⁾ do jeho středu tento rovněž ve směru nasekané čáry rozštípne. Plátek se tak dělí na hranoly a ty dále v jednotlivé kostky. Takový žulový plátek vydá 8—16 kostek dle velikosti.

Při *strojovém štipání* štipačkou zadrží dělník žulový kvádřík nebo plátek na ostří »nože«⁶⁾ a po stisknutí páky nohou zvedne se elektrickým pohonem hnané těžké beranidlo, zakončené kladivem, a dopadne mocným úderem na žulu, jež se poltí jako špalík dřeva na přesnou míru kostky, na př. 8×10 neb 10×12 cm. Nahodilé nerovnosti odsekne dělník kladivem. Ručně zhotoví dovedný dělník denně při osmihodinové práci 200—300 kostek, kdežto štipačkou vyrobí jich při dostatku vhodného kamene až 1000 za touž dobu.

Z menších pravidelných kusů kamene, nehodících se na kostky, zhotovují se ručně neb štipačkami malé kostky na dláždění chodníků rozměru $5/5$ cm, zvané »mosaika«.

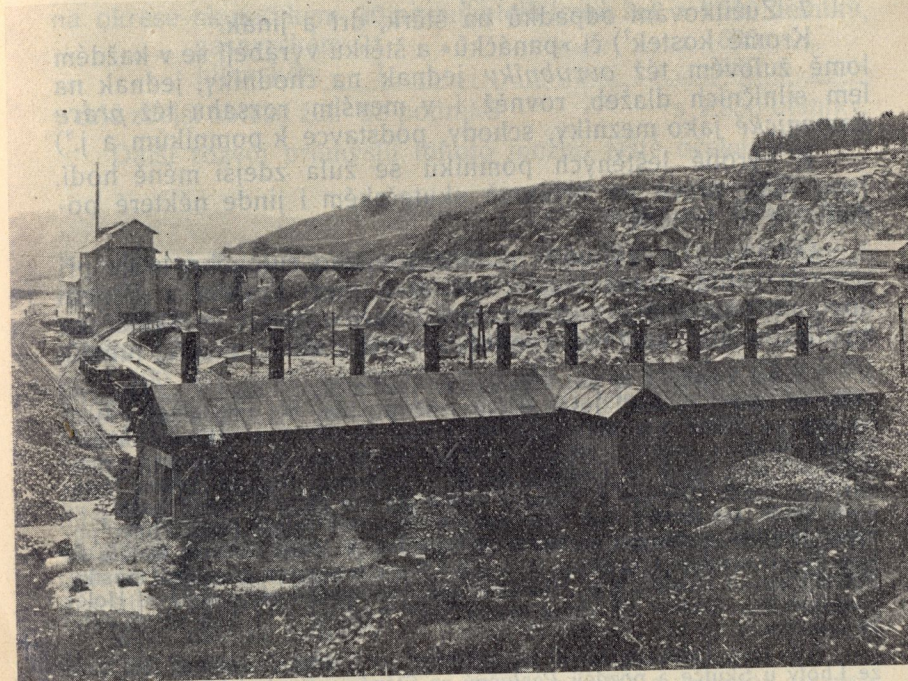
Odpadový kámen nepravidelných kusů, jehož nelze použití na výrobu kostek, zpracuje se na *šterk* buď ručně nebo drtičem.

⁵⁾ Druhý plochý konec palice slouží k tlučení na nebozez nebo klín.

⁶⁾ Podobá se trojbokému hranolu.

Ručně zhotovuje se šterk roztloukáním těchto kamenů malou ocelovou paličkou na kousky žádaných rozměrů $3/4$ neb $5/6$ cm pro šterkování silnic, anebo rozměrů větších $7/8$ cm pro podklad kolejí železničních.

Drtiče kamene obsahují litinovou »nádrž« (tlamu), v níž se pohybují se strany dvě ocelové žlábkované desky zv. »čelisti«, které silou parního neb elektrického stroje jsou k sobě přiráženy jako čelisti při kousání.

Žulové podniky.

Kámen určený k rozdrčení naloží se v lomu do železných vozíků a dopravuje po kolejích polní úzkokolejné dráhy k drtiči, kdež se překlopí přímo do nádrže; tu jej čelisti rozdrtí na šterk různé velikosti. Ten padá pak do *třídícího bubnu*, t. j. válce opatřeného otvory o různé velikosti. Otáčením jeho prosívá se týž do podstavených žlabů a padá přímo do železničních vagonů, stojících v záloze u budovy drtiče. Za 1 hodinu vyrobí drtič asi 8 m^3 šterku, kterým naplní se více než jeden vagon.

Větší nepravidelné kusy žuly vyváží se jako t. zv. »labák« na stavbu hrází při regulaci řek. Drobné *moučky* a *drť*, při

popsané výrobě šterku vznikající, používá se na maltu pro omítky fasád, na výrobu betonu a pod.

Je tudíž *postup práce* při výrobě dlažebních kostek následující:

1. Odkrývka skály.
2. Vrtání děr pro náboje.
3. Odstřelování skály prachem a dynamonem.
4. Rozlamování uvolněných balvanů.
5. Další dělení kvádrů na plátky.
6. Štípání plátků na kostky.
7. Zužitkování odpadků na šterk, drť a jinak.

Kromě kostek⁷⁾ či »panáčků« a šterku vyrábějí se v každém lomě žulovém též *ovrubníky* jednak na chodníky, jednak na lem silničních dlažeb, rovněž i v menším rozsahu též *práce kamenické* jako mezníky, schody, podstavce k pomníkům a j.⁸⁾

K výrobě leštěných pomníků se žula zdejší méně hodí. Jsou však přece na hřbitově skutečském i jinde některé pomníky z ní leštěné.⁹⁾

Odbytiště. Výhodná poloha zdejšího žulového kraje při severozápadní dráze téměř uprostřed mezi Prahou a Brnem dovoluje poměrně lacino vyvážeti žulové výrobky ze Skutečka na dlažbu ulic, náměstí, chodníků, stavbu silnic, mostů, tunelů,

⁷⁾ První kostky a to pro Vídeň (t. zv. »sedmičky«, široké 7" — 18 $\frac{1}{2}$ " cm) počal ve Skutči vyráběti Josef Hainz, jenž předtím byl zaměstnán v Maltahausenu u Vídně a r. 1891 najal od města Skutče lom v lese Horkách, zvaný »Mršník«, nejdříve sám, později se společníkem ing. Čihákem, s nímž nedlouho nato spojil se Čermák, ale již bez Hainze. Nejlepší dělníci Hainzovi byli bratři Drncové a Nejedlý. Podle Hainze začal vyráběti kostky ve svém lomě pod školou (byl tam lesík) v Prosetíně rolník Frant. Holec pomocí dělníků vyučených u Hainze v Horkách. V lomě Holcově lámala se žula již při stavbě sz. dráhy r. 1868—70 a to na desky pro železniční mostky. Později koupil Holec i t. zv. Horákův lom. Vyrobené kostky dodával Holec podnikatelům dlažeb do Vídně (na př. Lud. Beckovi a j.), kus po 27 nebo 28 krejcarích.

⁸⁾ V lese Horkách konal první práce toho druhu kameník Jan Bafa ze Lhoty u Skutče a později *Poslušný* ze Štěpánova, od nichž se tomu přiučil Fr. Holec, který, ač nikde v učení nebyl, získal výuční list od Josefa Sedláčka, kameníka v Babáčích. Leštěné pomníky vyráběl po Bafovi kolem r. 1890 *Pondělíček* a kolem r. 1896 Karel *Bolí*, oba ze Skutče.

⁹⁾ Zvláště pěknou prací toho druhu jsou před hlavním chrámem na náměstí v Chrudimí dva veliké leštěné oblé sloupy, pracované Bafovi, ze zdejších městských lomů.

Jan Bafa pracoval jako dělník u Cingroše v Plzni; zde naučil se též kameny leštit. Tam setkal se s Jos. Vosmekem, důmyslným synem puškaře ze Skutče. Krajané se sprátelili a mladý puškař hotovil i brousil Bafovi nástroje. Pak se oba usadili ve Skutči. Bafa spojil se s Holcem a vyráběli v Prosetíně hlazené pomníky; Vosmek ryl a zlatil na nich nápisy.

U Holců vyhořela kůlna; pomníky popraskaly. Holec zchudl, rozešel se s Bafovi a začal později vyráběti kostky. Bafa pracoval pak sám ve Skutči v čp. 322, načež odstěhoval se do Ameriky.

Tito dva mužové s Hainzem zasluhují, abychom se tu o nich zmínili jako o průkopnících žulového průmyslu.

domů, veřejných budov, na úpravu břehů, řek i potoků do všech měst i okresů v zemích historických a částečně též na Slovensko. Velký odbyt je zvláště do Prahy, kde chodíme většinou po skutečské dlažbě. Před světovou válkou bylo nejvíce zásilek žulových kostek, jak již bylo uvedeno, do Vídně; po válce vyvážely se též do Polska, Německa a Jugoslaviie.

Výroba i odbyt žulových kostek stále stoupá, rovněž i počet podnikatelův. Bylo-li před válkou na Skutečsku pět žulových lomů s několika desítkami dělníků, na Nasavrcku tři a Hlinecku dva lomy, jest r. 1931:

na okrese skutečském	30 podnikatelů	lomů žul.	a	1.800	dělníků,
" " nasavrckém	21	" " " "	"	630	"
" " hlineckém	7	" " " "	"	420	"

v celé zdejší oblasti žul. 58 podniků s 2.850 dělníky.

Další rozvoj průmyslu tohoto možno ještě očekávati.

Jiné lomy na Skutečsku.

Kromě žulových nalézají se na Skutečsku ještě výborné lomy *opukové, dioritové, amfibolové a rohovcové*.

Nejstarší z nich vůbec jsou opukové lomy na Příbylově, předměstí 2 km vzdáleném sz. od Skutče. Tam se již více než před 100 lety usadili kameníci a lámali »bílý kámen« na stavbu domů a hotovili velké dláčky, neboť při tehdejších častých požárech ve městě zapovídal magistrát stavěti jako dříve ze dřeva. Lomy příbylovské (Fr. Hrouzka, Václava a Antonína Novotného, Jana a Františka Modráčka), vyrábějící do nedávna v hojně míře domovní schody a dláčky i žlaby do širokého kraje východních Čech, dnes upotřebením žuly a betonu zanikly téměř úplně. Pouze dva podnikatelé, Ant. Novotný a Frant. Modráček, pracují s několika málo dělníky.

Zato ostatní horniny — diorit, amfibolit, rohovec a rula — daly se v novější době upotřebiti na výrobu šterku a drti.

Šterkovny. S rozvojem stavby nových a úpravou starých silnic zvláště v době po zřízení samosprávných okresů r. 1866 ukázala se potřeba tvrdého kamene na štět a dobrý šterk, jmenovitě od r. 1910 při stavbě a úpravě silnic válcovaných na Vysokomýtsku i Skutečsku. Tyto okresy oba záhy předčily jiné úpravou silnic tím, že měly nablízku tvrdý materiál, neboť dosavadní opukový šterk v novější době nijak nevyhovoval.

S počátku používalo tu k výrobě šterku laciného »černého« kamene z valounů a říčního náplavu, a když ten nestačil, roztloukány porůznu ležící bludné balvany a vršky (hrobky) v polích, nebo konečně po otevření lomů žulových vyráběn a hojně vyvážen odtud šterk žulový. Dnes nabyt vrchu při výrobě šterku na silnice a pro dráhy »černý« kámen zdejší, jemuž lid někdy

nesprávně říká »čedič«. Jsou to však dílem rohovce, droby, amfibolity neb jiné horniny.

Takových větších lomů šterkových jest ve zdejší kraji t. č. devět, a to rohovcové

- 3 těsně při j. části města na »Humperkách«,
- 1 okresu skutečského za hřbitovem ke Zbožnovu,
- 1 v Dolích pod obcí Lhotou,
- 1 okresu vysokomýtského v Roudné u Nov. Hradu,
- 1 amfibolitový okr. skutečského na Pánově kopci u Proseče,
- 1 rulovité žuly za Rychnovem u Krouny a
- 1 dioritový na »Zvěřinově« hrobce jz. od Skutče.

Tyto šterkovny, opatřené moderními drtiči kamene, dávají zaměstnání též asi jednomu stu dělníků.

Doprava a množství kamene.

Zpracovaný kámen dopravuje se na místo spotřeby ponejvíce drahou, částečně auty a něco málo povozy. Hlavními nakladaři pro skutečský a velkou část nasavrckého okresu je železniční stanice Skuteč a Skuteč m. Část lomařů okresu nasavrckého nakládá ve Vrbatově Kostelci a opět jiná část v Chrasti; lomaři okresu hlineckého dopravují kámen na stanici do Hlinska.

O množství dopravovaného kamene, af žuly neb jiného, učiníme si představu z výkazů oněch železničních stanic.¹⁰⁾ Z obou železn. stanic ve Skutči (bez ohledu na Hlinsko, Vrb. Kostelec a Chrast) vyvezlo se

r. 1929 přes 14.000 vagonů,

„ 1930 „ 15.000 „

žulových kostek, šterku a j. kamene, čili průměrně 2—5 vlaků denně, a jen tyto dvě stanice skutečské mají z průmyslu kamenického přes 6.000.000 Kč ročního příjmu.

Pokud se pak týče samotných žulových kostek, vyrobilo se jich v celé zdejší žulové oblasti (na Skutečsku, Nasavrcku a Hlinecku) za rok 1930 stejné množství jako veškeré výroby kamene na Skutečsku, totiž 15.000 vagonů¹¹⁾. Toto množství za jediný rok vyrobených dlažebních kostek vystačilo by na vydláždění šestimetrové silniční vozovky v délce asi 115 km, čili v přímé vzdálenosti jako ze Skutče do Prahy.

Skutečské a okolní lomy kamenné poskytují výdělků a chleba téměř třem tisícům dělníků a jsou požehnáním pro celý horský kraj.

V. Jetmar.

¹⁰⁾ Nehledě na množství, jež se odveze auty přímo na místo spotřeby do sousedních okresů.

¹¹⁾ Do jednoho vagonu o 10 tunách vejde se tolik kostek, že stačí přibližně na vydláždění 46 m².

E. Letošníková:

Daň kameníková.

Tisíce roků granitová skála
pokojně v hoře spala.

U paty její pramínek si broukal,
jak nemluvnátko v měkkém matky klínu,
a na temeni v starých sosen stínu
pavouček klidně jemnou pavučinu
na závoj muškám do rakviček soukal.

Každý rok hora nové brala šaty:
z jara květ bílý, zlatý
a v létě rudý hořel v pestrém pasu,
na bocích smaragd jiskřil v lemu sponky
a věky rozestřely mezi stromky
koberce z mechu s vřesovými zvonky.
A nad vším záře slunečního jasu.

Pak přišel člověk — kladivo a dláto.
Chce chleba, či chce zlato?!
Šat ztrhán — v nahé tělo ocel buší
a píseň hladu vrůstá v kovů znění,
ryk strojů v ráz klid rajský v peklo mění —
kámen tu nesmí zůstat na kameni!
»Dej, skálo, chleba! Máš mé tělo, duši!«

Horečným tempem rána k ráně sedá,
kameník sousta hledá —
Leč nitro hory zpívá potměšile:
»Chleba chceš? — Dám ti! Rychle ránu k ráně!
Však brzy v žulu ztvrdnou tvoje dlaně
a jednou krvavé z nich vezmu daně,
až přijde čas! To bude má zas chvíle!«

A přišel čas, kdy skála křikla: »Dosti!«
Ubohé lidské kosti
žulový kolos tiskne v krev a bláto —
kus dál spad' uzlík, je v něm chleba skýva,
a v skále temně hřmí — to hora zpívá —
Nad černou jamou klouček hlavou kývá
a tiše ptá se: »Budeš dat, táto?«

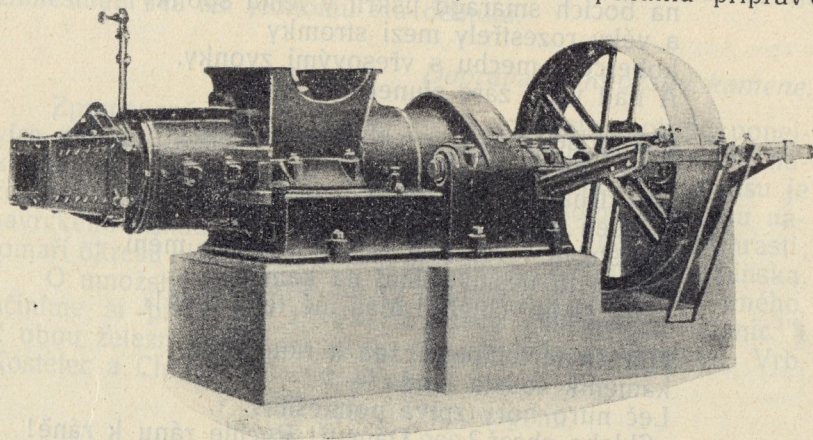
13. Cihlářství.

Ve Vys. Mýtě a v Mostech u Chroustovic jsou rozsáhlé podniky cihlářské, patřící firmě JUC. Jos. Tomášek. Zakladatel firmy, JUC. Josef Tomášek byl rodákem z nedaleké obce Lhůty. Zakoupil si u Vys. Mýta pozemky s bohatými ložisky výborné

cihlářské hlíny a postavil r. 1873 kruhovou pec syst. Hofmann, jednu z prvních v Čechách. Po svízelných začátcích podařilo se mu docílit zboží velmi dobré jakosti, čímž byl jeho úspěch zajištěn. Aby mohl vyhovět hojným poptávkám, postavil r. 1894 druhou a roku 1897 třetí kruhovou pec a přeorganisoval svůj závod z výroby ruční na výrobu strojovou.

Roku 1883 založil cihelnu na ruční výrobu v Mostech u Chroustovic.

Z počátečních skromných poměrů vyrostl podnik ve Vys. Mýtě v krátké době mezi první závody v Čechách a jelikož surovina byla způsobilá k výrobě tenkostěnného zboží, přeměněn poněkud na výrobu krytin. Ačkoliv je hlína bez jakýchkoliv škodlivých přímíšenin, věnuje se od počátku přípravě

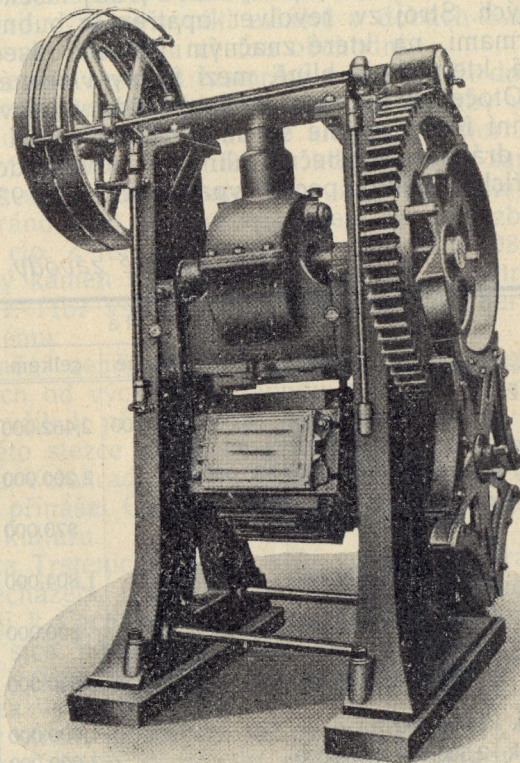
Cihlářský lis šnekový.

její všemožná péče a nešetřeno nákladu na nutné k tomu strojní zařízení. Vyrábějí se tašky obyčejné (strojní), francouzské lisované, tažené drážkové, prejzová krytina a j. Výrobu prejzové krytiny, která nám je dobře známa ze staré Prahy, zavedla firma v zdokonalené formě roku 1902 a byl jí na tuto krytinu udělen patent. Kromě krytin vyrábějí se různé druhy cihel obyčejných a přelisovaných na rezné džívo.

K pohonu strojů slouží parní kotel Cornwall s topením mourem, parní dvouválcový stroj o 140 ks. a elektrický generátor o 75 A. V obou závodech vyrobí se ročně (pracuje se od jara do podzimu) za normálních výrobních a odbytových poměrů na 7,000.000 kusů zboží, z čehož připadá na krytiny as 4,500.000 kusů. K výrobě tohoto množství zpracuje se ročně na 15.000 m³ hlíny. Od založení podniků pokryto bylo jejich krytinami as 8,000.000 m² střech.

Podniky zaměstnávají několik úředníků a zřízců a v plné sezoně na 240 dělníků a dělnic a vyplatí se na mzdách ročně 1,300.000 Kč.

Krytiny, které se také *glasují* v různých barvách, dodávají se nejen do celé republiky, nýbrž také za hranice. Pro zajímavost uvádíme jen některé význačné budovy, kryté taškami této

Revolverový lis na výrobu tašek.

firmy: Policejní ředitelství v Užhorodě, věž »Daliborka« na Hradčanech, paláce ministerstev v Praze, Černínský palác na Hradčanech, vila sl. Dr. Alice Masarykové v Bystrici na Slovensku, státní úřední budova ve Vys. Mýtě a j.

Výroba cihlářského zboží zdá se býti jednoduchá, ve skutečnosti však vyžaduje velké péče. Zdárný výsledek je odvislý především od zpracované suroviny. Obyčejné cihly vyrábějí se buď po starém, všeobecně známém způsobu ručně neb strojem šnekovým. Hlína předem rozmělněná přichází do stroje, který

je vpředu opatřen formou (ústím), kterou hlína prochází, odřezává se na potřebnou míru a pomocí různých dopravních prostředků dopravuje se do sušáren. Na takových šnekových strojích vyrábějí se také tašky obyčejné a drážkové (falcové) tažené. Odřezávání děje se na zvláštních odřezávacích stolcích, se kterých se tašky snímají na sušicí rámečky a s těmito přicházejí do sušáren. Odchylný je způsob výroby tašek francouzských lisovaných. Stroj zv. revolver opatřen je bubnem s pěti sádrovými formami, na které značným tlakem dosedá vrchní forma sádrová, která dodá hlíně, mezi formy vložené, žádanou formu tašky. Otočením bubnu o pětinu přijde vylisovaná taška z dosahu vrchní formy, sejme se na rámeček, odloží na stolek, kde se zbaví drátem přebytečné hlíny, a odveze do sušáren. Suché zboží přichází pak do pecí a vypaluje se žárem 920—980°C.

Větší cihlářské závody v okrese.

Firma	Výrobní kapacita					v sezoně zaměstn. dělníků
	cihel	krytin	trativ.	různé	celkem	
Cihelna u nádraží ve Vys. Mýtě .	2,100.000	350.000	6.000	6.000	2,462.000	75
Spolková cihelna ve Vys. Mýtě .	1,200.000	200.000	800.000		2,200.000	56
Ing. Fr. Ventura, Hrušová . . .	800.000	70.000			870.000	32
Ant. Suchánek, Choceň	1,700.000	100.000	4.000		1,804.000	42
Cihelna velko- statku Choceň .	850.000	40.000			890.000	20
Adolf Břečka, Vraclav	800.000	30.000			830.000	34
Městská cihelna, Brandýs n. Orł.	1,000.000				1,000.000	28
JUC. Jos. Tomášek	2,500.000	4,500.000			7,000.000	240

II.

Trstenická stezka.

Na úsvitu našich dějin měla naše vlast jen několik málo veřejných cest, jež spojovaly již tehdy významná střediska země. Jednou z nejdůležitějších byla cesta vedoucí z Brna ke Svitávce, kolem Jimramova do Poličky a odtud přes Široký Důl, kolem Růžového paloučku přes pole Hrutovská, kde byla tržnice, k zemské bráně u Hrušové a dále přes Džbánov a Knířov k hradu Vraclavi, odtud pak přes Stradouň a Poděčel k Chrudimi a dále ku Praze. Tuto cestu pojmenoval spisovatel Herme-

se koncem srpna velmi okázale po několik dní. — Má-li pravdu staré pořekadlo, že »soudný den bude, až všichni jelenští doma se sejdou«, můžeme připojit, že to bude nejspíše v čas jelenského posvícení.

E. Letošníková:

Bejvávalo.

Ze života skutečských „hausírníků“.

»Tak japak, tetičko, dem na „tandlmark“?« — »I tof že pudem! Šak mě už doma všechno pálí!« — »Tak teda! Schystejte si peníze a hned po posvícení vyrazíme. A nezapomeňte zas doma „hausírpas“!« — »No — šak!« — To už bylo jen tak v zubech přeskřipnuto — nerada slyší tetička tuhle připomínku. A je docela zbytečná. Jakoby sama dost nedbala! Do nejdelší smrti nechce už zažít takového potahování s ouřady jako tenkrát.

Tak se umlouvaly skutečné „hausírnice“ na obchodní pouť světem, která začínala „tandlmarkem“ v Brně.^{*)} Bylo po žních, hlavní úroda byla doma a ta podzimní uklidí se už bez nich. A takové krásné dny! To se to nějak pošlape! Snad se poštěstí, že některý forman pojedje v tu stranu. A když ne, žádné zle! Nevykonaly tu cestu jen jednou. Když je člověk zdravý, o ten krok mu nejde! Vzaly loktuše a nůše, peníze v koženém kapsáři ovázaly šátkem a ukryly „na těle“ pod oděvem, aby stále o nich věděly, rozloučily se s rodinou a šly za živobytím.

A tak ve dvou, ve třech i v celých hloučcích, muži i ženy putovali od Skutče svrateckými pohraničními lesy k Brnu, kde na výročním trhu (tandlmarku) nakupovali „ve velkém“, aby „v malém“ prodávali. Chodili s napěchovanými nůsemi a ranci „hausírkou“ po Moravě i po východních Čechách. Jako Slováci, kteří nám dnes přicházejí nabídnouti bílé i pestré umění podkarpatských a podtatranských vyšivaček, tak skuteční dům od domu roznášeli a nabízeli šátky, plátna, kanafasy. Dělili se dle toho na šátkáře a loketníky. Kraječky, vložky, pentličky a podobný „kramářský brak“ naši nevedli. Jen samé „čisté zboží“.

A nadřeli se s těmi ranci a strachu poměli jen což. Nebylo tenkrát v našich lesích a zvláště na hranicích českomoravských a dál na Moravě, kde bývaly hvozdy hluboké a tmavé, bezpečno. Potulovaly se tam lupičské bandy, které žily z peněz a zboží drobných obchodníků. Stalo se nejednou, že přepadli banditi klidně hovořící „tetičky“, rance i peníze jim sebrali a ony, chuděry vyděšené, ještě jim je samy vydaly a byly rády, vyvázly-li holým životem. Neubránily by se a ještě by je lupiči ztloukli. Na muže si banda tolik netroufala! Bývali

^{*)} Chodilo se pěšky na výroční trhy do Brna nebo do Olomouce na zimní, kolem velikonoce na jarní nákupy.

ozbrojeni a dovedli se bránit. Proto byly ženy rády, šel-li s nimi nebo přidal-li se cestou „kavalír“. Ale ani to nebylo vždycky zárukou bezpečnosti. O tom může nás přesvědčiti následující příběh:

Dvě hausírnice šly s malými ranečky — sbalenými plachetkami (v nich kus bochníku a několik 'homolek) a s penězi dobře ukrytými svrateckým lesem. Bylo ještě šero. Cestu k Brnu znaly i v noci, vykonaly ji tak spolu již mnohokrát a dosud se jim nic zvláštního nepříhodilo. Povídkám o lupičích skoro ani nevěřily. Tady byly také ještě jakoby doma, tedy žádné strachy! Pravda, v moravských lesích budou hovořit potichu a jen samé nevinné řečičky, aby to vypadalo, jako když jdou do sousední vesnice na táčky. Teď si přece ještě mohou povídati o svých kšeftech, člověk toho má beztak plnou hlavu. A tak si vypravují, jak se posledním jejich obchodem dařilo, co peněz která přinesla domů a kolik si nese na „tandlmark“, co všechno nakoupí, ba byly vzájemně tak důvěřivé, že si i pověděly, jak a kde má která peníze schovány. A tu vystoupí s pěšinky v houštině ukrytý slušně ustrojený pán, pěkně pozdraví a povídá: »Jak jsem vyrozuměl, paní, vy jdete nakupovat a máte u sebe peníze. Není dobře tak nahlas o tom po lese vykřikovat! Nevíte, že se tu již přes týden potloukají lupiči, kteří byli s moravské strany vyplašeni? Mohli by vás tak dobře slyšet jako já.« V milých tetičkách hrklo jako v hodinách. Až je var oblil. — »Pro Krista, snad ne!« — »No, nebojte se«, povídá chla- cholivě panáček, »já mám v tu stranu cestu a přes les vás vyvedu.« — To se jim ulevilo! Vida, jsou přec jen dobří lidé na světě! A vděčností se rozplývaly a svatosvatě si umiňovaly, že co živý cestou o obchodech nepromluví, a kdyby to bylo „za humny“. A jdou. Chvilku se hovoří, pak hovor vážne, pán pobroukává nějakou melodií, potom začne pískat do kroku. Vysoké tóny nějak nápadně dlouho drží a chvilkami se zdá, že píská dvojmo. Ale už prosvítá mezi stromy, už budou z lesa venku. Najednou se galantní průvodce zastaví a povídá do houštiny: »Tak pojd', Václav! Ty panímaminky mají každá sto zlatých a děláš jim to starosti.« — A než se vyjevené paní- maminky vzpamatovaly, vraceli jim elegáni s úsměvem prázdné kapsáře: »Tak máte blízko domů, že vzkazujeme pěkně pozdra- vovat!« — a s graciélní poklonou zmizeli v lese. — Hausírnice ani nemukly, jen vyjeveně hleděly do pohybuujících se haluzí. Pak se ty dva široce rozevřené páry očí obrátily proti sobě, hluboce pokleslé brady se maloučko nadzvedly a z hrdel se proškřabovaly první vzlyky. Volání by nepomohlo, nikdo tak brzy ráno v lese ani na poli není — a tak si milé tetičky sedly mezi muchomůrky, svorně si „pobrečely“ a že se za svoji ne- prozřetelnost hanbily, brouzdaly se k domovu pomaloučku, aby ta zpáteční cesta hodně dlouho trvala. Teď už je nikdo neokrade.

Jak byly doma přivítány, do toho nám už nic není. Ani jsem se ostatně na to nezeptala.

Kdyby byla jen takováto „dobrodružství“, ještě by se to uneslo, ale někdy i o život šlo. A nebylo to ani mezi loupež- níky! Tak jindy zase taková dvojice obchodnic šťastně nakou- pila a prodávání bylo v plném proudu. U dobrých lidí se pře- spalo a druhý den se šlo vesele dále. Z ranců ubývalo, v kap- sářích přibývalo. Bylo už hodně pozdě večer, když šátkářky dorazily nedaleko moravských hranic do jednoho statku. Pěkně poprosily a dostaly nocleh. Hospodář zdál se jim jaksi nesvůj, ten pohled takový posupný — ale to bývá. Jsou starosti i u bohatých a člověk se nemůže stále jen smát.

Noclehářky odložily v komoře rance, peníze daly pod hlavu a byly v prvním spánku, když vtom vrazí do komory hospo- dyně a lomcuje jimi: »Proboha vás prosím, ženské, utečte! Můj se snad pominul! Jsme na tom špatně, doma není ani grejcaru — on vás chce zabít! Hledá něco na dvoře, snad se- kyru — proboha, vyskočte oknem, já vám ty rance hodím — jen honem — honem — ať nejsme všichni nešťastní — co jen ten náš člověk myslí —«. Ale to už lamentovala do prázdna — šátkářky a jejich rance už byly v nedohlednu. Jak dlouho vy- strašené ženy utíkaly, nevěděly. Bez dechu vpadly do prvního stavení vedlejší vesnice a vyděšeně prosily: »Panímámo, pro Krista pána, schovejte nás! Byly jsme tam a tam a hospodář nás chce zabít a okrást!« — »Ježíšmarjá, ženské, nekřičte — schovám vás, tady vás hledat nebude, jen, prosím vás, nic ne- říkejte — to je — to je tam — má dcera!«

A co, budu teď vyprávěti, vypadá jako humoristická bá- chorka, ale ručím za to, že vy, kteří se budete při čtení usmí- vat, za nic nechtěli byste být v kůži „hrdinů“, kteří tu věc tenkrát prodělali. Stalo se to na Moravě. Tam na cestě mezi Blanskem a Černou Horou (dnes je to jedna z nejživějších a nejznámějších cest pro turisty k Macoše a Sloupským jeskyním směřující) stávala tenkrát uprostřed lesů světem téměř zapo- menutá krčma. Kdo se tam ve dne zastavil, odnášel si dojem spořádané, čisté hospůdky a poctivých majitelů. Bylo až s po- divem, jak se ti lidé v tom zapadlém koutě užívali. Jistě mnohdy po dráhný čas tam živá noha nevkočila.

Přepadla v těch místech jednou skutečské hausírníky, byli to tentokrát i muži, noc — a že kolem srdcí nebylo jim právě dobře, s blahým uspokojením uvítali osvětlená okénka krčmy a bez váhání vkročili. — Ale! — Rázem pochopili záhadu exi- stence »poctivých« krčmářů a věru že i bez toho poznání by se jim bývalo dobře žilo, dál! To bylo divadlo! Tam se pařilo, va- řilo, peklo, smažilo, škvařilo, jedlo, pilo, rámusilo — zkrátka — vskočili rovnýma nohama v doupe banditů. A jejich údiv ne- měl pranic společného s údivem sv. Zity, neboť z oblaků páry

a dýmu nekývaly na ně buclaté tvářičky nebeských občanů, ale zašklebily se osmahlé obličejy zbojníků, kteří z jejich úleku měli takovou švandu, že slzy jako hrachy vozily se jim po bradách roštím zarostlých. S nevázaným řehotem byli pozdní návštěvníci vtaženi do kruhu hodujících, panský pohoštění a potom ohleduplně zbaveni všech »přítěžujících okolností« v podobě šátků, kanafasů a zlatáků. Potom je páni hostitelé milostivě propustili s laskavým upozorněním, že jestli někde »ceknu« o tom, co tu viděli a slyšeli, bude s nimi naloženo jako s nevinnými růžovými zvířátky, jichž nezpracované dosud čtvrti visely po stěnách útulné hospůdky.

To už svítalo, už se uklízelo a drhlo a až se nad moravskými lesy vyhoupne nebeská lucerna, ozlatí její první paprsky už zas jen tichou, spořádanou a mírumilovnou krčmíčku.

Podávám tyto historky (je jich mnoho jim podobných) tak, jak je tradice zachovala v rodinách místních trhovců. Jen jménem neuvádím. Úmyslně. Nejsou také při tom všem tím nejdůležitějším. Chci jen v hrubých rysech nakreslit obrázek způsobu života bývalých skutečských »hausírníků«, šátkařů a loketníků. Je zřejmo, že jejich potloukání se světem za někdejších poměrů nebylo právě záviděníhodným zaměstnáním, ale »neslo to« — a tenkrát nebyli lidé tuze choulostiví a nároční, pokud se pohodlí týče.

V mnohé takové rodině byl jeden z několika synů na studiích a ten býval pýchou rodiny. (Nejeden z nich stal se i pýchou města!) Pro ty nejvíce se maminky obětovaly a po celé dlouhé měsíce se světem plahočily, aby o svátcích nebo o prázdninách, kdy bude syn-študent doma, mohly mu dopřát »lepšího sousta«. Na zpáteční cestě k domovu sháněly, co se dalo: uzené maso, máslo, tvaroh, vejce a j. To všecko pak i s penězi obezřetně do nenápadného hadru zabalenými kladli do nůše a zarovnaly šíškami a roštím a tak se vlekly nohy do hadrů zabalené a hlavy zachumlané do starých vlnáků, aby dělali dojem chudých babek, které z lesů topení nosí. Doma bylo ovšem jinak! V některých rodinách se jmění hromadilo pro bohaté nevěsty a hledané ženichy, za které se rády provdávaly i dcerky z t. zv. panských domů. Ty ovšem už nechodily »hausírkou« jako jejich tchyně, ale dovedly zato panský žít a zlatáky, které rodiče jejich mužů po šestáčkách ve světě pro svoje děti nashromáždili, uměly bez lítosti a s úsměvem po desítkách i stovkách rozhodit. A tak dnes potomci takové bohaté tehdejší rodiny mohou si pohrávat už jen v duchu se zlatem, o němž jim babičky a prababičky vypravují.

Hausírnictví počalo pomaloučku upadat i časem — až na nepatrné zbytky — zaniklo docela. Nastaly jiné doby. Lidé počínali oceňovat krásy pohodlnějšího života a naši obchodníci věnovali stále větší a větší pozornost výročním trhům. Ne-

chodili již za kupci, kupec musí si přijít k nim! A tak se stali z někdejších »hausírníků« nynější »jarmarečníci«.

Živnosti a řemesla v okrese.

Počet živnostníků a řemeslníků v obcích:

a) Vysokomýtsko:

Běstovice 8, Bor u Chroust. 5, Bošín 3, Brandýs n. Orl. 103, Brteč 1, Bučina 15, Dobříkov 11, Domoradice 6, Doubravice 15, Dvořišsko 3, Džbánov 11, Hemže 2, Hradý Nové 41, Hrušová 16, Choceň 254, Chotěšiny 3, Chroustovice 60, Janovičky 3, Jaroslav 16, Javorník 14, Jelení Dolní 15, Jelení Horní 117, Jenišovice 11, Jiří Sv. 5, Kosořín 2, Leština 23, Lhota Mokrá 2, Lhota Chroust. 5, Lhota Zářecká 1, Lhůta 9, Libecina 21, Loučky 2, Lozice 6, Luže 122, Mentour 5, Městec 8, Mostek 5, Mravín 2, Mýto Vys. 642, Nasavrky 3, Němčí 1, Nořín 3, Opočno 4, Ostrov 11, Oucmanice 3, Pěšice 1, Plchovice 2, Plchůvky 6, Poděčely 2, Podhořany 2, Popovec 3, Pustina 13, Radhošť 7, Řepníky 16, Rzy 1, Sedlec 9, Sedlišťka 2, Skořenice 13, Slatina 3, Srbc 7, Sruby 12, Stradouň 13, Střemošice 8, Svařeň 6, Štěnec 3, Tisová 31, Trusnov 6, Turov 8, Týniště 8, Uhersko 22, Újezd 15, Vanice 3, Vinary 9, Voletice 2, Vraclav 29, Vračovice 6, Zádolí 10, Zalažany 6, Zálší 5, Zámrs 19.

b) Skutečsko:

Bělá 8, Bor 9, Doly 14, Františky 8, Hluboká 9, Hněvěte 4, Kamenice Pustá 13, Košumberk 4, Krouna 66, Lažany 5, Lešany 4, Leštinka 7, Lhota 4, Martinice 5, Miřetín 6, Mrákov 10, Oldřetice 1, Oldříš 5, Otradov 12, Paseky 12, Perálec 8, Podměstí 12, Pokříkov 6, Proseč 93, Prosetín 28, Radčice 5, Rybná Čes. 13, Rychmburk 24, Rychnov 14, Skuteč 310, Skutčičko 3, Stráž 2, Štěpánov 10, Zábory 25, Zderaz 8, Zdislav 2, Zďárec 18.

III.

Železnice.

Okresem prochází několik železničních tratí. Všechny jsou vedeny více při hranicích okresu, takže střed okresu nemá železničního spojení. Jsou to tratě: 1. *Pardubice—Choceň—Česká Třebová* se stanicemi a zastávkami v Uhersku, Sedlišťkách, Zámrsu, Dobříkově, Srubech, Chocni a Brandýse nad Orlicí. 2. Trať *Choceň—Litomyšl* se stanicemi a zastávkami ve Slatině, Vys. Mýtě, Džbánově a Hrušové. 3. Trať *Pardubice—Německý Brod* se stanicí ve Skutči a zastávkou v Pokříkově. 4. Trať *Skuteč—Polička* se stanicemi a zastávkami ve Skutči, Rychmburku, Krouně a Pusté Kamenici.

Prvá trať vystavěna byla již v r. 1843—1845 a k rozvoji okresu přispěla nejvíce. Již spojen celý český východ s centrem země a všechna města, ležící při trati, získala v několika letech na svém vzrůstu, dostalo se podpory průmyslovému podnikání, oživil obchod a všecken život hospodářský i kulturní se povzněl.

Druhá trať vybudována byla v r. 1882, když bylo poznáno, že dvě důležitá města Vys. Mýto a Litomyšl potřebují nutně pro další rozvoj svůj železničního spojení. Tím — ovšem jen částečně — napravena byla chyba, jež se stala v letech čtyřicátých při stavbě hlavní trati Pardubice—Čes. Třebová, když tato trať pro odpor několika měšťanů vysokomýtských nebyla vedena od Pardubic k Vys. Mýtu, Litomyšli a Svitavám, jak původně byla trasována. Roku 1876 provedeny byly práce trasovní a r. 1882 započato se stavbou, která ještě téhož roku dokončena, načež provoz zahájen 22. října 1882. Stavba umožněna byla příspěvkem cukrovaru mýtského (25.000 zl.), obce Vys. Mýta (10.000 zl.), obce Litomyšle (35.000 zl.), cukrovaru cerekvického (15.000 zl.), příspěvkem okresu a postoupením obecních pozemků jednotlivých obcí, jimiž trať prochází.

Třetí trať Pardubice—Německý Brod prochází jen malým cípem okresu. Vede terénem značně kopcovitým a proto tvoří mnoho serpentín. Zbudována byla r. 1867 jako spojka dráhy severozápadní a dráhy t. zv. státní. Přispěla nejvíce k otevření četných lomů žulových v okolí Skutče a Prosetína, jimž umožnila rychlejší odbyt žulových výrobků.

Čtvrtá trať Skuteč—Polička prochází chudým krajem Českomoravské vysočiny. V zimní době bývá často zaváta tak, že musí býti doprava někdy i přerušena. Stavba trati zahájena byla na jaře r. 1897 a již 6. října téhož roku odevzdána byla k dopravě. Při zahájení jízdy byla veliká vánice jako v zimě.

Železná dráha.

(Trať Pardubice—Čes. Třebová.)

(Z kroniky obce Vinar.)

»Dne 1. augusti 1843 jest začátek železných drah skrze panství. A tento rok se do zejmy mnoho kamena a planírunku zhotovilo; než vypadl rok, od Týnišťka až do Dubiny za Koštěnice kamena na kanály a domky z Vinarských skal navezený byl: kterého kolik tisíc sáhů se vypotřebovalo, kdež každý, který ho měl, i také kravma domkáři vejdělkem vozili, který vejdělek vynášel od Týnišťka až proti Ostrovu od jedné sáhy rakouských 5 zl. stříbra, od Ostrova až po Turov 6 zl. stříbra, od Turova podle vzdálenosti pořád o zlatý vejš a za Koštěnice do Dubiny bylo 12 zl. stříbra. Od lámání kamena neb za kámen ti samí páni inženýrové vrchnosti platili za 1 sáhu 1 zl. 42 kr. stříbra a sedlákům 1 zl. 12 kr. stříbra, od planírunku, ruční práce dávali denně od 20 až do 45 kr. stříbra. Ten samý

planírunk trval 1 rok a 3 měsíce. Ostatní všecken materiál při tom zaopatřený byl. A už dne 20. srpna 1845 po té železné dráze se mašinou táhly vozy, na kterých arcikníže, vojvoda pražský a také František, zástupce zeměpána osvícenosti císařské, ponejprv cestovali a ostatní všechny dráhy až do 1. decembra téhož roku zdarma převáželi. Podle zavedeného pořádku od 1. decembra 1845 se všechny náklady a převozy ustanovily podle hotového platu.

Vyznamenáno jest dne 30. decembra 1845 od Venzl Klementa, rychtáře obce Vinar.»

Autodoprava v okrese.

Moderní život běží rychlejším tempem oproti životu, jak se jevil ještě před 30 roky. Kdežto tehdejšími poměrům stačily úplně silnice a železnice, vyžádala si nynější doba nového prostředku dopravního — autobusů.

Postupem několika posledních roků vzniklo v republice několik tisíc tratí autobusových, na nichž provozuje dopravu stát sám nebo dovoluje ji provozovati soukromým podnikatelům.

Těmito autobusovými tratěmi umožněno bylo spojení i takovým obcím, které dlouho zůstávaly odříznuty od světa, majíce k nejbližší železniční trati i několik hodin cesty. Z tohoto ohledu je možno zřizování nových tratí autobusových jen vítati, neboť umožňují rychlejší spojení a častější styk venkovských obcí s centrem okresu a nemálo přispívají tím k všeobecnému zvýšení úrovně života na našem venkově, sloužíce zároveň dopravě osob a dopravě poštovní.

V našem okrese jsou v provozu tyto autobusové trati: 1. Vys. Mýto — Vraclav — Chroustovice. 2. Vysoké Mýto — Ostrov — Uhersko — Holice. 3. Vys. Mýto — Bučina — Javorník — Nové Hradky. 4. Vys. Mýto — Ústí n. Orl. 5. Vys. Mýto — Luže — Skuteč (státní). 6. Vys. Mýto — Řepníky — Luže (státní). 7. Vys. Mýto — Nové Hradky — Proseč — Skuteč (státní). 8. Luže — Uhersko (stát.). 9. Luže — Chrást. 10. Cerekvice — Nové Hradky — Skuteč. 11. Choceň — Litomyšl. 12. Choceň — Čes. Heřmanice. 13. Choceň — Koldín. 14. Choceň — Jehnědí. 15. Choceň — Vys. Mýto (státní, jen noční provoz). 16. Vys. Mýto — Horní Jelení (státní). 17. Horní Jelení — Borohrádek. 18. Horní Jelení — Holice. — O zřízení dalších se vyjednává.

Řádná autodoprava podmíněna jest dobrými silnicemi, jichž význam začíná opět stoupat. Proto stavbám a opravám silnic věnuje se zvýšená péče, aby autodoprava mohla se nerušeně a hladce provádět. Žel, že v posledních letech trpí úprava okresních silnic nedostatkem financí vlivem omezeného hospodářství samosprávných svazků.

Více pozornosti věnuje se úpravě státních silnic, které jsou asfaltovány, dlážděny nebo cementovány, aby provoz automobilový byl snazší. Financování těchto úprav provádí státní silniční fond, k tomu účelu před několika roky založený a dotovaný jednak daněmi, jež automobilisté platí, jednak státním příspěvkem.

Silnice okresu vysokomýtského.

Okresem vysokomýtským probíhají tři státní silnice: *Hradeč Králové—Vys. Mýto—Litomyšl—Brno* v délce 18'264 km, od níž odbočuje druhá silnice *Zámorsk—Chrudim* v délce 10'050 km a silniční trať *Polička—Hlinsko*, 11'1 km dlouhá, celkem 39'414 km státních silnic. První z těchto silnic je asfaltovaná a je důležitou spojkou mezi Prahou a Brnem, proto frekvence na této trati je velmi čilá. Správu státních silnic obstarávají technická oddělení okresních úřadů v Chrudimi a Litomyšli.

Síť okresních silnic je dostatečně hustá, takže není v okrese obce, která by neměla silnice. Celková délka okresních silnic měří 466'020 km. Jsou to silnice:

a) Vysokomýtsko:

1. Vys. Mýto—Choceň—Kostelec n. Orl.	14'139	km
2. Limperky—Slatina—Sruby	4'197	"
3. Vinice—Bžundov	1'300	"
4. Zámecká silnice v Chocni	1'772	"
5. Choceň—Koldín	2'651	"
6. Běstovice—Bošín—Plchovice	4'950	"
7. Zámorsk—Sruby—Choceň	8'756	"
8. Dobříkov—Rzy—Týniště	3'840	"
9. Běstovice—Újezd—Hor. Jelení	12'239	"
10. Choceň—Darebnice	2'469	"
11. Dol. Jelení—Čermná n. Orl.	3'451	"
12. Vys. Mýto—Lhůta—Leština	10'606	"
13. Knířov—Vanice	1'509	"
14. Libecina—Řepníky	3'198	"
15. Dvořiště—Doubravice	2'397	"
16. Libecina—Javorník—Bučina	5'768	"
17. Harta—Džbánov	2'458	"
18. Vys. Mýto—Řepníky—Paletín	12'235	"
19. Vanice—Sedlec	1'040	"
20. Sejtinka—Svařeň—Domoradice	2'461	"
21. Sejtinka—Pustina	2'622	"
22. Řepníky—Pěšice—Štěnec	5'179	"
23. Řepníky—Domanice—Srbce	4'844	"
24. Domanice—Voletice	1'559	"
25. Střemošice—Bílý Kůň	1'287	"

26. Střemošice—Domanice	1'417	km
27. Vysoké Mýto—Vraclav—Stradouň	6'540	"
28. Vraclav—Svatý Mikuláš—Janovičky	3'966	"
29. Sv. Mikuláš—Zámorsk (odbočka)	0'305	"
30. Janovičky—Zámorsk u nádraží	0'159	"
31. Vysoké Mýto—Domoradice—Mravín	8'054	"
32. Domoradice—Sedlec—Vinary	4'661	"
33. Sedlec—Vraclav	2'253	"
34. Domoradice—Pěšice	1'951	"
35. Vysoké Mýto—Tisová	5'996	"
36. Hrušová—Spálenec—Pleskotka	3'325	"
37. Tisová—Derflík	2'305	"
38. Tisová—Hrušová	3'482	"
39. Vysoké Mýto („Lipa“)—okresní stravovna	1'114	"
40. Hrušová—příjezd k nádraží	0'140	"
41. Bučina—Suchá Lhota	2'923	"
42. Vysoké Mýto—Vračovice	6'319	"
43. Derflík—Zálší	2'275	"
44. Choceň—Vračovice—Chotěšiny	6'521	"
45. Chotěšiny—Voděradý	1'347	"
46. Vračovice—Sv. Jiří—Brandýs n. Orl.	7'320	"
47. Sv. Jiří—Sítiny	0'826	"
48. Sv. Jiří, odbočka k rybníku	0'058	"
49. Choceň—Sv. Jiří	5'939	"
50. Choceň—Brandýs n. Orl.	7'388	"
51. Hemže—Nasavrky	2'348	"
52. Mostek—Lhota Sudličkova	1'330	"
53. Mostek—Rosocha	3'447	"
54. Brandýs n. Orl.—Seč	2'608	"
55. Brandýs n. Orl.—odbočka k lázním	0'030	"
56. Luže—Stradouň—Horní Jelení	18'846	"
57. Horní Jelení—Borohrádek	4'191	"
58. Stradouň—Opočno	2'609	"
59. Malejov—Radhošť—Trusnov	4'655	"
60. Trusnov—Opočno—Uhersko	2'484	"
61. Radhošť (spojka)	0'030	"
62. Nové Hrady—Luže	11'609	"
63. Nové Hrady—Přiluka	1'111	"
64. Nové Hrady—Zderaz	0'529	"
65. Nové Hrady—Bor	2'894	"
66. Nové Hrady—Podhořany—Javorníček	4'100	"
67. Luže—Radim	0'045	"
68. Chroustovice—Uhersko—Litětiny	6'321	"
69. Městec—odbočka ke státní silnici	0'025	"
70. Městec—Turov—Slepovice	2'738	"
71. Slepovice—Ceradice	0'296	"
72. Ostrov—Městec	1'497	"

73. Uhersko nádraží—Turov	1'030	km
74. Uhersko—Trusnov—Jaroslav	5'233	"
75. Uhersko—Turov	1'593	"
76. Uhersko—Ceratice	1'303	"
77. Luže—Chroustovice—Holešovice	7'011	"
78. Srbce—Lozice	1'585	"
79. Lozice—Bor—Chroustovice	6'205	"
80. Bor—Synčany	0'550	"
81. Lhota Chroustovická—Bor	1'853	"
82. Žilovice—Brčkolý	0'741	"
83. Štěnec—Jenišovice—Martěnice	3'054	"
84. Pošívalka—Lhota—Žilovice	1'714	"
85. Stradouň—Mentour—Poděčely	4'393	"
86. Džbánov—Javorník	3'406	"
87. Luže—Zdislav	0'776	"
88. Leština—Vysoká	1'886	"
89. Chotěšiny—Sloupnice	1'347	"

b) Skutečsko:

1. Luže—Štěpánov—Skuteč	6'882	"
2. Luže—Zdislav—Doly	2'861	"
3. Skuteč—Příbylov	2'811	"
4. Skuteč—Skutíčko—Leštinka	3'287	"
5. Štěpánov—Zbožnov	1'875	"
6. Skuteč—Zbožnov—Lhota	4'348	"
7. Luže—Zbožnov—Borek u Rychmburku	4'860	"
8. Rychmburk—Doly—Bílý Kůň	6'915	"
9. Skuteč—hřbitov ve Skutči	0'313	"
10. Odbočka ke »Špitálu«	0'185	"
11. Odbočka k novému nádraží	0'230	"
12. Skuteč—Žďárec—nádraží svz.	3'111	"
13. Skuteč—Prosetín—Mokryšov	3'951	"
14. Odbočka od silnice č. 13 k sz. nádraží	0'754	"
15. Žďárec—Radčice—Oldřetice—Pokřikov—Oldříš	7'322	"
16. Malinné—Mrákotín—Oflena	4'391	"
17. Mrákotín—Prosetín—Klínek	3'021	"
18. Rychmburk—Dolívka—Bezděc—Ranná	5'876	"
19. Pokřikov—Vojtěchov	0'533	"
20. Žďárec—Bezděc	1'620	"
21. Skuteč—Rychmburk—Krouna—Svratouch	15'172	"
22. Rychmburk—Lešany	1'948	"
23. Odbočka od silnice č. 21 do Kutřína	3'124	"
24. Odbočka od silnice č. 21 přes Čes. Rybnou do Proseče	7'178	"
25. Zderaz—Podměstí—Proseč	2'840	"
26. Odbočka od silnice č. 21 přes Otradov ke Krouně	2'235	"
27. Krouna—nádraží v Krouně	0'655	"

28. Krouna—Čachnov	2'348	km
29. Čachnov nádraží	0'120	"
30. Silnice Pusto-Kamenická	3'169	"
31. Pustá Kamenice—Čachnov	1'118	"
32. Proseč—Záboří—Rychnov	7'546	"
33. Proseč—Paseky—Sv. Kateřina	7'410	"
34. Záboří—Paseky	0'498	"
35. Proseč—Budislav	3'019	"
36. Doly—Brdo—Hluboká	5'441	"
37. Hluboká—Strítěž	1'733	"
38. Silnice Bělská	2'338	"
39. Rychmburk—Hněvědice—Perálec—Nové Hradý	9'745	"
40. Nové Hradý—Proseč	6'410	"

Okresní silnice vroubeny jsou stromořadími, z nichž většina patří okresu. Celkem je při silnicích 58.126 stromů ovocných a 3.416 stromů lesních.

Náklad na udržování okresních silnic činil	
v roce 1929	Kč 2,184.735.90
v roce 1930	Kč 2,265.739.78
v roce 1931	Kč 1,903.057.10

O úpravu silnic stará se 86 cestářů, dozor provádějí dva okresní silniční referenti. Služné a výslužné cestářů činilo v r. 1931 Kč 682.297.95. Za šterk na silnice vydalo se v r. 1929 Kč 841.209, v r. 1930 Kč 938.307 a v r. 1931 jen Kč 497.026.

Pošty, telegrafy, telefon, letecká linka.

Poštovní úřady a přidělené obce a osady:

1. *Brandýs n. Orli* — Mostek, Lhota Sudličkova, Němčí, Olešná, Oucmanice.
2. *Nové Hradý* — Doubravice, Dvořiště, Leština, Lhota Mokrá, Rybníček, Libecina, Javorníček, Podhořany.
3. *Choceň* — Běstovice, Darebnice, Bošín, Dvořišsko, Podrážek, Hemže, Březenice, Sv. Jiří, Sítiny, Kosořín, Lhota Zářecká, Loučky, Peliny, Nasavrky, Nořín, Plchovice, Smetana, Plchůvky, Korunka, Nová Ves, Skořenice, Sruby, Hluboká, Újezd, Chlonek, Prochody.
4. *Chroustovice* — Bor, Jenišovice, Martěnice, Lhota Chroustovická, Mentour, Poděčely, Zalažany.
5. *Horní Jelení* — Jaroslav, Dolní Jelení, Rousinov.
6. *Luže* — Lozice, Bělá, Doly, Brdo, Dolany, Hluhočice, Chlum, Rabouň, Rvasice, Košumberk, Voletice, Domanice, Zdislav.
7. *Vys. Mýto* — Brteč, Domoradice, Džbánov, Lhůta, Knířov, Slatina, Vanice.

8. *Řepníky* — Mravín, Pěšice, Popovec, Pustina, Sřemošice, Bílý Kůň, Svařeň, Štětec, Zádolí, Stríhanov.
9. *Uhersko* — Městec, Opočno, Ostrov, Sedliška, Trusnov, Francina, Žika, Turov.
10. *Vraclav* — Sv. Mikuláš, Radhošť, Sedlec, Stradouň, Vinary.
11. *Zámorsk* — Nová Ves, Dobříkov, Janovičky, Rzy, Týništko.
12. *Krouna* — Františky, Pustá Kamenice, Oldřetice, Oldřiš, Otradov, Rychnov.
13. *Proseč* — Bor u Skutče, Martinice, Paseky, Sv. Kateřina, Podměstí, Čes. Rybná, Záboří, Zderaz.
14. *Rychmburk* — Dolívka, Hluboká, Hněvěnice, Borek, Zhoř, Lažany, Lešany, Lhota Skutečská, Miřetín, Perálec, Strížež, Kutřín.
15. *Skuteč* — Leštinka, Proseřín, Mokřýšov, Radčice, Skutíčko, Štěpánov, Zbožnov, Žďárec, Malinné.

K poštovním obvodům v sousedních okresech patří obce: Bučina, Hrušová, Javorník, Vysoká k poštovnímu úřadu v Cerekvici n. Loučnou, obce Chotěšiny, Tisová, Pekla, Vračovice, Orlov a Zálší k poštovnímu úřadu v Heřmanicích a obce Mrákořín, Ofenda a Pokřikov k poštovnímu úřadu v Ranné u Hlinska.

Dopravu pošty listovní zprostředkují většinou poštovní autobusy, zřídka už jen pošta povozní od poštovních vlaků na tratích Praha—Brno, Pardubice—Německý Brod, Choceň—Litomyšl, Skuteč—Polička. Celkem u poštovních úřadů v okrese obstarává službu poštovní 98 úředníků, 165 zaměstnanců, šest poštovních autobusů a čtyři pošty povozné.

Všechny poštovní úřady v okrese fungují též jako úřady telegrafní, kromě Uherska.

Telefon mají obce: Brandýs n. Orl., Dobříkov, Džbánov, Nové Hrady, Hrušová, Choceň, Chroustovice, Hor. Jelení, Luže, Vys. Mýto, Radhošť, Řepníky, Sedlec, Stradouň, Tisová, Uhersko, Vraclav, Zámorsk, Krouna, Proseč, Proseřín, Rychmburk, Skuteč, Záboří.

Okresem našim vede též letecká linka Praha—Brno. Na vojenském cvičišti u Vys. Mýta zřízeno je letiště s hangárem pro nouzové přistání letadel.

čtvrtá místnost, sloužící do té doby za byt pro industriální učitelku, již vykazána náhradou světnice v blízkém špitále. V elementáře vyučoval t. zv. mládenec nebo pomocník. Do škol zaváděl se tehdy jazyk německý.

V Mýtě na př. vydávány výkazy o prospěchu žactva jen německé, pololetní zkoušky daly se jen v němčině, s opomíjením češtiny jako předmětu od II. třídy počínaje.

Do „knihy cti“, počínající se r. 1794, zapisuje se jen německy až do r. 1805, kdy se škola dělí na odděl. německé a české. Teprve od škol. roku 1839/40 zapisuje se i česky.

Poněvadž se škol. budova neudržovala v řádném stavu, musela býti pro chatrnost r. 1844 vyklizena a mládež vyučována potom v soukromých domech až do r. 1856.

Novou budovu školní postavila obec v r. 1853—56. Za stavební místo použito bylo dílem městiště staré kdysi školy, dílem části starého hřbitova, mimo to i hradebního parkánu s příkopem a valy až k silnici Zdonínské (ul. Komenského). K tomu účelu probourána byla tehdy také vysoká městská zeď, jakož i velická kostnice. Náskres školy pocházel od vynikajícího architekta Frant. Schmoranze.

Do nové škol. budovy se nastěhovaly školy obecné; v témže totiž roce 1856 dosavadní trojtřídní škola rozdělena byla na čtyřtřídní hlavní školu chlapeckou a trojtřídní školu dívčí, čímž přestává koedukace. Správu obou škol převzal zprvu mýtský děkan P. Ignác Tůma. V následujícím šk. roce 1857-58 vstoupila v život též nižší reálka pod společným ředitelem se školou hlavní.

Nižší reálka dosáhla postupně tří tříd. Potrvala však jen do r. 1872, kdy se mění postupně v měšťanskou školu chlapeckou, jejímž ředitelem zůstal ředitel reálky Antonín Hüttl. Zároveň otevřen byl i I. ročník měšťanské školy dívčí, v němž zatím vyučovali učitelé rušené reálky. Řízení dívčí školy svěřeno bylo rovněž řed. chlap. školy A. Hüttlvi.

O učitelích na mýtské škole v 16. a 17. stol. pojednává H. Jireček v knize „Královské věnné město Vys. Mýto“.

Václav Jetmar: Skutečské školství za starých časů.¹⁾

Jako v jiných městech, můžeme hledati i ve Skutči školu v starších dobách, nejpozději v první polovici 14. stol. při kostele. Farář vyučoval s počátku mládež náboženství a církev. zpěvu v kostele a kostelník mu byl pomocníkem. Kdy počato s učením literním, kdy ustanoven první učitel světský, zdali farářem či obcí, nelze dnes zjistiti.

¹⁾ Pomůcky: Pamětní knihy obec. a měšť. škol skutečských, pamětní knihy města Skutče, ústní podání, záznamy musea a pod.

Z šera minulosti první zprávu o zdejších učitelích a škole nacházíme v nejstarší zachované pamětní knize městské z roku 1457²⁾, založené školním rektorem a městským písařem, později úředníkem na Rychmburce *Matějem*. Z této knihy čerpáme nejstarší zprávy o městě. Zápisy jeho jsou ladné a prosté; ukazují, že uměl dobře latinsky.

V téže knize setkáváme se r. 1475 s rektorem *Mikulášem*. Horlivě pěstoval kostelní zpěv a zřídil nadaci na opatrování českých knih při farním kostele (jako českého graduálu, agendy, antiphonáře a j.). Zemřel roku 1479 na ránu morovou. Kniha trhová (*Liber contraktum*) z roku 1501 uvádí školního rektora *Duchka*.

Další zprávy umlkají. Až při r. 1548 nalézáme tu mistra *Václava Klatovského*, výborného učitele, usedlého měšťana, podporovatele chudiny. Jeho dům, nyní čp. 383, je první známé školní stavení. Týž daroval zahradu a štěpnici při svém domě skutečské faře³⁾; zemřel r. 1550.

Téhož r. ustanoven za rektora *Linhart Spíš* a po něm za nějaký čas kantor *Jakub Kropáček z Ledče*. R. 1566 shledáváme tu rektora *Vincence*⁴⁾, jenž pojal za manželku Kateřinu, vdovu po Jiříku Vobřítlovi.

Knihy městské uvádějí při r. 1573 *Jiříka Berounského*, jenž úřad učitelský zaměnil za městské písařství. Za manželku pojal Zuzanu, vdovu po Janu Petráčkově, po němž koupil grunt s pěti kravami dojnými a čtyřmi jalovicemi.

Jeho nástupce slul *Matěj Pavlů* či *Jiráňů* (k r. 1585), který r. 1587 se smluvil o sňatek s Kateřinou, dcerou souseda Jana Nebeského, a měl tu koupený také grunt. Po něm uvádí se r. 1592 kantor *Jakub Václav Roza Chlumecký*, který později stal se písařem městským a v manželství pojal Annu vdovu Šídlovou, do jejíhož gruntíku se přistěhoval a s ní r. 1608 jiný dům koupil. Při r. 1601 se připomíná »syn nebožtíka kantora *Mikuláše*« — bez bližšího udání.

L. 1604 nastoupil místo učitelské *Jan Sedmerka* z Nového Města nad M., při němž byl »sukcentorem« *Mikuláš Hovorka*. R. 1626 byl rektorem *Vincenc* čili *Čeněk* (bez udání příjmení); 1638 *Vít Mraček*, kantor a varhaník, následoval svého předchůdce *Matěje Polonidesa*, staršího kantora a varhaníka. ¹¹

Od r. 1655 do 1660 učil tu kantor a varhaník *Jan Laurener* (čili *Laurenc*). Znamenitě se oženil s pannou Martou, dcerou Petra Adolfa (snad úředníka rychmburského), neboť při hlučné svatbě přítomni byli vedle jiných přespólních hostí i hejtman

²⁾ »Nová« žlutá (původně červená) pamětní kniha. Starší pam. kniha se nezachovala.

³⁾ Zahradu tu koupil zpět potomek Klatovského roku 1629 za 6 kop k záduší. L. 1623 koupil kousek místa od té školy Petr Mikuška.

⁴⁾ Bez udání příjmení.

rychmburský a veškerý magistrát města a za rok nato při křtinách dcerušky sloužili kmotrovstvím vedle děkana Proxy sám hrabě Bohusl. Leop. Ferd. Berka z D. a L. s hraběnkou Marií Alžb. Berkovnou ze Vchynic a Tetavy s paní Margaretou, manželkou lieutenanta od kompanie Herrmannovy.

Po něm učiteloval tu r. 1661 varhaník *Severin Havránek*, rodák vysokomýtský; měl při té službě 14 strychů rolí a nejstarší syn jeho Jan byl r. 1697 varhaníkem v Dačicích. Havránek měl při sobě školní oficiály *Jakuba Přehradského* a *Petra Adolfa*. Po Havránkovi (r. 1697 starém 59 r.) nacházíme ještě varhaníka *Pavla Vrtáčka* (ve stáří 29 r.), načež vzniká mezera, až r. 1765 shledáváme tu nezkoušeného učitele *Antonína Polanského*; když pak týž ve Skutči zemřel, následovali jej na škole *František Kavan* otec a po něm *Frant. Kavan* syn, oba bez potřebných »preperandních« zkoušek.

Kavanovým podučitelem byl a roku 1795 po něm školu převzal *Jan Opletal*, který navštěvoval předepsaný kurs pro učitele v Praze. Vyučoval také němčině, tehdy potřebné. Aby si ji náležitě osvojil, odešel do Vídně; po ten čas jej zastupoval učitel *Mifka*, jenž pak přesazen do Pardubic. Působení Jana Opletala jest jakýmsi mezníkem ve školství skutečském. Jeví se té doby i ve Skutči jakýsi van západu. Rodiče počínají více dbáti vzdělání svých dětí nejen v literním umění, ale i v hudbě a jmenovitě v němčině, té doby úřední řeči též u městského vlastního magistrátu, povoleného r. 1792. Jedna třída návalu dětí již nestačí a magistrát otevírá třídu druhou⁵⁾. Pomocníky Opletalovými jmenování nejdříve *Romeo Bachmann* (pozdější učitel v Raně), pak *Josef Petr*, rodem z Nových Hradů, nato *Antonín Bakes* (později uč. v Seči). Opletal jako výborný hudebník, jenž vychoval množství dobrých hudebníků ze řad měšťanů, opouští r. 1810 službu učitelskou ve Skutči, odchází za varhaníka do Prahy, kde stává se u kapucínů po čase ředitelem kůru.

Té doby nacházela se ve Skutči také *pokoutní škola* báby Šimkové pro dívky. O pedagogické dovednosti této učitelky svědčí ústní podání, jak neposedné dívky strašila bramborovými klíči, pravíc o nich, že to jsou jedovatí hadi.

Ještě za Opletala dosavadní dvě místnosti školní rostoucímu počtu žactva nestačily, proto koupila obec r. 1810 pro školu hospodářské stavení čp. 133 (nyní městský úřad) od manželů Jana a Terezie Krupkových⁶⁾ a starou školu prodala již rok předtím Janu Holému.⁷⁾

⁵⁾ Byla umístěna v najaté velké světnici domu čp. 381 na náměstí; nyní »U Potůčků«.

⁶⁾ Za 7585 bankocetlí = 1517 fl. v. č. (šajnu).

⁷⁾ Za 615 B. Z. (bankocetlí) = 123 fl. v. č.

Do této nové budovy školní nastoupil roku 1810⁸⁾ učitel *Václav Svoboda*, rodilý z Třebechovic, dříve při lokální škole v Jenišovicích. Byl znamenitým hudebníkem i výborným učitelem a povýšen byl r. 1820 b. konsistoří za *učitele vzorného*. Zemřel r. 1824 ve Skutči a pochován na hřbitově špitálském. I jeho synové domohli se vynikajícího postavení, z nichž Vilibald, soudní oficiál, nejprve ve Skutči, pak u krajského soudu v Chrudimi, pokusil se o sepsání dějin města Skutče. Za Svobody byli tu podučiteli *Zahrádka* a pak *Rybka*.

Po Svobodovi byl za učitele magistrátem zvolen lužský učitel *Jan Sedláček*, rodák z Dolů, v stáří 45 let, o němž se poznamenalo, že za něho byly zakoupeny nové hudební nástroje kostelní, dal opravit varhany a pro získání místa na kůru dal měchy přemístiti do věže, jak je tomu podnes. Nástupcem jeho v Luži stal se poduč. *Rybka*, místo něhož tu vyučoval pomocník *Jan Petrus* a vedle něho osobní podučitel *Trojan*⁹⁾, *Josef Kostiak* a *Jakub Kľofanda*. Sedláček »prostředkem smrti s tohoto světa na věčnost odešel« 30. března 1831 a pochován při děkanském kostele. Nástupcem Sedláčkovým zvolen pomocník, pozdější provisor, výše uvedený *Jan Petrus*, místní rodák, jenž pro plicní neduh po dvanáctileté pilné a svědomité práci školní »ducha vypustil a svůj učitelský úřad složil« ve stáří 41 let; je pochován na novém hřbitově.

Na počátku působení Sedláčkova koncem r. 1824 rozšířena byla škola o třídu třetí, zvanou »německou«, v níž hlavním předmětem byla němčina. Vyučoval v ní *Jakub Dreyer* (Drajer), zkušný učitel pro hlavní školy, rodák chrudimský, česko-německy; říkali mu »německý« učitel¹⁰⁾. Kromě domácích navštěvovali záhy tuto třídu i žáci z obcí okolních, zvl. z Rychmburku¹¹⁾, neboť Dreyer byl neobyčejně pilným a svědomitým učitelem¹²⁾.

⁸⁾ Skutečský archiv školní chová nejstarší třídní knihy a výkazy toliko od času otevření této budovy školní r. 1810; starší se nezachovaly.

⁹⁾ »Osobní« podučitel vyučoval za churavého nebo starého učitele, »provisor« učil na uprázdněném místě.

¹⁰⁾ Jakou důležitost tehdy němčině přikládali, svědčí na př., že Frant. Kohout, majitel domu čp. 37., odkázal 20 zl. C. m., aby úrok z nich dáván byl odměnou žáku za nejlepší prospěch v němčině. Peníze ty pojištěny byly na pozemcích cukráře Fr. Holého, čp. 242.

¹¹⁾ Ve škol. roce 1847—48 navštěvoval tuto německou třídu též Adolf Heyduk a starší bratr jeho Bedřich předtím.

¹²⁾ V zimě před rorátem museli žáci býti již ve škole. Každý nosil s sebou svíčku, kterou postavil do bramboru, a při ní opisováno, co německy bylo napsáno na tabuli. Pak se šlo na roráte a po něm zase do školy. Učitel tu snídal před žáky.

Čtvrtek byl feriální den, ale Dreyer vyučoval tu soukromě za 20 kr. měsíčně žáky latině a němčině jako průpravou pro gymnasiální studii, neboť na gymnasiích se vyučovalo jen německy již od I. třídy. Několik jeho žáků vystudovalo na profesory; byli to na př. (kromě Ad. Heyduka) Jos. Štěpánek, gymn. prof. v Litomyšli (otec nynějšího zemsk. insp. Štěpánka), Jan Zbraslavský a Josef Krupař, profesori v Rusku, a j. Dreyer psával

Po svém nastoupení vyučoval Dreyer nejprve ve staré radnici (na místě, kde se nyní nachází okresní soud), později v budově školní upravena pro jeho třídu místnost z bývalého kupeckého krámu, tehdy kamenice. Vyučoval žáky také latině a ozdobnému písmu.

Když byl r. 1831 Jan Petrus jmenován učitelem, obdržel jeho podučitelské místo téhož roku *František Stirský*, poduč. v Hlinsku, a stal se po jeho úmrtí r. 1843 i jeho nástupcem jako »první« učitel. S ním vedle Dreyera působil podučitel *Antonín Petrus*, bratr zemř. Jana Petrusa.

Na doporučení děkana Václava Šimka, okresního školdozorce, rozdělena r. 1843 první třída na dvě, »elementárku« a třídu první, takže byla škola skutečská té doby čtyřtřídní. Vyučovali tu: v elementárce nový druhý podučitel *Petr Král*¹³⁾, rodilý z Chocně, v I. třídě podučitel A. Petrus, v II. tř. (zvané »horní«, neboť byla umístěna vedle bytu v prvním posch.) učitel Fr. Stirský a ve III. třídě vedle své světnice v přízemí Jakub Jan Dreyer.

Učitel Fr. Stirský byl snaživým učitelem a výborným hudebníkem. Kromě toho vděčíme mu za to, že r. 1856 založil školní kroniku, použiv dat, jež mu opatřil výše zmíněný Vilibald Svoboda. Nástupcem Královým byl tu *František Tuček*.

Dreyer vyučoval do r. 1867, kdy ochuravěl. Ve škol. r. 1867—8 byl jeho osobním podučitelem jmenován *Jan Enšpenger*¹⁴⁾; druhým podučitelem po odchodu Tučkově byl *František Horák* a po něm *Josef Stirský*, syn učitelův. Dreyer šel r. 1872 na odpočinek do Vys. Mýta; zemřel v Chocni 15. února 1885 ve stáří 90 roků.

*

Dreyerem, Ant. Petrusem a Frant. Stirským končí se ve Skutči doba starých učitelů (kantorů). Lid však má na ně blahé vzpomínky dodnes. Podmínkou povolání učitelského bylo, aby ukázal učitel, že je mistrným hudebníkem, zvláště varhaníkem; poněvadž pak učitelské povolání bylo málo placeno, musel zvláště podučitel mimo jiné hraním o tanečních zábavách při-

obuvníkům německé dopisy a žádosti pro vojenský erár za dob »komisky«. Pěstoval v klecích ptactvo a kanárům hrával na flašinet. Starší lidé ve Skutči dosud na něho vzpomínají.

¹³⁾ R. 1855 odešel Král za učitele do Studnice, r. 1861 stal se filiálním uč. ve Žďárci u Skutče, r. 1869 v Perálci. Při velké slavnosti odhalení pamětní desky a pomníku spisovateli F. J. Rubešovi ve Skutči r. 1863 nacívil Král smíšené sbory, což dalo podnět ke zřízení Hudebního a zpěv. spolku »Rubeš« ve Skutči.

¹⁴⁾ Enšpenger přinesl do školy novější názory, předčítal na př. mimo jiné zákum ve škole partie z českého dějepisu. (J. Malý: »Dějepis národu českého« z r. 1864.)

vydělávati si na živobytí. Jak vyučování druhý den vypadalo, můžeme si představit. Učitelovým představeným (inspektorem) byl děkan (jinde farář) a vyšším úřadem nadřízeným byla biskupská konsistoř v Hradci Králové, která jej po návrhu městského magistrátu a děkanově (farářově) za učitele potvrzovala a to příписы německými, neboť úřední řeči státních i církevních úřadů byla němčina. Úřední výnosy konsistoře a děkana (inspektora) nebo oznámení konkursů na uprázdněnou školu posílaly se nikoli poštou, nýbrž poslem od jedné školy ke druhé, kde opisovány do »patentní« knihy a pak dále odesílány (s potvrzením přísl. učitele) v tomto pořadu 31 škol inspektorátu či vikariátství skutečského:

1. Skuteč, 2. Zbožnov, 3. Rychmburk, 4. Perálec, 5. Česká Rybná, 6. Otrádov, 7. Krouna, 8. Pustá Kamenice, 9. Svratka, 10. Kameničky, 11. Dědová, 12. Rana, 13. Holetín, 14. Blatný, 15. Hamry, 16. Studnice, 17. Hlinsko, 18. Stan, 19. Rváčov, 20. Trh. Kamenice, 21. Možděnice, 22. Krásný, 23. Bojanov, 24. Seč, 25. Licibořice, 26. Svídnice, 27. Nasavrky, 28. Krupín, 29. Skutíčko, 30. Prasetín, 31. Žďárec.

Obce tyto zaujímají téměř celé nynější soudní okresy skutečský, hlinecký a nasavrcký.

Chocně. — Stará škola a zároveň chudobinec z roku 1750.

Vzdělání učitelů bývalo v různých dobách různé. Dle způsobu psaní rektora Matěje a Mikuláše v Žluté knize pamětní můžeme souditi, že vzdělávali se na universitě. Ve stol. XVII. a dalších stoletích stačilo učitelům vzdělání menší a po případech téměř žádné. Od dob M. Terezie do nových zákonů školních r. 1869 žádala se 4. třída školy hlavní a čtvrtletní, později půlletní kurs pro učitele při některé hlavní škole, načež podrobil se uchazeč zkoušce na »preperandě« v Hradci Králové, dle níž

uznán schopným, aby mohl býti jmenován školním »pomocníkem«.¹⁵⁾

Hlavním předmětem vyučovacím bylo náboženství (katechismus, bibl. dějprava, evangelium) a pak t. zv. trivium (čtení, psaní, počítání — ve III. třídě počítání »z hlavy«, celými čísly, zlomky a »regule de tri«), později něco zeměpisu. Čtení bylo mechanické. V sobotu četlo se první hodinu evangelium, připadající na tu kterou neděli, a psávaly se výtahy z evangelii. Pilně cvičil se diktandem »dobropis«.

Vrcholem úspěchu staré školy byla výroční veřejná zkouška, konaná za předsednictví děkana ve vyzdobené škole po jednotlivých třídách. K ní byli žáci zvláště z náboženství pečlivě připravováni. Jako ukázky pokroku v písmě psaly se »voršřifty«, při čemž bývalo prázdné. Při příchodu a odchodu děkana a pozvaných hostů říkali vybraní žáci a žákyně uvítací a děkovné básně, sepsané učitelem (»vinše«). Nejlépe odpovídající žáci obdrželi po obrázku nějakého svatého a jejich jména zapsána do »Zlaté knihy«; provinilci zapsáni do knihy »černé« a žák se tam byl nucen podepsati.

Příjmy učitelů, t. zv. »fasse«, bývaly v městech lepší nežli na vesnici a vyplácely se učiteli obyčejně čtvrtletně. Dle fasse úředně schválené měl roku 1799 učitel Jan Opletal následující příjmy (kromě bytu):

A. Výnos 1 $\frac{1}{4}$ korce obecního pole, které sám obdělával	2 f —	C. M.
B. Za hudbu chrámovou v kostele děkanšském a filiálních kostelích v Lažanech, Štěpánově a Janovičkách	6 f 50 Kr.	
C. Od města:		
a) z obecní pokladny	20 f —	
b) z místního školního fondu	53 f —	
c) z pohřbů a oddavek (štola)	10 f —	
d) z týdenního školního platu od 182 platících šk. dětí dle stáří à 1, 1 $\frac{1}{2}$, 2 kr., ročně 46 týdnů	208 f 32 Kr.	
e) dříví od města 8 rak. sáhů, z panství rychmburského 4 rak. sáhů		
f) novoroční groše z 480 domů à 3 K	24 f —	
Celkem	324 f 22 Kr.	

¹⁵⁾ Frant. Stírský na př. navštěvoval po 3 roky třetí třídu školy na Sv. Hoře u Příbramě, vzdělává se tam v hudbě a zpěvu (zprvu po 1 rok jako altista, pak po 2 roky jako »primarius«), zvláště v hudbě nástrojové; dále navštěvoval po 1 rok 4. třídu hlavní školy v Praze a $\frac{1}{2}$ r. v Poličce; pak vstoupil do $\frac{1}{2}$ letního kursu »preperandního«, načež se podrobil předepsané »konkursní« zkoušce v Hradci Králové.

R. 1818 měl učitel Václav Svoboda 368 f 52 $\frac{3}{4}$ K a jeho pomocník 153 f 32 K. Dle fasse z r. 1826 měl první učitel (Jan Sedláček) 315 f 15 K C. M., druhý učitel (Dreyer) kromě jin. příjmů z míst. šk. fondu 130 f, pomocník 175 f.

Příjmy učitelské se neměnily s počtem let, takže na př. učitel Stírský měl od r. 1858—1871 stále stejný plat v obnosu 285 f 35 kr. víd. č. — Podučitel či pomocník osobní uzavřel se starým učitelem, jehož zastupoval, zvláštní smlouvu nebo

Stará evang. škola v Proseči.

kontrakt. Tak na př. Václav Matouš, učitel v Hlinsku, »připovídá« dne 30. září 1830 svému pomocníku Frant. Stírskému stravu při svém stole, byt a 40 zl. ročně.

Dle starých zápisů shledáváme, že učitelé ve Skutči bývali městskými písaři, nebo učitelský úřad svůj za písařský vyměňovali. Školní rektor býval kdysi hledanou partií pro vdavek chytivé dcery neb vdovy zámožných rodin měšťanských neb úřednických.¹⁶⁾ Byli dobrými vlastenci a tou muzikou a českou

¹⁶⁾ Přimyslíme-li si k tomu vysokou postavu starého učitele s obličejem pečlivě vyholeným, dlouhými vlasy přes holé těmě od levé k pravé straně scísnutými, s šátkem kolem krku uvázaným, s brýlemi na nose, v modrém omšelém dlouhém šosáku soukenném (nebo šedivém, červeném

národní písní probouzeli a udržovali národní vědomí pro lepší dobu. Zanechali po sobě čestnou památku.

Jiné staré školy.

V Brandýse n. Orli. měli školu již v XVI. stol. Čeští bratři a v ní jazykem českým mládež vyučovali. — R. 1688 byla škola i v Nových Hradech a jako první učitel připomíná se Theofil Šulista, »organista a školní učitel«. — Velmi starého původu

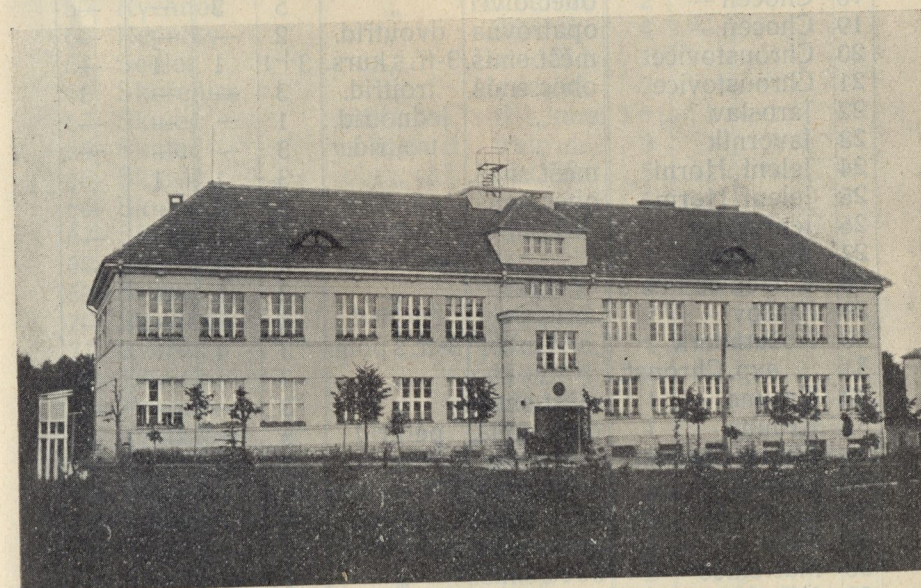
Stará škola v Rychmburku.

je škola choceňská, která stávala již koncem XIV. stol. R. 1535 byl rektorem této školy Jiřík, r. 1562 Václav, r. 1573 Jan, r. 1590 Matěj Kuliha, r. 1607 Jan Jakobides Potěžský, r. 1628 Hendrych Husson Pacovský. R. 1659 škola vyhořela a nová zbudována teprve r. 1704. O dějinách školy pojednáno je podrobně v Almanachu, vydaném k 50. výročí založení měšťanské školy v Chocni. — Škola v Chroustovicích připomíná se prvně r. 1623 s kantorem Danielem Štefcem. — V Horním Jelení vypravují farní

suknem lemovaném županu s dlouhými „šňůrami“ se střapci na koncích), vyšívanou barevnou čepičkou na hlavě, brkovým perem za uchem, velkým modročerveným kapesníkem vedle rákosky a nerozlučné dřevěné červené neb černé, lesklé a okrouhlé tabatěrky na stole — máme obrázek starého dobrého kantora a staré školy vůbec.

zápisy o škole z r. 1718, kterou zbudoval Frant. Adam, hrabě z Bubna a Litic. — Škola v Luži je též starého původu, trvala nepřetržitě od dob Karla IV. až do roku 1620—23. Je zajímavé, že v této škole vzděláván a cvičen byl též Albrecht z Valdštejna společně s Divišem Lacembokem Slavatou z Chlumu, synem pana Jindřicha Slavaty, který byl poručníkem Albrechta z Valdštejna. R. 1669 otevřeli v Luži svou školu jesuité, s počátku trojtřídní, později čtyřtřídní. — Podobně i v Perálcí byla škola již v dobách předbělohorských, potom zanikla a teprve r. 1788 »vyzdvížena« nová škola perálecká. Prvním učitelem byl Josef Šíma, štafír, který ve »dvoře farním« jen v zimě učival, v létě pak za svým »uměním pro lepší obživení do světa odcházel«. — V Proseči připomíná se farní škola r. 1721. — R. 1702 zřídil Antonín Benátský, soused rychmburský, ve svém vlastním domku soukromou školu; z ní vznikla r. 1737 škola veřejná, založená Štěpánem Vilémem Kinským. — Také v Řepníkách měli školu od r. 1730, která r. 1782 byla již školou farní, v Uhersku soukromou školu před r. 1730, od r. 1780 školu farní. — Starého původu je také škola v Zámrsku, která byla již před rokem 1683. — O vzniku a dějinách jednotlivých škol sneseno bylo péčí učitelstva tolik materiálu, že není možno vše uveřejniti.

B) Nynější stav školství.

Masarykova obecná škola v sanatoriu na Košumberku.

Stav národních škol v okrese

Čís. běž.	Místo školy	Druh školy	Kategorie školy	Počet tříd kmen.	Počet poboček	Ve škol. roce 1931—32 tříd	
						přibýlo	ubylo
1	Bělá	obec. smíš.	čtyřtříd.	4	—	—	—
2	Bor u Chroust.	"	jednotříd.	1	—	—	—
3	Brandýs n. O.	měšť. smíš.	trojtříd.	3	—	—	—
4	Brandýs n. O.	obec. smíš.	"	3	2	1	—
5	Brdo	"	dvoutříd.	2	—	—	—
6	Bučina	"	jednotříd.	1	—	—	—
7	Dobříkov	"	dvoutříd.	2	—	—	—
8	Domoradice	"	"	2	—	—	—
9	Dvořiště	"	čtyřtříd.	4	—	—	—
10	Františky	"	dvoutříd.	2	—	—	—
11	Hluboká	"	"	2	—	—	—
12	Hrady Nové	měšť. smíš.	3-tř. s kurs.	3+1	—	—	—
13	Hrady Nové	obec. smíš.	trojtříd.	3	—	—	—
14	Hrušová	"	dvoutříd.	2	—	—	—
15	Choceň	měšť. chl.	3-tř. s kurs.	3+1	1	1	—
16	Choceň	měšť. dívčí	trojtříd.	3	—	—	—
17	Choceň	obec. chl.	pětitříd.	5	5	—	—
18	Choceň	obec. dívčí	"	5	3	—	—
19	Choceň	opatrovna	dvoutříd.	2	—	—	—
20	Chroustovice	měšť. smíš.	3-tř. s kurs.	3+1	1	1	—
21	Chroustovice	obec. smíš.	trojtříd.	3	—	—	1
22	Jaroslav	"	jednotříd.	1	—	—	—
23	Javorník	"	trojtříd.	3	—	—	—
24	Jelení Horní	měšť. smíš.	"	3	1	1	—
25	Jelení Horní	obec. smíš.	pětitříd.	5	2	—	—
26	Jenišovice	"	čtyřtříd.	4	1	—	—
27	Jiří Svatý	"	dvoutříd.	2	—	—	—
28	Kamenice Pustá	"	"	2	1	—	—
29	Knířov	"	čtyřtříd.	4	—	—	—
30	Košumberk	"	3-tř. s pom.	3	4	1	—
31	" exp. Chroust.	"	"	3	—	—	—
32	Krouna	měšť. smíš.	"	3	—	—	—
33	Krouna	obec. smíš.	pětitříd.	5	—	—	—
34	Lhota Chroust.	"	dvoutříd.	2	—	—	—
35	Luže	měšť. smíš.	3-tř. s kurs.	3+1	1	1	—
36	Luže	obec. smíš.	pětitříd.	5	1	—	—
37	Luže	opatrovna	jednotříd.	1	—	—	—
38	Martěnice	obec. smíš.	"	1	—	—	—
39	Mířetín	"	"	1	—	—	—
40	Mostek	"	"	1	—	—	—

na konci školního roku 1931—32.

Čís. běž.	Místo školy	Druh školy	Kategorie školy	Počet tříd kmen.	Počet poboček	Ve škol. roce 1931—32 tříd	
						přibýlo	ubylo
41	Mýto Vys.	měšť. chl.	3-tř. s kurs.	3+1	3	1	—
42	Mýto Vys.	měšť. dívčí	trojtříd.	3	2	1	—
43	Mýto Vys.	I. obec. chl.	pětitříd.	5	—	—	—
44	Mýto Vys.	II. "	"	5	—	—	—
45	Mýto Vys.	I. obec. dív.	"	5	—	—	—
46	Mýto Vys.	II. "	"	5	—	—	—
47	Mýto Vys.	pomocná	jednotříd.	1	—	—	—
48	Mýto Vys.	opatrovna	"	1	—	—	—
49	Ostrov	obec. smíš.	dvoutříd.	2	—	—	—
50	Otradov	"	"	2	—	—	—
51	Perálec	"	trojtříd.	3	—	—	—
52	Pokříkov	"	dvoutříd.	2	—	—	—
53	Prosetín	"	čtyřtříd.	4	1	1	—
54	Proseč	měšť. smíš.	trojtříd.	3	—	—	—
55	Proseč	obec. smíš.	pětitříd.	5	5	1	—
56	Radhošť	"	dvoutříd.	2	—	—	—
57	Rybná Česká	"	"	2	—	—	—
58	Rychmburk	"	trojtříd.	3	—	—	1
59	Rychnov	"	dvoutříd.	2	—	—	—
60	Řepníky	"	čtyřtříd.	4	—	—	—
61	Sedlec	"	jednotříd.	1	—	—	—
62	Skořenice	"	dvoutříd.	2	—	—	—
63	Skuteč	měšť. chl.	3-tř. s kurs.	3+1	1	1	—
64	Skuteč	měšť. dívčí	trojtříd.	3	1	1	—
65	Skuteč	obec. chl.	pětitříd.	5	—	—	—
66	Skuteč	obec. dívčí	"	5	—	—	1
67	Skuteč	opatrovna	jednotříd.	1	—	—	—
68	Skutíčko	obec. smíš.	"	1	—	—	—
69	Srubby	"	trojtříd.	3	—	—	1
70	Stradouň	"	dvoutříd.	2	—	—	—
71	Svařeň	"	jednotříd.	1	—	—	—
72	Tisová	"	dvoutříd.	2	—	—	—
73	Trusnov	"	jednotříd.	1	—	—	—
74	Týniště	"	"	1	—	—	—
75	Uhersko	"	dvoutříd.	2	—	—	—
76	Újezd	"	"	2	—	—	—
77	Vraclav	"	trojtříd.	3	—	—	—
78	Zálší	"	dvoutříd.	2	—	—	—
79	Zámorsk	"	"	2	1	—	—
80	Zbožnov	"	"	2	—	—	—
81	Zdárec	"	trojtříd.	3	1	—	—

2. Žactvo. (Dle stavu z 31. XII. 1931.)

Řadové číslo	ŠKOLY	Celkový počet žactva			Z celkového							
		celkem	hochů	dívek	státní příslušnosti		národnosti					
					československé		československé		ruské (velikoruské, ukrajinské, podkarp.-ruské)		německé	
					cizí				maďarské		polské	židovské
									římско-katol. ritu			řecko-katol. ritu
Měšfanské školy												
1	Brandýs n. Orl.	116	54	62	116	—	115	—	1	—	—	84
2	Hrady Nové	103	49	54	103	—	103	—	—	—	—	80
3	Chocet chlap.	182	164	18	182	—	178	—	4	—	—	109
4	Chocet dívčí	124	—	124	122	2	121	—	1	—	2	72
5	Chroustovice	163	94	69	163	—	163	—	—	—	—	99
6	Jelení Horní	125	65	60	125	—	123	—	2	—	—	60
7	Krouna	113	58	55	113	—	111	—	2	—	—	53
8	Luže	170	84	86	170	—	169	—	1	—	—	104
9	Mýto Vys. chlap.	273	251	22	273	—	273	—	—	—	—	120
10	Mýto Vys. dívčí	187	—	187	187	—	187	—	—	—	—	86
11	Proseč	103	56	47	103	—	103	—	—	—	—	67
12	Skuteč chlap.	171	156	15	171	—	170	—	1	—	—	131
13	Skuteč dívčí	128	—	128	128	—	128	—	—	—	—	80
Celkem . . .		1958	1031	927	1956	2	1944	—	12	—	2	1145
Obecné školy												
1	Bělá	151	71	80	151	—	151	—	—	—	—	103
2	Bor u Chroust.	22	7	15	22	—	22	—	—	—	—	8
3	Brandýs n. Orl.	186	97	89	186	—	186	—	—	—	—	99
4	Brdo	108	55	53	108	—	108	—	—	—	—	83
5	Bučina	37	21	16	37	—	37	—	—	—	—	4
6	Dobříkov	62	28	34	62	—	62	—	—	—	—	11
7	Domoradice	54	25	29	54	—	54	—	—	—	—	38
8	Dvořiště	167	85	82	167	—	166	—	1	—	—	156
9	Františky	78	44	34	78	—	78	—	—	—	—	54
10	Hluboká	72	36	36	72	—	72	—	—	—	—	63
11	Hrady Nové	124	64	60	124	—	124	—	—	—	—	88
12	Hrušová	80	40	40	80	—	80	—	—	—	—	53

počtu žactva bylo

boženství						ve věku									
česko-bratrského	pravoslavného	československého	izraelského	jiného	bez vyznání	méně než 6	dokonaných let								
							6	7	8	9	10	11	12	13	14 15
10	1	17	—	—	4	—	—	—	—	—	11	39	38	25	2 1
4	—	18	—	—	1	—	—	—	—	—	5	43	33	17	5
11	—	44	—	—	18	—	—	—	—	—	5	65	41	19	30 14 8
8	—	31	—	—	13	—	—	—	—	—	4	46	39	30	4 1
9	—	55	—	—	—	—	—	—	—	—	2	51	33	56	18 1 2
4	—	55	—	—	6	—	—	—	—	—	5	47	61	12	—
60	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	33	46	26	3 1
28	1	25	2	—	10	—	—	—	—	—	9	56	57	36	11 1
19	—	108	—	—	26	—	—	—	—	—	13	82	69	60	37 4 8
20	—	71	—	1	9	—	—	—	—	—	9	80	52	41	4 1
35	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	43	35	21	4
12	—	24	—	—	4	—	—	—	—	—	6	47	55	34	24 5
11	—	27	2	—	8	—	—	—	—	—	5	54	43	26	—
231	3	475	4	1	99	—	—	—	—	—	78	686	602	403	142 29 18
7	—	19	—	—	22	1	23	25	30	19	26	13	9	5	—
2	—	12	—	—	—	3	2	4	—	1	7	1	3	1	—
23	—	43	—	—	21	8	29	34	39	37	31	5	2	1	—
14	—	11	—	—	—	2	16	20	18	18	15	13	6	—	—
30	—	—	—	1	2	1	6	11	5	5	2	3	1	3	—
3	—	41	—	—	7	3	8	13	13	15	4	3	2	1	—
2	—	13	—	—	1	—	9	8	14	6	9	4	3	1	—
8	—	3	—	—	3	24	28	20	25	22	19	13	14	2	—
24	—	—	—	—	—	3	9	11	9	16	10	7	6	7	—
7	—	—	—	—	2	4	14	8	9	15	11	6	2	3	—
9	—	22	—	—	5	2	24	22	26	19	22	8	1	—	—
8	—	17	—	—	2	—	20	11	15	12	15	3	3	1	—

Řadové číslo	ŠKOLY	Celkový počet žactva			Z celkového									
		celkem	hochů	dívek	státní příslušnosti		národnosti						ná.	
					československé	cizí	československé	ruské (velkoruské, ukrajinské, podkarp.-ruské)	německé	maďarské	polské	židovské	římsko-katol. ritu	řecko-katol. ritu
13	Choceň chlap.	409	409	—	409	—	408	—	—	—	—	1	194	1
14	Choceň dívčí	333	—	333	332	1	328	—	1	—	1	3	163	—
15	Chroustovice	125	67	58	125	—	125	—	—	—	—	—	96	—
16	Jaroslav	35	15	20	35	—	35	—	—	—	—	—	12	—
17	Javorník	123	49	74	123	—	123	—	—	—	—	—	62	—
18	Jelení Horní	285	144	141	284	1	284	—	1	—	—	—	141	—
19	Jenišovice	181	86	95	181	—	181	—	—	—	—	—	112	—
20	Jiří Svatý	57	28	29	57	—	57	—	—	—	—	—	46	—
21	Kamenice Pustá	130	64	66	130	—	130	—	—	—	—	—	56	—
22	Knířov	147	67	80	147	—	147	—	—	—	—	—	113	—
23	Košumberk	487	244	243	487	—	475	—	12	—	—	—	264	—
24	Krouna	232	116	116	230	2	230	1	1	—	—	—	144	—
25	Lhota Chroustov.	41	22	19	41	—	41	—	—	—	—	—	18	—
26	Luže	289	151	138	289	—	289	—	—	—	—	—	145	—
27	Martěnice	44	22	22	44	—	44	—	—	—	—	—	19	—
28	Miřetín	36	18	18	36	—	36	—	—	—	—	—	22	—
29	Mostek	42	17	25	42	—	42	—	—	—	—	—	28	—
30	Mýto Vys. I. chl.	198	198	—	198	—	198	—	—	—	—	—	76	—
31	Mýto Vys. II. chl.	174	174	—	172	2	174	—	—	—	—	—	64	—
32	Mýto Vys. I. dívčí	190	—	190	190	—	190	—	—	—	—	—	61	—
33	Mýto Vys. II. dívčí	183	—	183	182	1	183	—	—	—	—	—	64	—
34	Ostrov	80	36	44	80	—	80	—	—	—	—	—	47	—
35	Otradov	68	36	32	68	—	68	—	—	—	—	—	31	—
36	Perálec	109	60	49	109	—	109	—	—	—	—	—	88	—
37	Pokříkov	59	32	27	59	—	59	—	—	—	—	—	26	—
38	Prosetín	218	104	114	218	—	213	—	5	—	—	—	194	—
39	Proseč	358	178	180	358	—	358	—	—	—	—	—	234	—
40	Radhošť	74	32	42	74	—	74	—	—	—	—	—	20	—
41	Rybná Česká	103	47	56	103	—	103	—	—	—	—	—	50	—
42	Rychmburk	135	73	62	135	—	135	—	—	—	—	—	115	—
43	Rychnov	64	40	24	64	—	64	—	—	—	—	—	20	—

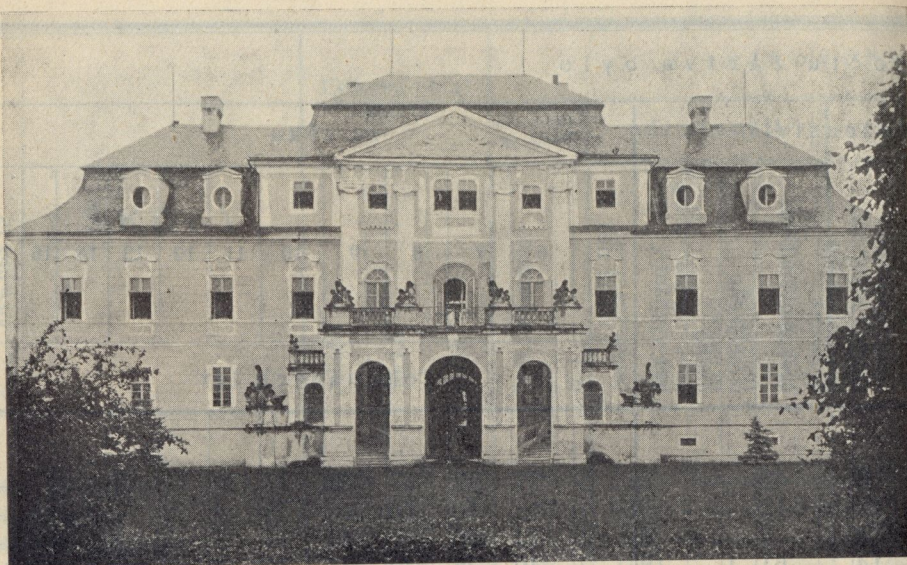
počtu žactva bylo

boženství						ve věku											
českokobratrského	pravoslavného	československého	izraelského	jiného	bez vyznání	méně než 6	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	více než 15
						dokonaných let											
40	—	117	1	—	56	9	63	77	91	69	65	21	9	5	—	—	—
32	—	97	3	—	38	—	53	65	72	54	56	24	8	1	—	—	—
4	—	24	—	—	1	2	13	22	27	31	22	8	—	—	—	—	—
1	—	20	—	—	2	1	5	8	8	9	2	—	2	—	—	—	—
61	—	—	—	—	—	2	18	15	21	17	29	10	9	2	—	—	—
18	—	95	—	—	31	8	48	53	37	52	57	17	10	2	1	—	—
19	—	47	—	—	3	2	32	25	31	38	28	9	11	5	—	—	—
2	—	8	—	—	1	1	11	12	11	7	5	7	1	2	—	—	—
74	—	—	—	—	—	6	16	20	17	24	14	16	11	6	—	—	—
8	—	20	—	—	6	7	19	24	22	28	19	12	13	3	—	—	—
27	1	78	—	—	117	1	74	67	75	78	71	53	42	21	3	2	—
84	—	3	—	—	1	3	34	42	37	58	38	13	6	1	—	—	—
4	—	19	—	—	—	—	8	8	5	7	10	1	1	1	—	—	—
33	1	80	3	—	27	7	51	56	40	61	54	13	4	2	1	—	—
25	—	—	—	—	—	—	8	5	5	7	5	8	4	2	—	—	—
10	1	—	—	3	—	—	2	7	5	4	4	7	5	1	1	—	—
9	—	4	—	—	1	—	11	4	7	13	5	1	1	—	—	—	—
17	1	66	2	1	35	—	33	44	49	30	39	2	1	—	—	—	—
15	—	66	1	1	27	3	33	29	37	33	34	2	2	1	—	—	—
18	—	80	2	4	25	3	35	30	44	33	38	6	1	—	—	—	—
14	—	74	—	2	29	7	30	41	34	32	36	3	—	—	—	—	—
2	—	31	—	—	—	3	13	22	14	11	10	4	3	—	—	—	—
37	—	—	—	—	—	2	11	8	12	7	9	10	6	3	—	—	—
21	—	—	—	—	—	1	20	11	21	23	12	6	10	5	—	—	—
28	—	2	—	—	3	—	7	8	13	10	12	5	2	2	—	—	—
6	—	16	—	—	2	5	32	41	35	29	35	23	10	8	—	—	—
117	2	—	1	—	4	8	70	66	54	67	61	18	10	4	—	—	—
7	—	45	—	—	2	—	14	12	7	16	12	2	8	3	—	—	—
52	—	1	—	—	—	7	13	10	18	16	17	10	7	5	—	—	—
19	—	—	—	—	1	6	16	23	17	24	25	10	11	3	—	—	—
44	—	—	—	—	—	—	4	12	9	13	11	8	6	1	—	—	—

Řadové číslo	ŠKOLY	Celkový počet žactva			Z celkového									
		celkem	hochů	dívek	státní příslušnosti		národnosti						ná-	
					československé	cizí	československé	ruské (velkoruské, ukrajinské, podkarp-ruské)	německé	maďarské	polské	židovské	římsko-katol. ritu	řecko-katol. ritu
44	Řepníky	175	79	96	175	—	175	—	—	—	—	—	117	—
45	Sedlec	40	17	23	40	—	40	—	—	—	—	—	27	—
46	Skořenice	79	51	28	79	—	78	—	1	—	—	—	72	—
47	Skuteč chl.	216	216	—	216	—	216	—	—	—	—	—	122	—
48	Skuteč dívčí	234	—	234	233	1	230	2	—	2	—	—	153	—
49	Skutíčko	26	8	18	26	—	26	—	—	—	—	—	24	—
50	Srubby	131	70	61	131	—	131	—	—	—	—	—	38	—
51	Stradouň	106	47	59	106	—	106	—	—	—	—	—	24	—
52	Svařeň	37	16	21	37	—	37	—	—	—	—	—	11	—
53	Tisová	66	37	29	66	—	66	—	—	—	—	—	55	—
54	Trusnov	35	21	14	35	—	35	—	—	—	—	—	27	—
55	Týništko	37	15	22	37	—	37	—	—	—	—	—	15	—
56	Uhersko	79	37	42	79	—	79	—	—	—	—	—	40	—
57	Újezd u Chocně	81	36	45	81	—	81	—	—	—	—	—	64	—
58	Vraclav	122	64	58	122	—	121	—	1	—	—	—	63	—
59	Zálší	64	29	35	64	—	64	—	—	—	—	—	58	—
60	Zámorsk	106	41	65	106	—	106	—	—	—	—	—	47	—
61	Zbožnov	79	36	43	79	—	79	—	—	—	—	—	74	—
62	Žďárec	149	78	71	149	—	149	—	—	—	—	—	109	—
Celkem . . .		8012	4000	4012	8004	8	7979	3	18	7	1	4	4625	1
Pomocné školy														
1	Mýto Vysoké	19	11	8	19	—	19	—	—	—	—	—	6	—
Celkem . . .		19	11	8	19	—	19	—	—	—	—	—	6	—

počtu žactva bylo

boženství						ve věku											
českoobrátského	pravoslavného	československého	izraelského	jiného	bez vyznání	méně než 6	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	více než 15
						dokonaných let											
8	—	48	—	—	2	5	27	32	17	29	27	20	11	7	—	—	—
—	—	13	—	—	—	1	5	10	10	—	8	4	2	—	—	—	—
4	—	2	—	—	1	1	14	16	7	14	14	7	2	3	1	—	—
14	—	61	1	—	18	7	40	36	40	37	39	13	4	—	—	—	—
10	1	50	1	—	19	3	51	38	45	47	36	11	2	1	—	—	—
1	—	1	—	—	—	—	—	8	5	4	7	—	2	—	—	—	—
5	—	83	—	—	5	4	28	19	21	15	24	10	5	5	—	—	—
1	—	81	—	—	—	3	14	17	21	11	24	6	4	6	—	—	—
3	—	23	—	—	—	—	5	6	7	6	4	6	3	—	—	—	—
1	—	10	—	—	—	3	7	15	11	13	11	4	—	2	—	—	—
2	—	6	—	—	—	1	5	7	5	4	6	4	2	1	—	—	—
—	—	19	—	—	3	1	6	8	9	8	3	1	1	—	—	—	—
2	—	35	—	—	2	2	10	17	15	14	14	5	2	—	—	—	—
17	—	—	—	—	—	—	17	8	17	7	18	6	3	5	—	—	—
2	—	57	—	—	—	1	21	25	24	17	19	6	6	2	1	—	—
5	—	1	—	—	—	1	13	11	10	8	10	5	3	3	—	—	—
10	2	43	—	—	4	3	22	21	18	11	13	6	5	7	—	—	—
—	—	5	—	—	—	2	12	14	12	11	16	5	3	4	—	—	—
14	—	17	—	—	9	1	24	19	27	21	35	6	6	10	—	—	—
1084	9	1729	15	12	537	163	1302	1386	1394	1366	1337	539	331	182	10	2	—
3	—	9	—	—	1	—	—	—	1	—	2	4	4	4	1	3	—
3	—	9	—	—	1	—	—	—	1	—	2	4	4	4	1	3	—

Expositura sanatorní školy košumberské v Chroustovicích (zámek býv. hr. Kinského).

Přehled.

Měšťanských škol chlapeckých 3, dívčích 3, smíšených 7, celkem 13. Obecných škol chlapeckých 4, dívčích 4, smíšených 55, celkem 63. Pomocná škola 1. Opatrovny 4. Všech škol národních 81.

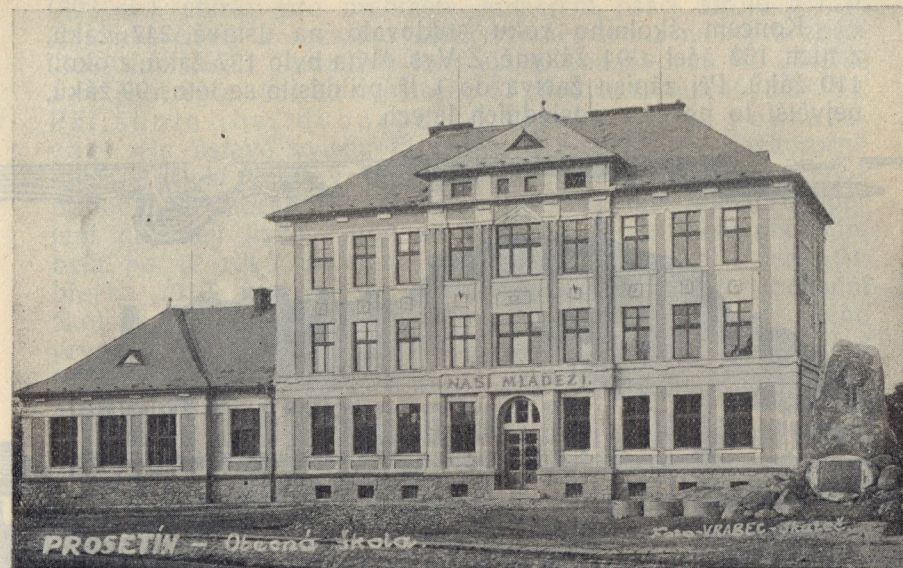
Měšťanské školy jsou trojtřídní o 39 třídách, je při nich 11 poboček a 6 učebných kursů, celkem 56 tříd.

Obecných škol jednotřídních je 11, dvoutrídních 23, trojtřídních 11, čtyřtrídních 6, pětistrídních 12, celkem je na obecných školách 174 tříd s 27 pobočkami. Na opatrovních je 5 tříd. Pomocné třídy 2. Na všech národních školách je 225 tříd s 38 pobočkami, celkem tedy 263 třídy.

Na školách působily ve škol. roce 1931—32 celkem 333 učitelské síly (172 muži, 156 žen), a to na školách měšťanských 74 literních učitelů (49 mužů a 25 žen), na školách obecných 213 literních učitelů (116 mužů a 97 žen), 1 učitel školy pomocné, 32 učitelky žen. ruč. prací, 4 zvláštní učitelé náboženství, 4 vedlejší učitelé a 5 opatrovatele.

Ostatní školy v okrese.

a) *Státní reálné gymnasium ve Vys. Mýtě* bylo založeno r. 1879 a bylo původně obecní. Ústav neměl vlastní budovy,

Škola v Prosetíně.

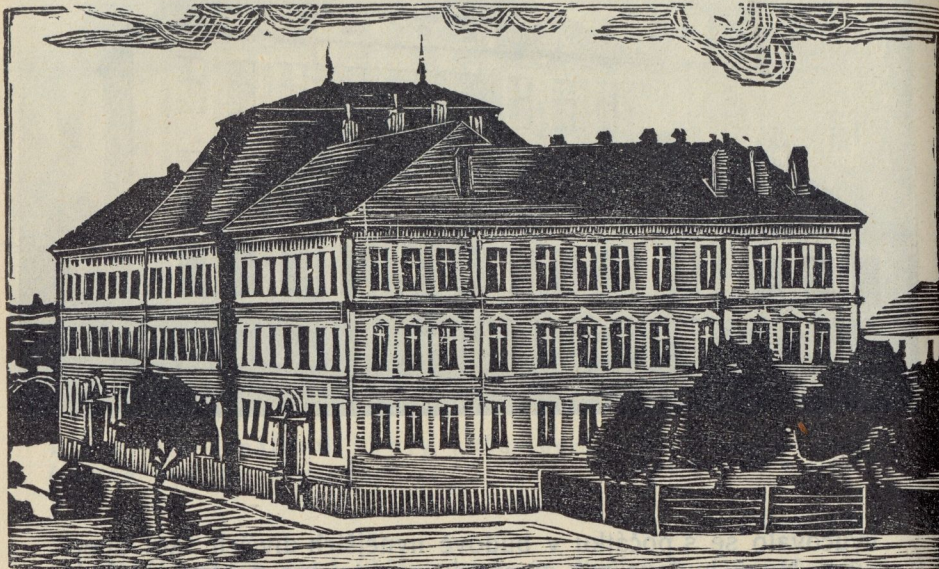
vyučovalo se s počátku v budově nynějších dívčích škol obecných. Nová budova pro gymnasium vystavěna a otevřena byla v r. 1882. První maturity konány na ústavě r. 1887. R. 1896 byl ústav převzat státem. Počátkem škol. roku 1926—27 změněno bylo staré klasické gymnasium na reálné gymnasium typu A. Staré klasické gymnasium vyplnilo dobře svůj úkol v městě i okolí, vychovavši celé řady zdatných pracovníků. Přeměnou klasického gymnasia v reálné splněno bylo dávné přání města i občanstva. Od r. 1930—31 zaveden je na ústavě elektivní systém v nejvyšších dvou třídách.

V r. 1930 byla budova ústavu zásluhou nynějšího ředitele Frant. Kukrála důkladně opravena a přizpůsobena moderním potřebám. Zařízení ústavu plně vyhovuje. Inventář učebných pomůcek čítá 13.994 čísla. Zmínky zasluhuje zvláště bohatá knihovna učitelská o 5350 číslech, knihovna žákovská s 3835 čísly a 2872 školními učebnicemi, takže všem žákům se školní knihy půjčují.

Prvním ředitelem ústavu byl Václav Hospodka do r. 1905, po něm následovali Ph. dr. Jan Pražák do r. 1916, Václav Šejvl do r. 1927 a Frant. Kukrál dosud.*)

*) Na ústavě působí nyní vedle ředitele 15 sil profesorských (13 mužů, 2 ženy), 3 vedlejší učitelé (2 muži, žena) a 4 učitelé náboženství.

Koncem školního roku studovalo na ústavě 247 žáků, z nich 153 žáci a 94 žákyně. Z Vys. Mýta bylo 137 žáků, z okolí 110 žáků. Při zápisu žactva do 1. tř. přihlásilo se letos 99 žáků, největší to počet v posledních letech.

Státní reálné gymnasium ve Vysokém Mýtě.

Při ústavě zřízen byl péčí ředitele Fr. Kukrála Spolek přátel střední školy, založený r. 1929 a čítající dnes 776 členů. Má základního jmění 22.232 Kč 50 h, výdajového (t. j. hotovost s inventářem) Kč 36.535'35 a spravovaného (t. j. různé nadace) 27.205 Kč. Spolek podporuje nemajetné studující (na podporách vydal dosud 67.703 Kč 90 h), obstarává učebnice pro žactvo, provádí mléčnou akci, zubní akci a chudým žákům obstarává obědy v soukromých rodinách v městě. Předsedou spolku je JUDr. Karel Žalud, vrchní rada polit. správy a okresní hejtman, jednatelem prof. Karel Fink, pokladníkem Jaroslav Podhajský, vrchní účetní První záložny.

b) *Veřejná obchodní škola v Chocni* zřízena r. 1920 městem Chocní, které ji také vydrží za pomoci státu a jiných činitelů. Účelem jest vychovávat v první řadě samostatné obchodníky a v druhé řadě teprve pomocný obchodní personál a kancelářské obchodní síly. Vrchní pedagogický a administrativní dohled má minist. š. a n. o. v Praze. Vlastní hospodářská a finanční správa ústavu jest v rukou kuratoria. Škola má pěknou knihovnu profesorskou (659 svazků), žákovskou (633 sv.), podpůrnou

(893 sv.), sbírky pro předměty komerční, psací stroje a t. d. (339 inv. čísel) a rozsáhlé sbírky zeměpisné a nauky o zboží (3669 inv. čísel). Podpůrný fond školní obnáší dnes Kč 3408'70 a ve škol. roce 1931-32 vyplaceno 67 chudým žákům Kč 3.877'90. Při škole jest dvouroční kupecká škola pokračovací. Na ústavě vyučuje 1 ředitel a 3 profesori. Každoročně bývá na škole v obou ročnících kolem 100 žáků a žáků, z čehož připadá na Choceň 15—20, ostatní pro výhodné železniční spojení dojíždějí každodenně ze širokého okolí. Škola obchodní byla po 12 roků umístěna v budově dívčích škol a letos 21. března 1932 započato se stavbou nové budovy pro obchodní školství na nábřeží Tiché Orlice, budoucího labsko-oderského průplavu. Účelná budova má celkem 29 místností, z nichž 8 učeben a 21 vedlejších místností pomocných s bytem školníka, aby v případě potřeby (o zřízení obchodní akademie v Chocni požádáno) mohla býti přeměněna v akademii nebo jinou podobnou školu.

c) *Veřejná obchodní škola dvouletá ve Vysokém Mýtě* zřízena a otevřena byla 1. září 1920. Osobní náklad a dozor převzal stát, o úhradu věcného nákladu stará se kuratorium, jehož předsedou je starosta města. Škola umístěna je ve vlastní budově a je k ní připojena kupecká škola pokračovací. Kromě toho pořádány jsou při ní odborné kurzy podle potřeby. Vyučují ředitel, 3 profesori a 3 vedlejší učitelé. Na konci škol. roku 1931—32 bylo v obchodní škole 95 žáků (44 chl., 51 dív.), v kupecké škole pokračovací 23 žáci (15 chl., 8 dív.). Ředitelem školy je prof. Jan Jindra.

d) *Odborná škola pro ženská povolání ve Vysokém Mýtě* vznikla z původní dívčí školy průmyslové, založené r. 1906, k níž r. 1910 připojena škola kuchařská a hospodyňská. Škola založena a vydržována je dosud Ženským klubem, náklad osobní hradí stát. R. 1926 nákladem města a za přispění okresu i státu vystavěna pro tuto školu krásná budova. Škola má roční odbornou školu rodinnou, dvě 5měsíční školy pro vedení domácnosti, dvouletou odbornou školu rodinnou, živnostenskou pracovní pro šití šatů, 3měsíční kurs šití šatů a 2 měs. kurs vaření. Na škole působí ředitelka, 10 učitelských sil interních a 1 externí. Ke konci škol. roku 1931—32 byly na škole 94 žákyně. Ředitelkou ústavu je Marie Stračovská.

e) *Zemská rolnická a zemská meliorační škola ve Vys. Mýtě* zřízena byla r. 1897 zásluhou rolnictva okresu, zvláště poslance Karla Adámka. Meliorační škola je jediná tohoto druhu v Čechách. Pro školu vystavěna byla r. 1903 nová budova a je k ní připojen školní statek o výměře 17 ha. Škola odchovává nejen zdatné a uvědomělé rolníky, ale zvláště oddělení meliorační připravuje velmi dobré pracovníky pro práce me-

liorační. Správu školy vedlo kuratorium, 1. července 1930 převzala školu země. Na konci škol. r. 1931—32 bylo ve škole rolnické i meliorační 51 žáků. Ředitelem školy je ing. Jindřich Křivánek.

f) *Státní vyšivačská dvouletá škola v Chocni* zřízena min. škol. a nár. osvěty počátkem školního roku 1922-23 a umístěna v budově radnice na náměstí. Osobní náklad hradí stát a věcný město Choceň. Škola je zřízena pro odrostlé dívky, které vychodily obecnou anebo měšť. školu. Na škole bývá 18—32 žákyň a působí 1—2 učitelky. Počátkem školního roku 1932-33 zřízen při škole min. školství a nár. osvěty v Praze kurs šití prádla a šatů.

Druhá státní škola vyšivačská v okrese je ve Skutči.

Em. Škorpil:

O lidovýchovné práci na okrese vysokomýtském.

Vylíčiti podrobněji kulturní poměry v okrese a zmíniti se o všech složkách, účastnících se lidovýchovné práce, není v kratší stati, vymezené rozsahem našeho sborníku, možno. Třeba se tu spokojiti jen přehledem význačnějších činitelů a nutných dat, jež by aspoň přibližně naznačila, jaké jsou naše dnešní kulturní snahy, co jim překáží a co je podporuje, jak je zařízena lidovýchovná práce, jejímž úkolem je povznést kulturní úroveň lidu našeho kraje.

Kulturní vývoj kraje je závislý především na přirozených podmínkách, daných polohou kraje a útvarem půdy, a na nich pak odvislých dalších vlivech, jimiž jsou sociální úroveň, zámožnost obyvatelstva, poměry komunikační, umístění měst jako krajových kulturních středů a j. Cesta osvětovým snahám je vždy otevřenější do míst přístupnějších, zámožnějších a ležících poblíž měst. Kdežto západní část soudního okresu vysokomýtského je rovina s úrodnými poli, je východ prostoupen kopci Českomoravské vysočiny, zasahující i na Skutečsko, do něhož mimo to vpadají na jihozápadě výběžky Železných hor, vyplňující téměř celý soudní okres skutečský. Železnice probíhají jen severní a jižní částí okresu, takže celý rozsáhlý střed okresu je bez železničního spojení, nahrazeného nyní aspoň částečně spojením autobusovým. Třebaže dnes už všechny obce okresu jsou spojeny silnicemi, přece po stránce komunikační a se zřetelem k značné odlehlosti mnohých míst od hlavních tepen komunikačních (železnic i st. silnic) nelze nazvat zdejší poměry, hledíme-li na výhodné spojení komunikační jako jednu z hlavních podmínek účinného šíření kulturních snah, nijak příznivými.

Vedle těchto podmínek jsou tu i další, dané současnými poměry veřejnými, jak všeobecnými, tak místními, jež buď kul-